

Δὲν φθάνει νὰ ἔχη τις νοῦν καλόν , ἀλλὰ τὸ κύριον
εἶναι νὰ τὸν μεταχειρίζεται καλά.

Καρτεσ. περὶ Μεθόδ., σελ. 1.

1104

ΡΕΝΑΤΟΥ ΚΑΡΤΕΣΙΟΥ

ΔΟΥΣ ΠΕΡΙ ΜΕΘΟΔΟΥ

ΤΟΥ ΘΑΛΗΤΕΙΝ ΚΑΛΩΣ ΤΟΝ ΝΟΥΝ, ΚΑΙ ΖΗΤΕΙΝ

ΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑΝ ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΑΣ

Εκ του Γαλλικού μεταφρασθείς

ΥΠΟ Ν. ΠΙΚΚΟΔΟΥ,

Διδασκαλου της Φιλοσοφίας εις την Ιόνιον Ακαδημίαν.

ΕΝ ΚΕΡΚΥΡΑ, .

ΕΚ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ.

1824.

ΑΓΑΘΗ. ΤΥΧΗ.
ΙΩΑΝΝΗ. ΛΣΑΝΗ. ΚΕΦΑΛΛΗΝΗ.
ΙΑΤΡΩ. ΕΛΛΟΦΙΜΩ.
ΠΟΛΙΤΗ. ΚΑΛΩ. ΚΑΓΛΘΩ.
ΦΙΛΩ.
ΕΝ. ΣΥΜΦΟΡΑΙΣ. ΚΑΙ. ΕΥΠΡΑΓΙΑΙΣ.
ΗΙΣΤΩ.
ΤΗΝ. ΒΙΒΛΟΝ. ΤΗΝΔΕ.
ΕΥΓΝΩΜΟΝΩΝ. ΑΝΕΘΗΚΕΝ.
Ο. ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ

— I B I O I C I —

Εἰς τὸν βίον τοῦ Συγγραφέως θέλει ἰδεῖ ὁ ἀναγνώστης δύο ἀπὸ τὰς αἰτίας, αἱ ὁποῖαι μὲ παρεκίνησαν νὰ μεταφράσω τὸν παρόντα Λόγον· πρῶτον, ὡς καλλίστην παρασκευὴν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας· καὶ δεύτερον, ὡς περιέχοντα τοὺς ὀρθοτέρους κανόνας τοῦ φιλοσοφεῖν, ἢ ζητεῖν τὴν ἀλήθειαν.

Μὲ ταῦτα τὰ προτερήματα, διὰ τὰ ὁποῖα τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Πατρὸς τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας (1) νομιζέται κλασικὸν, εὐρίσκονται ἐνωμένα καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα τὸ συζέουσι ὄχι ὀλιγώτερον. Κάνει βιβλίον ἴσως δὲν εἶναι ἐπιτηδειότερον νὰ ἐρεθίσῃ τὴν περιέργειαν καὶ φιλομάθειαν, ἢ νὰ διεγείρῃ τὴν ἐνέργειαν τοῦ λόγου καὶ τῆς σκέψεως. Ὁ Συγγραφεὺς, ἐν ᾧ παρασέει σύνοψιν ὅλων τῶν ὑποκειμένων τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, τὰ ἐκθέτει μὲ τρόπον ἐλκυστικόν, καὶ μὲ τὸ θέλητρον τῆς ἡδονῆς βοηθεῖ ἀκόμη τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγινώσκοντος.

(1) Ὡς τὸν ἐνομάζει ὁ ἐνδοξος Dugald Stewart εἰς τὴν ἰσορίαν τῆς φιλοσοφίας. Id. Napier's Supplement to the Encyclopædia Britannica, vol. 1. p. 86, 103.

ή

Ἰσως τὸ προτέρημα τοῦτο φανῆ ἐλάττωμα εἰς ἐκείνους, ὅσοι πρώτην ἀρετὴν τῶν διδακτικῶν βιβλίων νομίζουσι τὴν ξηρότητα· ἴσως μὴ εὐρίσκοντες εἰς αὐτὸ ὀρισμούς καὶ ὑφορισμούς, διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις, προτάσεις καὶ συμπεράσματα, σχόλια καὶ παρασχόλια, μάλιστα δὲ ἀσυνήθεις καὶ τρομακτικὰς λέξεις, τὸ κατακρίνουσι ὡς ἄτεχνον καὶ ἄχρηστον. Εἰς αὐτοὺς συμφέρει νὰ διῦσχυρίζωνται τοιαύτην γνώμην, καὶ ἀκολούθως εἶναι ἀδύνατον νὰ μεταπεισθῶν. Οἱ δὲ ὀρθῶς φρονούντες ἠξέουσι, καὶ οἱ μὴ προκατειλημμένοι εὐκολὰ καταλαμβάνουσι, ὅτι

Οὕτως μὲν πανάριστος, δεῖ ἔδωκεν ἰδέσθαι μίσην,

Θυμὸν ἀκουόντεσσι ἐμῶς τέρπων, ἐν' αἰξίν.

Ἡ ἀληθὴς μέθοδος τῆς διδασκαλίας συνίσταται εἰς τὴν τάξιν, τὴν συνάρτησιν καὶ σαφήνειαν τῶν ἰδεῶν, καὶ ὄχι εἰς ἐπιτετηδευμένα σχήματα. Αὕτη, παρασκευάζουσα ἐμμάθειαν, ὀδοποιεῖ τὴν ἡδονὴν, τὴν ὁποίαν αὐξάνει ἢ εὐκαιρὸς χρῆσις τῶν γλαφυρῶν νοημάτων, καὶ τῆς φράσεως τὸ εὐάριστον. Ἡ δὲ φορτικὴ ἐκείνη καὶ σχολαστικὴ διάταξις οὔτε τὴν κρίσιν, οὔτε τὴν μνήμην βοηθεῖ, ἀλλὰ μόνον ψυχραίνει καὶ ἀηθίζει τοὺς σπουδάζοντας. Ἀντὶ λοιπὸν καταγορίας δίκαιον εἶναι ν' ἀπυλαύουσι ἔπαινον καὶ χάριν ἐκείνοι, ὅσοι καταπατοῦντες τὰς προλήψεις ἀπέφυγαν τὰ κακὰ, καὶ ἐτόλμησαν νὰ δείξωσι τὰ καλὰ καθαρὰ καὶ μίνα.

Ἡ ἰσότης τῶν μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν εἶναι ἰσότης τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, τὸ ἴσον

χείρας σύγγραμμά είναι τμήμα φιλοσόφου ιστορίας πολύτε-
μον· ἐπειδὴ περιγράφει καὶ τὴν κατάστασιν, εἰς τὴν ὑποίαν
εὑρέκειν ὁ Καρτεσίος τὰς ἐπιστήμας, καὶ τὴν γενομένην δι'
αὐτοῦ ἀνθρώσιν· ἐπιμένως ὀρίζει τὴν ἐποχὴν, εἰς τὴν
ὑποίαν διεβίθη τὸ σκότος τῆς σχολαστικῆς, καὶ ἀνέλαμψε
τὸ φῶς τῆς ὑγινοῦς φιλοσοφίας (1). Μετὰ τὴν εὑρεσιν
τῆς καλῆς μεθόδου ἀκολούθῳ ἦτον ν' αὐξάνη καὶ νὰ προ-
κάπτῃ, ἐπειδὴ ἀρχὴ καὶ ψυχὴ τῆς ὀρθῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ
ὀρθὴ μέθοδος (2).

Ἀλλ' ἀρὰ γε (θέλει τις εἰπεῖ) καὶ ἡ μέθοδος αὐτὴ δὲν
ἐτελειωτικῆθη ἔκτοτε; καὶ μετὰ τὸν Λόγον τοῦ Καρτεσίου,
καλὴν καὶ ὠφέλιμον διὰ τὸν κειρὸν, εἰς τὸν ὑποίον ἐφάνη,
δὲν ἐγράφθησαν ἄλλα περὶ τῆς αὐτῆς ὕλης, ἀκριβέστερα,
καὶ ἀκολούθως ἀξιότερα μεταφράσεως; Τὸ κατ' ἐμὲ ὁμο-
λογῶ ὅτι δὲν γνωρίζω κανέν τοιοῦτον, καὶ ἡ κρίσις πολλῶν
σοφῶν καὶ ἀξιόπιστων ἀνδρῶν μὲ κἀμνεὶ νὰ φρονῶ ὅτι δὲν
ὑπάρχει (3). Διὰ νὰ μὴ βαρύνω τὸν ἀναγνώστην μὲ πλῆ-

(1) Ο Brucker, ὁ Buhle καὶ ὁ Tennemann, ἱεροφάντες τὰ τοῦ
Καρτεσίου, σφύτατα ἀναφέρουσι τὸν περὶ Μεθόδου Λόγον ὅτι εἶναι
κατ' ἀλήθειαν εἰκὼν τῆς νοητικῆς ζωῆς του, καὶ αἰσθητικῆς τῆς φρεσὸς
φικῶν του δογματικῶν.

(2) Τέσων πικροφωρημένων ἦσαν εἰ Ἕλληνας περὶ τῆς ἀληθείας
ταύτης, ὡς εἰς τὴν γλώσσαν αὐτῶν τὸ, Μ ε θ ὸ δ ο ς εἶχε κατα-
τίσει συνώνυμον μὲ τὸ, Ε π ι σ τ ῆ μ α τ ἰ θ ἰ Αριστοτέλῃ Ἠθικ. Νίκαι-
μαχ. Α, 4.

(3) Σχεδὸν περιττὸν εἶναι νὰ σημειώσω ὅτι ἔναυ σύγγραμμάτι
ἐπίσηδες καὶ μόνον περὶ Μεθόδου περιηγητικῶνται ἡ μ ε σ ο γ ρ α φ ἰ α
φ ρ ο σ ε ς, καὶ ἔχει περικεισθῆ. Οἱ ἔρασι τῆς φιλοσοφίας προσέμελλεν
μὲ πάλιν πηθεῖν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀποκαταστατικῶν μεθόδου
ὁμοῦ τοῦ σοφοῦ Degérando, τῆς ἀνακτῆς ἔργου ἀποκαταστατικῶν
ὁμοῦ εἰς τὸ τέλος τοῦ Exposé des travaux de la classe
d'histoire et de littérature ancienne, pendant l'ann. 1815.

ἄνθρωπος μαρτυριῶν, ἀρχοῦμαι νὰ φέρω ἐδῶ μίαν μόνην, πρὸς ἑνὸς ἔτους γραφθεῖσαν ἀπὸ συνατὸν καὶ πεπαιδευμένον Γάλλον. « Ο περὶ Μεθόδου Λόγος εἶναι ἐν ἀπὸ τὰρισουργή-
 « ματα τοῦ ἀνθρωπίνου νοός Κάνεις δὲν θέλει
 « ποτὲ προτείνει φρονιμωτέρας συμβουλὰς εἰς τοὺς ζη-
 « τούντας τὴν ἀλήθειαν, οὐδὲ φανῆ ἰκανώτερος νὰ ἐμπνέη
 « λογισμοὺς ὀρθοὺς, καὶ ὑψηλὰ φρονήματα. Τότε θέλω
 « πιστεύσει ὅτι σπουδάζεται μεταξὺ ἡμῶν ἡ φιλοσοφία,
 « ὅταν ἰδῶ τὸν Λόγον ἐκείνου ἀνὰ χεῖρας ὄλων τῶν νέων,
 « ὅσοι φοιτῶσιν εἰς τὰς ἡμετέρας Ακαδημίας (1). »

Πρὸς τοῦτοις τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τὰ συγγράμματα ἔχουσι κάποιον ἐξαιρετὸν χάρισμα, τὸ ὁποῖον τὰ φυλάττει διὰ παντὸς ἀξιοσπουδάστα. Μετὰ τὴν ὁμιλίαν αὐτῶν ὁ νοὺς ἔχει μόνον φωτίζεται, ἀλλὰ καὶ μεγαλύνεται καὶ κραταιοῦ-
 ται ὅχι μόνον ἀποκτᾷ, ἀλλὰ καὶ λαμβάνει ἀφροσύνην νὰ γεννᾷ ὅχι μόνον ἀποδέχεται, ἀλλὰ καὶ θαυμάζει ἄεσπτό-
 μενος δὲ ἀπὸ ζῆλον γίνεται κρείττων ἑαυτοῦ, καὶ φθάνει τὸ ἄκρον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔλαγεν ἀπὸ τὴν φύσιν νὰ ὑψωθῆ.

Τῶν τοιούτων ἀνδρῶν καὶ τὰ σφάλματα ἀκόμη εἶναι ὠφέλιμα· διότι εἶναι σφάλματα μεγαλονοίας, καὶ δεικνύουν ἐναργῶς τὰ ὅρια τῆς δυνάμεως καὶ ἀδυναμίας ἡμῶν, τὰς ἐυχάρπους χώρας, ὅσας γρειωσοῦμεν νὰ καλλιερῶμεν, καὶ τὰς ἀβάτους καὶ ὑψηλῆς πέτρας, εἰς τὰς ὁποίας νὰ

(1) De la philosophie morale, par Joseph Droz, p. 274.
 Ἀ: ἰδὲ ἀλλοι, ὅσοι ἀγαπᾷ, τὸν ἀξιολόγον καὶ λεπτομερέστερον Ἰπποκρί-
 -στου Destutt — Tracy, *Elem. d' Idéologie*, t. 3.e, p. 10 - 6.

προσέχωμεν μή μας αποπλανήση υπερβολική τόλμη καὶ περιέργεια.

Παρόμοια σφάλματα ἀπαντῶνται καὶ εἰς τὸν παρόντα Λόγον· τὰ περισσότερα ὅμως ἐξ αὐτῶν ἀναφέρονται εἰς τὴν Φυσικὴν καὶ τὴν Φυσιολογίαν. Ἐν γένει, περιττὸν ἐσοχάσθην ν' αὐξήσω τὸν ὄγκον τοῦ βιβλίου μὲ ἀνακρίσεις· διότι οἱ μὲν εἰδήμονες τὰ διακρίνουσιν ἀφ' ἑαυτῶν· οἱ δὲ μαθητεύοντες (διὰ τοὺς ὁποίους ἐξαίρετως ἔγεινεν ἡ μετὰφρασις) ὀδηγοῦνται νὰ τὰ γνωρίσουν ἀπὸ τοὺς διδασκάλους των. Οἱ ἄλλοι δὲν ἔχουν καμμίαν βλάβην νὰ φροβηθοῦν.

Εἰς τὸ τέλος καλὸν μ' ἐφάνη νὰ προσθέσω μέρος τῆς ὀνομαστῆς Λογικῆς τοῦ Ἀρνάλδου, τὸ ὅποιον περιέχει διδασκαλίαν τινὰς τοῦ Καρτεσίου περὶ ζητημάτων, καὶ πρακτικωτέραν ἀνάπτυξιν τῶν κανόνων τῆς μεθόδου. Ἐγραψα δὲ καὶ σημειώσεις, ὅσας ὁ καιρὸς μ' ἐσυγχώρησε, κ' ἐνόμισα ἀναγκαιοτέρας. Αἱ προσθῆκαι αὗται εἶναι βέβαια μικραὶ, καὶ δὲν ἤθελα τὰς ἀναφέρει, ἂν δὲν ἠλπίζα ὅτι μαρτυροῦσαι τὴν προθυμίαν μου θέλουσιν κινήσει τὸν ἀναγνώστην εἰς περισσοτέραν συγκατάθεσιν.

Ἐν Κερκύρα, 5 Νοεμβρίου, 1824.

ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ,

ΣΥΝΓΡΑΦΕΙΣ ΜΕΝ ΥΠΟ ΒΙΟΤΟΥ ΚΑΙ ΦΕΥΓΑΛΕΤΟΥ,
ΕΚΛΟΘΕΙΣ ΔΕ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΑΘΟΛΙΚΗΝ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΝ. (*)

Ρενάτος Καρτέσιος (René Descartes) ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀγην τῆς Τουρωνίας (la Haye en Touraine) τὴν 31 Μαρτίου, 1596, ἀπὸ γονεῖς εὐπατρίδας, καταγομένους ἀπὸ τὴν Ἐλλάττον Βρετανίαν (1). Ἦτον εἰς τὴν νεπιότητά του ἀσθενεστάτης κράσεως, ἔχων τοῦτο κοινὸν μὲ πολλοὺς ἄλλους μεγαλοφυεῖς ἄνδρας, ὡς νὰ ἐνεργοῦσαν ἐλευθερώτερα αἱ νοητικαὶ δυνάμεις εἰς σῶμα ἀδύνατον. Ἀνετράφη δὲ ἀπὸ τοὺς Ἰησουίτας νεωστὶ καταστῆντας εἰς τὸ γυμνάσιον τῆς Φλεξίας (la Flèche), καὶ δὲν ἄργησε νὰ διαπρέψη μὲ τὴν ἄκρην του φιλομάθειαν. Αὐτοῦ οἰκειώθη μὲ τὸν Μερσέννον, τὴν μετέπειτα μινωρίτην μοναχὸν (religieux minime), ἡ φιλία τοῦ ὁποίου διέμεινε κατόπιν καὶ πιστὴ καὶ ὠφελιμος. Ἀφ' οὗ ἐτελείωσε τὰ σχολαστικά του

(*) Biographie universelle, art. DESCARTES, composé par Mrs BIOT et FEUILLET. Τὸ ὄνομα τοῦ βίουτι εἶναι γνωστὸν εἰς ὅλους ἐαίνους, ὅσοι ἔχουν κάποιαν εὐδησιαν φυσικῆς. Οὗ δὲ Φενιλλίτου ἐξεφανώθη ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Γαλλίας διὰ τὸ σιφόν του Ἰσόμνημα περὶ Χρήσεως τῆς ἀμίλλης εἰς τὴν ἀγωγὴν, τὸ ὁποῖον ἀξίως ἐπαινέσκει ἀπὸ τὸν Chénier εἰς τὸ Tableau de la littérature, καὶ ἤθελεν εἶναι καλὸν νὰ μεταφρασθῇ εἰς τὴν γλῶσσάν μας.

(1) Britannia minor ἢ Armorica (Γαλλ. Bretagne) ἐπαρχία τῆς Γαλλίας, καὶ διὰ τὸν τῆς Μεγάλης Βρετανίας (Britannia major, la Grande-Bretagne), ἧτις περιλαμβάνει τὸν Ἀγγικόν καὶ Σκωτικόν

μαθήματα καὶ τὴν λεγομένην τότε φιλοσοφίαν, εἶδε πάρα
αὐτὰ τὴν ματαιότητα αὐτῶν ἐμαγεύθη ὅμως ἀπὸ τὰς
μαθηματικὰς ἐπιστήμας, ὠρισμένος ὢν ἀπὸ τὴν φύσιν νὰ
τὰς ἀνακαινίσῃ. Εξελθὼν δὲ ἀπὸ τὸ σχολεῖον, παραίτησε
πρὸ πάντων ὅλα τὰ βιβλία, ὡς αὐτὸς διηγεῖται εἰς τὸν
περὶ Μεθόδου Λόγον, καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἐκλείψῃ ἀπὸ τὸν
νοῦν του ὅ, τι ἀβέβαιον εἶχε μάθει, μὲ σκοπὸν νὰ μὴ δε-
χθῆ εἰς τὸ ἐξῆς παρ' ὅσα τὸν φανοῦν ἀποδεδειγμένα ἀπὸ
τὸν λόγον καὶ τὴν πείραν. Εφεύρηκεν ἔκτοτε τὴν ζητητι-
κὴν καὶ ἀπορητικὴν ἐκείνην μέθοδον, ἣτις ἀπέβη μετὰ
ταῦτα πρώτη ἀρχὴ πάσης πραγματικῆς ἡμῶν γνώσεως.
Τὴν σήμερον δὲν αισθανόμεθα ἐντελῶς τὸ μέγεθος τοιοῦ-
του ἀγῶνος, διότι ἐπαιδεύθημεν εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν
διδασκαλίαν, καὶ μᾶς φαίνεται φυσικῇ ὅσον καὶ εὐλογος
πρέπει ὅμως νὰ ἀναδράμωμεν εἰς τὸν καιρὸν κατὰ τὸν
ὁποῖον ἔζη ὁ Καρτέσιος, τὸν καιρὸν ἐκείνον, ὅτε ἡ Αρι-
στοτελικὴ φιλοσοφία ἐξουσίαζε δεσποτικῶς ὅλα τὰ πνεύμα-
τα, κατέχουσα τὰς πόλεις καὶ τὰ σχολεῖα, κ' ἐφαίνετο μά-
λιστα ἀναγκαῖον τῆς θρησκείας σήριγμα. Τὸ ν' ἀμφιβαλεῖ
τις τότε εἰς τὰ τοῦ Αριστοτέλους, δὲν ἦτον ἀπλῶς νεωτε-
ρισμὸς, ἀλλ' ἀσυγχώρητος θρασύτης, καὶ τρόπον τινὰ ἔγ-
κλημα. Πόσον ἰσχυρὸν νοῦν ἔπρεπε νὰ ἔγῃ δεκαεννέα χρό-
νων νέος, διὰ νὰ τολμήσῃ νὰ συντρίψῃ τοιοῦτον εἶδωλον,
καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ ὅλων τῶν ἰδίων αὐτοῦ κρίσεων τὴν διόρ-
θωσιν! Ἐπίσης θαυμάζει τις εὐρίσκων, ὅτι εἰς αὐτὴν ἐκεί-
νην τὴν ἡλικίαν ὁ Καρτέσιος εἶχε κάμει τὰς ὠραιότε-
ρας αὐτοῦ γεωμετρικὰς ἀνακαλύψεις, καθὼς φαίνεται μαρ-
τυρούμενον ἀναντιρρήτως ἀπὸ τὴν ἰσορίαν τῆς ζωῆς του.
Ἄλλ' αὐτὸς δὲν ἔκρινεν ἀκόμη εὐκαιρον νὰ κοινοποιήσῃ τὰς
νέας ιδέας του, σοχαζόμενος ὅτι, ἂν περιηγηθῆ γὰρ οὐκ

περισσότερους ανθρώπους, θέλει λάβει πλειότερας ἀφορμὰς νὰ τελειωθῇ εἰς τὴν ἀληθινὴν φιλοσοφίαν. Ἀρχισε λοιπὸν νὰ περιηγῆται, καὶ κατὰ τὸν μόνον ἀρμόδιον τρόπον εἰς τὴν κατάσρασιν αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς καιροὺς ἐκείνους, ἐμβαί-
νων εἰς τὰ πολεμικὰ (1616). Ἐστράτευσε κατὰ διαδοχὴν, ὡς ἐθελοντῆς, μὲ τὰ Ολλανδικὰ στρατεύματα καὶ τοῦ Δου-
κὸς τῆς Βαυαρίας, καὶ κατὰ τὸ 1620 ἔτυχεν εἰς τὴν πο-
λιορκίαν τῆς Πράγας. Ἀλλ' ἂν καὶ διὰ τὴν θερμότητα τῆς
νεότητος εὔρισκε κάποιαν ἡδονὴν εἰς τοιοῦτον ταραχῶδη
καὶ πολυθόρυβον βίον, ἐσάθη πάλιν ἱκανὸς νὰ κατακρίνῃ
δικαίως τοὺς αἱματωδέστατους ἐκείνους ἀγῶνας, καὶ χωρὶς
νὰ ζητήσῃ μήτε προβιβασμὸν, μήτε πλοῦτον, συγκατέ-
νευσε τόσον μόνον νὰ γείνη μέτοχος αὐτῶν, ὅσον ἐχρειάζετο
διὰ ν' ἀκολουθῇ ἀνθρώπους, τοὺς ὁποίους ἤθελε νὰ παρα-
τηρῇ ἐγγύθεν. Δὲν ἔπαυεν ὅμως οὐδὲ ἐν μέσῳ τῶν στρατο-
πέδων τὰς μεταφυσικὰς καὶ μαθηματικὰς θεωρίας του,
ἀλλὰ καὶ τὰς ἐφήρμοζεν, ὡσάκισ ἤρχετο εὐκαιρία. Ἐν ᾧ
ἐφρούρει εἰς τὴν Βρέδαν, εἶδε κατὰ τύχην πρόγραμμα εἰς
Βελγικὴν γλῶσσαν, ἐμπροσθεν τοῦ ὁποίου πολλοὶ εὕρισκοντο
συναγμένοι· διελάμβανεν δὲ αὐτὸ γεωμετρικὸν πρόβλημα,
προβαλλόμενον ἀπὸ ἄγνωστον τινὰ εἰς τοὺς μαθηματικούς,
κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Ὁ Καρτέσιος, μὴ
καταλαμβάνων τὰ Βελγικὰ, παρεκάλεσεν ἓνα τῶν θεατῶν
νὰ τοῦ ἐξηγήσῃ τὸ πρόβλημα. Ὁ παρακαλούμενος ἦτον ὁ
Βέκμανος, μαθηματικὸς καὶ αὐτὸς, καὶ γυμνασιάρχης τοῦ
Δορτινοῦ σχολείου (de Dort). Εὕρισκων δὲ τὸ πρόβλημα
δυσκολώτατον, ἔδειξεν ἀπορίαν πῶς νέος καὶ στρατιωτικὸς
ἔρωτᾷ περὶ τοιούτων, καὶ, ἀποκρινόμενος εἰς αὐτὸν, με-
τεχειρίσθη ἥθος σχολαστικὸν καὶ ἀξιωματικὸν, ἀρκετὰ σύνι-
θες ἔς τοὺς ὁμοτέχνους του. Μεγάλως ὅμως ἐθαύμασεν,

ὅταν ὁ στρατιώτης ὑπεσγέθη χωρὶς διαγμῶν τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος, καὶ τὴν ἔφερεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπαύριον (1).

Ὁ Καρτέσιος διήγαγε τινὰς χρόνους τὴν φιλοσοφικὴν ταύτην καὶ πολεμικὴν ζωὴν τελευταίων ὁμῶς, ἰδὼν αὐτοῦ εἶ τὰς περὶ τὴν Οὐγγαρίαν δυσπραγίας καὶ συμφορὰς, ἀνδίασε τὰ στρατιωτικὰ, τὰ παραίτησε, καὶ ἐξακολούθησε νὰ περιηγῆται ὡς ἀπλοῦς ἰδιώτης. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὀλίγον ἔλειψε νὰ χαθῆ εἰς πονηρὸν τι συνάντημα. Ἐν ᾧ, μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς βορείου Γερμανίας, ἐπέστρεψε διὰ θαλάσσης εἰς Ολλανδίαν, οἱ ναῦται τοῦ πλοίου, εἰς τὸ ὑπῆυον εὐρίσκειτο, βλέποντες αὐτὸν πρᾶον καὶ ἥσυχον, τὸν ὑπέλαβαν ἄπρακτον καὶ ἀνίδεον νέον, κ' ἐνόμισαν εὐκολὸν νὰ τὸν σκοτώσουν διὰ νὰ κυριεύσουν τὰ πράγματά του, ἐν ᾧ μάλιστα δὲν εἶχεν ἄλλον σύντροπον παρὰ ἓνα μόνον Γάλλον ὑπηρετικόν. Ακολουθῶς, ἔβαλαν συμβούλιον ἀναμεταξύ των περὶ τοῦ πῶς νὰ ἐκτελέσωσι τοῦτον τὸν σκοπὸν, καὶ δὲν ἐδίσασαν νὰ τὸ κάμουν ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ, σοχαζόμενοι ὅτι, ὡς ξένος, δὲν τοὺς ἐκαταλάμβανεν. Ἀλλ' ὁ Καρτέσιος ἐννοήσας τὰ βουλευμάτα των, σκόνεται αἰφνυδίως, σύρει μὲ ὄρμηγὴν τὸ σπαθίον του, καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς ἀγχείους ἐκείνους εἰς τὴν γλῶσσαν των καὶ μὲ θαρράλεον, τόνον τοὺς φοβερίζει παρευθὺς νὰ τοὺς κόψῃ, ἂν τολμήσουν παραμικρὸν νὰ τὸν πειράξουν. Τότε αὐτοὶ, φοβηθέντες τὴν τόλμην του, τὸν ὠδήγησαν ὅπου ἠθέλησε.

(1) Εἰς τὴν ἐν Βρέδα διατριβὴν του ἐσύνταξεν ὁ Καρτέσιος τὸ *compendium musicæ*, τὸ ἑπίπαιον μετὰ θάνατον αὐτοῦ ἐξεδόθη ἐν Ρηννοπεραίᾳ (Utrecht), 1650, εἰς 4-ον ἑφάνη δὲ μεταφρασμένον Γαλλισί ἀπὸ τὸν Ωρατορικὸν Πατ. Ποισσῶνα (Poisson), κατὰ τὴν τῆς Μηχανικῆς τοῦ Καρτεσίου, ἐν Παρισίοις, 1668, εἰς 4-ον

Διψῶν δὲ ἄσθεσον δίψαν θεαμάτων καὶ ἀκουσμάτων παντοδαπῶν, ἐπεσκέφθη ἀλληλοδιαδύχως τὴν Ολλανδίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Εὐθείαν, τὴν Τυρολίαν, τὴν Βενετίαν καὶ τὴν Ρώμην. Ἀλλὰ, πρᾶγμα παράδοξον ! δὲν εἶδε τὸν Γαλιλαῖον εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὸν Γαλιλαῖον τὸν πρὸ μικροῦ ἀνοίξαντα τῆς πειραματικῆς φιλοσοφίας τὸ σάδιον ! Τὸ δ' ἔτι παραδοξότερον, ποτὲ δὲν αἰσθάνθη τὴν ἀξίαν τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρὸς, καὶ τοῦτο μόνον ἤθελε δεῖξει ὅτι ὁ Καρτέσιος, ἀξιοθαύμαστος εἰς τὴν γεωμετρίαν, δὲν ἐγνώρισε τὴν μέθοδον τὴν μέγαν, ἱκανὴν νὰ προκόψῃ ἀληθῶς τὴν φυσικὴν. Ἐπιστρέψας δὲ ἀπὸ τῆς περιοδείας του, ἀνευεώρησε τὰ διάφορα τῶν ἀνθρώπιων ἐπιτηδεύματα, καὶ ἐκκτάλαβεν ὅτι τὸ μόνον ἀρμόδιον εἰς αὐτὸν ἦτον ἡ καλλιέργεια τοῦ νοῦς του. Θερμότετος δὲ ὢν καὶ οἰζύτατος εἰς ὅλα, ἐσοχάσθη ὅτι, ἂν μείνῃ εἰς τὴν Γαλλίαν, δὲν θέλει εἶναι ἀρκετὰ μονήρης, οὐδ' ἐλεύθερος. Ἐπώλησε λοιπὸν μέρος τῶν ὑποστατικῶν του, καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Ολλανδίαν (1629), ὡς διατριβὴν ἥσυχον καὶ ἐξαιρέτως ἀρμόδιαν εἰς ἀτάραχον καὶ ἐλευθέραν μελέτην. Ἐκεῖ ἐδόθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς μεταφυσικῆς, τῆς ἀνατομίας, τῆς χημείας καὶ τῆς ἀστρονομίας. Συνέγραψε καὶ περὶ συστήματος τοῦ παντός, καθὼς τότε τὸ ἐννοοῦσεν, ἀπέκρυψεν ὅμως τὸ πόνημα τοῦτου, ἀκούων τὴν φυλάκωσιν τοῦ Γαλιλαίου, καὶ ἴσως διὰ φόβον παρομοίας καταδρομῆς ἐδέχθη ὑπεριώτερα τὴν ἀπίθανον δόξαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἥλιος καὶ τὸ σύστημα τῶν πλανητῶν γρέφονται ὁμοῦ περὶ τὴν γῆν, καθὼς πρὸ αὐτοῦ ἐδόξαζεν ὁ Τυχοβράχης.

Μέχρι τοῦδε ὁ Καρτέσιος δὲν εἶχεν ἐκδώσει κανὲν μαθηματικὸν σύγγραμμα ὅπως οὖν ἐκτεταμένον· πλὴν ἡ εὐφυΐα του εἰς τὰς περὶ τὸ πᾶσόν ἐπιτήμας, καὶ ἡ ἀπειρος

πρός τούς συγγραφόνους αὐτοῦ ὑπεροχὴ πολλὰκις εἶχαν ἤδη φανερωθῆ ἀπὸ τὴν ἄκραν εὐκαλίαν, μὲ τὴν ὁποίαν ἔλυε, παύζων σχεδὸν, ὅσα ζητήματα ἐφαινόντο εἰς αὐτοὺς δυσκολώτατα. Διὰ τὴν ὀξύτητα δὲ τοῦ χαρακτῆρός του, ἐμπλήχθη εἰς φιλονεικίας, εἰς τὰς ὁποίας ποτὲ μὲν εἶχε δίκαιον, ποτὲ δὲ ἄδικον. Δίκαιον εἶχε μὲ τὸν Ροβερβάλιν μαθηματικὸν Γάλλον, ὅστις μὴ βλέπων τὴν μεγαλοφυΐαν του, ἐπισύδασεν εἰς ὄλιν του τὴν ζοὴν νὰ τὸν διαβάλλῃ ὡς ὑπερῶδον σφετεριστὴν ἀλλοτριῶν ἐφευρημάτων. Ἐπταίσειν ὁμῶς εἰς τὸν Φερμάτον, εἰς τὸν ὑποῖον δὲν ἔδωκε κατὰ πρῶτον ὄλα τὰ δίκαια, καὶ ὅστις ἀξιώμαχος ὢν εἰς τοῦτον τὸν ἰσηπαλῆ ἀγῶνα, ἐμολόγησε προθύμως τὴν εὐφυΐαν τοῦ Καρτεσιῦ, καὶ ἐζήτησε τὴν φίλιαν του. Τέλος, κινούμενος ἀπὸ τὰς προτροπὰς τῶν φίλων, ἦ καὶ ἀπὸ τὴν ἐγγενῆ ἐπιθυμίαν νὰ κλείσῃ τὰ σῶματα τῶν ἀντιπάλων, ὁ Καρτέσιος συγκατένευσε νὰ ἐκδώσῃ τὰς ἀνακαλύψεις του. Ἀλλὰ νομίζων ἀξιολογωτέρας τὰς μεταφυσικὰς του θεωρίας, εἰς τὰς ὁποίας ἤτον ἐκδοτός τότε, παρὰ τὰς εὐρεθείσας ἀπ' αὐτὸν γεωμετρικὰς μεθόδους, εἰς τὰς ὁποίας ἴσως δὲν εὗρισκε πλέον ὄλην τὴν ἐπανθούσαν εἰς τὰ νεοφανῆ γάρξιν, ἔδωκε τὴν γεωμετείαν του ὄχι κατ' ἐσωτῆν, ἀλλὰ μόνον ὡς ἰδιαιτέρον κεφάλαιον τῆς περὶ μεθόδου πραγματείας, καὶ τοῦτο αὐτοσχεδῶς καὶ μὲ βίαν τὸ ἐγράψεν. Οἱ δὲ μεταγενέστεροι ἀνέτρεψαν τὴν κρίσιν ταύτην, βλέποντες εἰς τὰ γεωμετρικὰ τοῦ Καρτεσιῦ τὸ λαμπρότερον δείγμα τῆς περνοίας του. Οἱ πρὸ αὐτοῦ εἶχαν ἤδη προκόψει πολὺ εἰς τὰς ἀπλοῦς ἀλγεβρικὰς ζητήσεις, εὐρόντες τὴν λύσιν τῶν ἐξισώσεων τῶν σήμερον λεγομένων τοῦ δευτέρου, τοῦ τρίτου καὶ τοῦ τετάρτου βαθμοῦ· πλὴν ἡ τότε ἐν γῆρσει σημειογραφία ἤτον παχυλὴ καὶ προσλομβάνουσα τὰς ἀπλοῦς

τινάς λόγους, διὰ τῶν ὁποίων ἐσυνάπτετο ἡ ἀλγεβρα μὲ ἰδέας μήκους, ἐπιφανείας καὶ σφαιρότητας. Ἀλλ' ἡ ἀλγεβρα εἶναι γλῶσσα, ἴδιον ἔργον καὶ κυρίαν ὠφέλειαν ἔχουσα τὸ νὰ ἐκφράζη καθαρῶς καὶ ἀκράτως τοὺς ἀφηρημένους τῶν ποσοτήτων λόγους. Διὰ τὴν ἐπιδῶσιν λοιπὸν, ἔπρεπε πρὸ πάντων νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὰ περιορίζοντα αὐτὴν ἀλλότρια θεωρήματα, καὶ τοῦτο πρῶτον ἐκέρδησεν ἀπὸ τὸν Καρτέσιον. Τὸ μεταφυσικὸν αὐτοῦ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον τὸν ἐδῶκεν εἰς τὰς ἐφηρμοσμένας ἐπιστήμας, μεγάλως τὸν ὠφέλησεν εἰς ταύτην τὴν περίσασιν. Κατὰ τὸν παλαιὸν κλεινὸν περιορισμὸν τῆς ἀλγεβρας, τὰ ἀλλεπάλληλα τῆς αὐτῆς ποσότητος προκύπτοντα ἐπαρασένοντο εἰς τὰς τρεῖς πρώτας διαστάσεις τῆς ἐκτάσεως μὲ σκιαγραφημένον τετράγωνον καὶ κύβον, ἄλλοτε δὲ μὲ τὸ στοιχεῖον T ἢ K σημειωμένον ἐπάνω τῆς ποσότητος, καὶ ἄλλοτε, τελευταίως, μὲ τὴν ἐπανάληψιν τοῦ στοιχείου τοῦ ἐμφαινόντος τὴν ποσότητα. Εἰς τύπον τούτων ὅλων τῶν ὀχληρῶν σημείων τῶν ἀνεπιτιμῶν τὴν διάνοισιν, ὁ Καρτέσιος ἐβάλεν ἄλλα σαφεῆ, ἀπλά, γενικὰ, ἐξαιρέτως δὲ λογιστὰ, ἐπινοήσας νὰ θέτῃ ἐν ψηφίον (chiffre) ἐπάνω τῆς ποσότητος, μὲ τοῦ ὁποίου τὰς διαφόρους ἀξίας ἐφανέρονε τὰς ποικίλας ἐκείνης δυνάμεις. Διὰ τὴν αἰσθανθῆναι τὸ ὄφελος τῆς εὐρέσεως ταύτης, ἀρκεῖ νὰ ῥίψῃ ἐν βλέμμα εἰς τοὺς παλαιούς τύπους, καὶ νὰ συγκρίνῃ τὴν ἄκραν περιπλοκὴν αὐτῶν μὲ τὸ ἀπλοῦν καὶ εὐκατάληπτον σχῆμα, τὸ ὁποῖον εἶλασαν μὲ τῶν ἐκθετῶν τὴν χρῆσιν.

Ἔργον τῆς ἀλγεβρας εἶναι, καθὼς εἶπαμεν, νὰ ἐκφράζη τοὺς ἀφηρημένους τῶν ποσοτήτων λόγους ἀκριβέστατα τελειότητι δὲ αὐτῆς, νὰ τοὺς δεικνύῃ μὲ πληρεστάτην ἐνάργειαν. καὶ τοῦτο : νοῦς ἀντιλαμβανόμενος χωρὶς κἀνένχ κόπον τοὺς

λόγους εκείνους, δύναται νὰ μεταχειρισθῆ ὅλην τὴν οὐσιότητα καὶ ἐνέργειαν αὐτοῦ εἰς αὐτὴν τῆς ἀλγεβρικοῦ φράσεως τὴν ἐπιχειρῶσαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνάγεται τοιοῦτοτρόπως κάθε ζήτημα. Παρόμοιον εἶναι τὸ πρόβλημα καὶ τῆς μεγάλης ἀνακάλυψης τοῦ Καρτεσιῦ περὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀλγεβρας εἰς τὴν γεωμετρίαν. Πρὸ αὐτοῦ εἶχαν ἐπινοήσῃ νὰ ἐκθετώσιν ἀλγεβρικῶς τινὰ γεωμετρικὰ προβλήματα, παραμένοντες τὰς ἀγνώστους αὐτῶν μὲ στοιχεῖα, καὶ ζητοῦντες τὴν λύσιν τῶν ἐξισώσεων, εἰς τὰς ὁποίας ὠδηγοῦσεν ἡ ἀλγεβρικὴ ἐκθεσις· καὶ οὕτως ἐπρὸςδιορίζαν μὲ τὸν λογισμόν, ὅσα τῶν παλαιῶν ἢ σύνθεσις ἤθελε προσδιορίσει με κατασκευάς. Ἀλλὰ τοῦ Καρτεσιῦ τὸ εὖρημα εἶναι πολὺ ἀνώτερον. Αὐτὸς ἐπενόησεν ὅτι πάσης καμπύλης ἡ φύσις πρέπει νὰ ἐκφράζεται καὶ νὰ ὁρίζεται διὰ τινὸς ἀναφορᾶς μεταξὺ δύο μεταβλητῶν γραμμῶν, τῶν ὁποίων ἢ μὲν εἰκονίζει τὰς ἀποτετμημένας, ἢ δὲ τὰς τεταγμένας. Πρὸς εὑρεσιν δὲ τῆς ῥηθείσης ἀναφορᾶς, ἀρετὴν ἐσοχάσθη νὰ γράσῃ εἰς ἀλγεβρικὴν γλῶσσαν μίαν ἀπὸ τὰς χαρακτηριστικῆς ιδιότητος τῆς καμπύλης τοῦ κύκλου, φέρ' εἰπεῖν, ὅτι εἶναι ἐπίπεδος καμπύλη, τῆς ὁποίας ὅλα τὰ σημεῖα ἀπέχουσιν ἐξίσου ἀπὸ τὸ αὐτὸ σημεῖον. Τοῦτο εἶχε θαυμαστὸν ἢ ἀνακάλυψιν αὕτη, ὅτι ἀφ' οὗ μίαν φράσιν μετεφράζετο ἢ ἀνήγετο εἰς τύπον ἡ φύσις τῆς καμπύλης, δὲν ἐπρόκειτο πλέον παρὰ νὰ θεωρηθῆ ἀφηρημένως ἢ συμβαίνουσα ἐντεῦθεν ἐξίσωσις, διὰ νὰ συναχθῶσιν ἐκ ταύτης αἱ λοιπαὶ γεωμετρικαὶ ιδιότητες πᾶσαι ὁμοῦ, ὡς συνεπτυγμένως περιεχόμεναι εἰς τὸν πρῶτον ὄρισμόν. Ἡ ἐφοδος αὕτη, ἡ ὁποία τὸ πάλαι ἐγχεῖσθαι εἶχε εἰς τὴν ἐπιπονωτάτην, καὶ πολλάκις ὠμοιάζε πλέον μὲ μαντείαν παρὰ μὲ ὀρθὴν ζήτησιν, κατήντησεν οὕτως εἰς εὐχολὸν ἐξήγησιν.

τρόπον τινά, παιδίαν, ἕτις μὴ ἀπαιτοῦσα κανόνα ἀγῶνα τοῦ νοῦς, τὸν ἄφινε νὰ δοθῆ ὀλοτελῶς εἰς ἀνάπτυξιν τῶν σημειωθεσέρων ἢ ἀναγκαιοτέρων συνδιασμοῦν τοῦ τύπου. Καὶ δὲν ἐσάθη αὐτοῦ ὁ Καρτέσιος, ἀλλ' ἔκαμεν ἀνακάλυψιν ἀντίστροφον, οὕτως εἰπεῖν, τῆς προηγουμένης· διότι, ἀφ' οὗ ἔμαθε νὰ ἐκφράξῃ καὶ νὰ γνωρίξῃ τὰς ιδιότητες τῶν καμπύλων δι' ἀλγεβρικῶν ἐξισώσεων, καύτας μὲν ἐθεώρησε τοῦ λοιποῦ ὡς καμπύλης σύμβολα ταυνομένα εἰς τινὰ σημεία, τὰς δὲ ρίζας τῶν ἐξισώσεων, ὡς ἀποτετμημένας. Τοιούτων γενικῶν μεθόδων ἐγκρατῆς γενόμενος, ἐδυνήθη ἐφεξῆς νὰ ἐκθέτῃ εἰς ἀλγεβρικὴν γλῶσσαν καὶ νὰ λύσῃ εὐθυβόλως γεωμετρικὰ προβλήματα ἅλυτα εἰς ὅλους τοὺς παλαιούς, καθὼς αὐτὸς τὸ δεικνύει μὲ τὸ πρῶτον ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἐπιχειρεῖ εἰς τὴν γεωμετρίαν του· καὶ τῶρα καταλαμβάνει ὁ ἀναγνώστης πῶς, ἔχων τοιαύτην τέχνην, ἐδύνατο, ὡς προείπαμεν, νὰ παίξῃ μὲ τὰ περισσύτερα ζητήματα, τὰ ὁποῖα κατεζάλιζαν τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ μαθηματικούς. Ἦτον δὲ ἡ γεωμετρία του πολλὰ δυσνήτος εἰς τὸν καιρὸν του, καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ ὅτι δὲν ἐσπούδασε νὰ ἀναπτύξῃ κατὰ πλάτος τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἐφόδους, διὰ νὰ δείξῃ βέβαια εἰς τοὺς ἐχθρούς του τὴν μεγάλην αὐτοῦ ὑπεροχὴν μὲ τὴν δυσκολίαν, ὅσῃν ἐμελλαν νὰ δοκιμάσουν εἰς τὸ νὰ τὴν καταλάβουν. Τὴν σήμερον ὅμως αἱ μέθοδοι ἐκεῖναι παραδίδονται πρῶται εἰς τοὺς νέους, καὶ διὰ τοῦτο μᾶς φαίνονται πολὺ εὐκολώτεραι. Μεταξὺ δὲ ἄλλων εὐρημάτων περιεχομένων εἰς τὸ ρηθὲν σύγγραμμα, δὲν εἶναι δίκαιον ν' ἀποσιωπήσωμεν τὸν δοθέντα ὑπὸ τοῦ Καρτεσιῶ κανόνα πρὸς διάγνωσιν τοῦ ἐνδεχομένου ἀριθμοῦ τῶν πραγματικῶν ριζῶν τινὸς ἐξισώσεως, ἀπὸ μόνας τὰς ἐναλλαγὰς τῶν σημείων μεταξὺ τῶν συνισῶντων αὐτῶν ὀρων.

Τὰ γεωμετρικὰ τοῦ Καρτεσίου, περὶ τῶν ὑποκρίων διε-
λάβαμεν, βεβαιόνουσιν εἰς αὐτὸν δόξαν ἀθάνατον. Ἀλλ'
ἀφ' οὗ ἀπεδώκαμεν τὸν δίκαιον τούτου ἔπαινον, θέλομεν
τολμήσει· νὰ φανῶμεν ἐξίσου φιλαλήθεις ἐμιλοῦντες περὶ
τῶν ἄλλων αὐτοῦ συγγραμμάτων. Ὁ περὶ Διοπτρικῆς αὐτοῦ
Λόγος περιέχει ὡσαύτως πολλὰς γεωμετρικὰς ἐφαρμογὰς
ἀγγινοῦσάτας· τῶν ἀδυνάτων ὅμως ἦτον νὰ ὑπάρξη Διο-
πτρικῆ, ἐν ᾗ ἢ ἀνισος θλαστότης τῶν ἀκτίνων τοῦ φωτὸς
ἔμενον ἄγνωστος. Μ' ὅλον τοῦτο καὶ αὐτοῦ δίδει ὁ Καρτέ-
σιος νέον δεῖγμα τῆς περινοίας του μὲ τὴν ἀνακάλυψιν
τοῦ ἀληθοῦς νόμου τῆς θλάσεως. Ἀμφισβήτησε μὲν ὁ Οὐ-
γένιος μετὰ θάνατον ἐκείνου περὶ τῆς ἀνακαλύψεως ταύ-
της, προσκισζόμενος ὅτι εὐρίσκειται εἰς τὰ συγγράμματα
τοῦ Σνελλίου, ὅπου τὴν εἶδε τάχα ὁ Καρτέσιος διατρέβων
εἰς Ολλανδίαν· ἀλλ' ἢ τοιαύτη ὀψιφανῆς ἀντίρρησης, γενο-
μένη εἰς καιρὸν ἐν ᾧ ὁ Καρτέσιος δὲν εἶδύνατο πλέον ν'
ἀπολογηθῆ, δὲν ἀρκεῖ νὰ τοῦ ἀφαίρεση τὸ εὖρημα, τὸ
ὅποιον κἀνεὶς δὲν οικειοποιήθη, ζῶντος αὐτοῦ· διότι εἰς τὰς
ἐπιστήμας δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος γνησιότητος, παρὰ
τὴν σφνέρωσιν.

Τὸ δὲ Περὶ μετεώρων, περιεχόμενον ὡσαύτως εἰς τὸ
Περὶ μεθόδου, εἶναι πολὺ ἀτελέστερον τῆς Διοπτρικῆς. Εἰς
αὐτὸ ὁ Καρτέσιος, ἀναπτερόνων τὴν φαντασίαν του, ἐπι-
χειρεῖ νὰ ἐξηγήσῃ ὅλα τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα, ἕως
καὶ τὴν γένεσιν τοῦ κεραυνοῦ. Αὐτὸς ἐκείνος, ὁ συστήσας
ἐπιμόνως τὸ ἀμφιβάλλειν καὶ ἀπορεῖν, φαντάζεται ὅτι,
διὰ ν' ἀποδώσῃ τὴν ἀληθῆ αἰτίαν ὅποιουδήποτε φαινομέ-
νου, ἀρκεῖ νὰ προτείνῃ ἀδιορίστως τινὰ δυνατόν τρόπον
αὐτοῦ, χωρὶς νὰ σροασθῆ, ὅτι τολμῶν νὰ μαντεψῇ κατ'
ἐπιβολὴν τὰς ἀρχὰς τῶν πραγμάτων, ἀπειράτως τυχανώτε-

ρον εἶναι ν' ἀπατηθῆ, παρὰ νὰ ἐπιτύχῃ. Μ' ὅλον τοῦτο, μίαν μόνην φορὰν παρεκτρέπεται ὁ Καρτέσιος ἀπὸ τὴν ὑποθετικὴν ταύτην ὁδὸν, καὶ ἡ παρεκτροπὴ του χαρακτηρίζεται μὲ νέαν ἀνακάλυψιν· διότι δίδει τὴν ἀληθῆ θεωρίαν τῆς ἱριδος, ὅσον ἦτον δυνατὸν νὰ δοθῆ, ἐν ὅσῳ ἠγνοεῖτο ἡ ἄνισος τοῦ φωτὸς θλαστότης· εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως, ὅτι, μὲ ὅλην τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἀναγκαιότητου τούτου διδρ-
 μένου, ἡ θεωρία του πάλιν εἶναι ἀκριβῆς, διότι τὸ ἀνακλι-
 ροῖ μὲ πείραμα. Τῷ ὄντι, προσδιορίζει πρῶτον διὰ τοῦ
 λογισμοῦ τὴν κίνησιν τῶν φωτοβόλων ἀκτίνων, αἱ ὁποῖαι
 διαπερῶσιν εἰς ρανίδα ὕδατος, καὶ ἐξέρχονται ὑπερὸν ἀπ'
 αὐτὴν μετὰ μίαν ἢ περισσοτέρας θλάσεις. Ὁ λογισμὸς τὸν
 πληροφορεῖ ὅτι ἀπ' ὅλας τὰς ἀκτῖνας τὰς οὕτω προσβάλ-
 λούσας εἰς τὴν ρανίδα, μόνον αἱ διαπερῶσαι ὑπὸ γωνίαν
 τινὰ δύνανται νὰ ἐπιστρέψωσι πρὸς τὸν θεατὴν χωρὶς νὰ
 χωρισθῶσιν ἀπ' ἀλλήλων, καὶ ἀκολουθῶς χωρὶς ν' ἀδυνατή-
 σωσι. Μὲ τοῦτον τὸν τρόπον προσδιορίζει ἐξ ἀρχῆς τὰς
 ἀληθεῖς περιστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας τὸ φαινόμενον τῆς ἱρι-
 δος ἠμπορεῖ νὰ γεννηθῆ, καὶ ἡ παρατήρησις τὰς ἐπικυρόνει.
 Ἦμενε δὲ ν' ἀποδοθῆ ἡ αἰτία τῶν χρωμάτων, καὶ ὁ Καρ-
 τέσιος, χωρὶς νὰ τὴν γνωρίξῃ, ἀγγινοῦσατα τὴν ἀνάγει
 εἰς ἄλλο καὶ ἀπλούστερον φαινόμενον, τὴν διὰ τοῦ πρίσμα-
 τος, λέγω, διάκρισιν τοῦ φωτὸς, καὶ δεικνύει τὴν γενὴν
 σχέσιν καὶ οἰκισιότητα τῶν δύο τούτων διασκορπίσεων
 (dispersions). Ἰδοὺ ἀληθῆς φυσικὴ μὲ μαθηματικὴν,
 ἀνάγουσα διὰ τοῦ λογισμοῦ τὰ φαινόμενα εἰς ἄλλα φαινό-
 μενα, ἐκτὸς πάσης ὑποθέσεως, καὶ τοιοῦτοτρόπως συνδέου-
 σα αὐτὰ μὲ ἀρρήκτους δεσμούς. Πόσον ἀξιολύπητον εἶναι,
 ὅτι τοιοῦτος μέγας νοῦς δὲν ἐγνώρισεν ἀπὸ αὐτὰς τὰς
 ἰδίας του κατορθώσεις τὰ προτερήματα παρομοίας μεθύδου,

ἀλλὰ καὶ ὕλας τὰς λοιπὰς αὐτοῦ ζητήσεις ἐδόθη εἰς ἀπο-
κλιύτους καὶ ἀπιθάνους ὑποθέσεις, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ
ἐκπλήττουν ἐκείνους μάλιστα, ὅσοι κλίνουν περισσότερο εἰς
τὸ νὰ τὸν θαυμάζουν!

Πολὺ δὲ ὑποθετικώτερος ἐδείχθη εἰς τὰς Ἀρχὰς
φιλοσοφίας, τὰς ὁποίας ἐξέδωκε τὸ 1644 ἔτος,
ἔχων ἡλικίαν τεσσαράκοντα ἐννέα χρόνων· τὸ σύγγραμμα
τοῦτο διαιρεῖται εἰς τέσσαρα μέρη· καὶ τὸ μὲν πρῶτον,
(περὶ τοῦ ὁποίου θέλομεν ὀμιλῆσαι πάλιν κατωτέρω),
πραγματευόμενον τὴν λογικὴν φιλοσοφίαν ἢ μεταφυσικὴν,
ἐκθέτει τὰς ἀρχὰς ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων. Τὸ δὲ
δεύτερον περιέχει τὰς ἀρχὰς τῶν φυσικῶν πραγμάτων,
ὑποῦ ὁ Καρτέσιος ἐξηγεῖ ἀκόμη εἰς τί συνίσταται ἡ φύσις
τῶν σωμάτων, τί εἶναι διάστημα, τόπος, ἡρεμία, κίνησις.
Ἐλευθεριάζει δὲ εἰς τὰς ὑποθέσεις του ἕως καὶ νὰ εἰπῇ,
παραδείγματος χάριν, ὅτι ἡ γῆ καὶ οἱ οὐρανοὶ δὲν
ἦμποροῦν νὰ ἦναι κατεσκευασμένοι εἰμὴ ἀπὸ μίαν
καὶ τὴν αὐτὴν ὕλην, ὡς νὰ ἦτον δυνατόν νὰ ἔχωμεν
παραμικρὰν ποιούτων εἶδησιν. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἐκθέτει
ὡσαύτως νόμους τάχα κινήσεως, οἱ ὁποῖοι, ὄχι μόνον
εἶναι ψευδεῖς, ἀλλὰ καὶ ἀσυνάρτητοι πρὸς ἀλλήλους.
Τὰ δὲ τελευταῖα δύο μέρη περιέχουσι τὴν θεωρίαν τοῦ συ-
στήματος τοῦ παντός. Κατ' αὐτὸν, ὁ ἥλιος καὶ οἱ λοιποὶ
ἀπλανεῖς ἀστέρες εἶναι κέντρα δινῶν λεπτῆς ὕλης, αἱ ὁποῖαι
βιάζουσι ἄλλα μικρότερα σώματα νὰ σρέφονται περὶ αὐ-
τούς. Ἡ ἡμετέρα δίνη, λόγου χάριν, παρασύρει ὅλους
τούς πλανήτας περὶ τὴν ἥλιον· καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὴν εἰς
ἐκατονταετηρίδα ἠναγκάζοντο οἱ φυσικοὶ νὰ κρατῶσι τὴν
γῆν ἀκίνητον, διὰ νὰ μὴν ὑποπέσωσιν εἰς κρεαδου-
μὰς, ὀλόκληρος ἡ δίνη τοῦ ἡλίου καὶ τῶν πλανητῶν σρέ-

φεται περί τήν γήν. Ασπτή δὲ ὕλη τῶν δινοῶν εἶναι ἐκείνη, τήν ὁποίαν ὁ Καρτέσιος ὀνομάζει πρῶτον στοιχείον. Μετὰ ταῦτα ἐπινοεῖ δεύτερον στοιχείον, συγκείμενον ὡσαύτως ἀπὸ λεπτὰ, ἀλλὰ σφρηγγυλὰ μόρια, καὶ τρίτον ἄλλο καὶ τελευταῖον, συγκείμενον ἀπὸ μόρια χαρακωμένα με ἀυλάκια, διὰ τῶν ὁποίων τὰ μόρια τῶν ἄλλων στοιχείων ἠμποροῦν νὰ κινουῦνται, καὶ τῶ ὄντι περιφέρονται, κατ' αὐτὸν, παντοίας περιφορὰς. Μὲ τὰ ὑποθετικὰ ταῦτα διδόμενα ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξηγήσῃ ὅλα τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως· καὶ ὄντως τὰ ἐξηγεῖ κατὰ τὸν ἴδιον αὐτοῦ τρόπον, λέγων, παραδείγματος χάριν, ὅτι αἱ τῆς μαγνήτιδος ιδιότητες παράγονται ἀπὸ κινήσιν τινὰ τῆς λεπτῆς ὕλης διὰ τῆς χαρακωμένης. Ἀλλ' εἶναι παντάπασι ἀπίθανος, ὅς τις δίδει τοιαύτας ἐπινοίας με τοιούτους ἀδιορίστους λόγους, ὡς ἀληθεῖς τῶν φαινομένων αἰτίας. Ἀν ὁ Καρτέσιος εἶγεν ἀληθῶς τὸ κλειδίον τοῦ συστήματος τοῦ παντός, δὲν ἔπρεπε νὰ λέγῃ μόνον ὅτι τὸ δεῖνα φαινόμενον κρέμαται ἀπὸ τὸ δεῖνα στοιχείον, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ τὸ ἀποδεικνύῃ, καὶ ὄχι ἀπλῶς, ἀλλὰ διὰ τοῦ λογισμοῦ, διδάσκων πῶς τὰ φαινόμενα εἶναι ἀναγκαῖαι καὶ ὀριεῖ συνέπειαι τῶν ὑποτεθέντων αἰτίων. Τοῦτο κατώρθωσεν ὁ Νεύτων, καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτοῦ δὲν ἐρρίφθη πρῶτον εἰς τολμηρὰς ὑποθέσεις, οὐδ' ἐπενήησε φανταστικὰς αἰτίας, διὰ νὰ τὰς δοκιμάσῃ ὕστερον· ἀλλὰ ὀρμώμενος ἀπὸ τοὺς παρατηρηθέντας ὑπὸ τοῦ Κεπλέρου νόμους τῶν οὐρανίων κινήσεων, καὶ εἰς αὐτοὺς ἐφαρμόζων τοὺς τῶν κεντρικῶν δυνάμεων τοὺς ἀνακαλυφθέντας ἀπὸ τὸν Οὐγένιον, ἐζήτησε κατὰ ποίαν ἀνάγκην καὶ ποῖον ὕψιστον πρέπει νὰ κατεπέγγωνται τὰ οὐράνια σώματα, ὡς νὰ κινῶνται κινήσεις τοιαύτας, ὁποῖαι φανερόντα εἰς τήν παρατήρησιν. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ὠδηγήθη εὐ-

θέως καὶ ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν νόμον τῆς ἐλ-
 ξεως, τὰ ὅποια ποτὲ δὲν ἤθελε μαντεύσει βραδίῳ τὴν
 ὁδὸν τοῦ Καρτεσίου, ἢ δὲν ἦτον δυνατόν νὰ τὰ εὔρη τότε
 παρὰ κατὰ συγκυρίαν ἀκατανόητον. Ἀρ' οὐ δὲ ἅπαξ ἐρῆ-
 σεν εἰς τοῦτον τὸν ὅρον, τὸ κέντρον ὄλων τῶν φαινομένων,
 κατώρθωσε περιπλέον τὰ ἀδύνατα εἰς τὸν Καρτέσιον,
 ἐρευνήσας διὰ τοῦ λογισμοῦ ὅλα τὰ κατὰ μέρος φαινόμενα,
 καὶ ἀνακαλύψας τὰς ἀληθεῖς αὐτῶν σχέσεις, αἱ ὅποια,
 χωρὶς αὐτὸν, χωρὶς τὴν φρόνιμον καὶ ἀσφαλῆ μέθοδόν
 του, δὲν ἤθελαν ποτὲ φανερωθῆ.

Ἐρρέθη πολλάκις ὅτι ὁ Καρτέσιος προήγαγε τὸν Νεύ-
 τωνα. Εἰ μὲν περὶ γεωμετρίας ὁ λόγος, τὸ πρῶγμα δὲν
 ἐπιδέχεται κάμμιαν ἀμφιβολίαν· εἰ δὲ περὶ πειραματικῆς
 φιλοσοφίας, τὸ λεγόμενον εἶναι τελείως ψευδές. Ὅποιος ἐ-
 σπούδασε τὸν ἕνα καὶ τὸν ἄλλον, καὶ εἶναι ἱκανὸς νὰ τοὺς
 ἐννοήσῃ, πρέπει νὰ αἰσθάνεται ὅτι μεταξύ Καρτεσίου καὶ
 Νεύτωνος εἶναι χάσμα μέγιστον. Ἄν κάνεις ἡμπορῆ νὰ
 καυχῆθῃ ὅτι προσωδοποίησε τὸν Νεύτωνα εἰς τὴν πειραμα-
 τικὴν φιλοσοφίαν, εἶναι ἀναντιρρήτως ὁ Γαλιλαῖος. Κατὰ
 δὲ τὴν φιλοσοφίαν, ὡς γενικὴν μέθοδον εὐρέσεως καὶ
 ζητήσεως, ὁ Νεύτων ἀνῆκει προφανῶς εἰς τὸ μέγα σχο-
 λεῖον τοῦ Βάκωνος, ὅστις δὲν ἔχει ἄλλο τι κοινὸν μὲ τὸν
 Καρτέσιον παρὰ τὴν ἀρχὴν καὶ ἀφορμὴν· διότι ἡ φιλο-
 σοφικὴ ἀμφιβολία τοῦ δευτέρου εἶναι καθ' αὐτὸ τὸ δόγμα
 τοῦ πρώτου περὶ τῆς ἀναγκαίας ἀνακαινίσεως τοῦ νοῦς,
 πλὴν κατ' ἄλλην ὄψιν παρασημένον. Ὁ Καρτέσιος τόσον
 προκατελήφθη διὰ τὰ φανταστικά του συστήματα, ὥστε
 κατήντησε νὰ εἰπῆ ὅτι ἡμπρεῖ νὰ δείξῃ μ' εὐκολωτάτην
 ἀπαρίθμησιν ὅτι δὲν εἶναι κἀνὲν φαινόμενον εἰς τὴν φύσιν.
 τὸ ὑποῖον νὰ μὴν ἐξηγήθῃ εἰς τὸ βιβλίον του· καὶ προσθέ-

τει ὅτι ἤθελεν εἶναι ὕβρις εἰς τὸν Θεὸν αὐτὸν νὰ νομίσῃ τις ψευδῆ τὰ συναχθέντα τοιοῦτοτρόπως ἀπ' αὐτὸν συμπεράσματα, χωρὶς νὰ σοχασθῆ ὅτι εἰς τὴν μέθοδον, μὲ τὴν ὁποίαν τὰ ἐπιφέρει ἀπὸ τὰς ἀρχάς, δέχεται τόσας ὑποθέσεις ὅσα καὶ πράγματα. Θαυμάζει τις ἀκαταπύσως τῆ ἀληθείᾳ, ἀναγινώσκων τὸ παράδοξον ἐκεῖνο σύγγραμμα, πῶς ἡ φαντασία κυριεύει τοιοῦτον μέγαν νοῦν, καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ δέχεται ὡς ἐναργῆ τοιαῦτα ἀπίθανα, καὶ εἰς ἀσθενεστάτας βάσεις στηριζόμενα. Ἀλλ' ὅμως μεταξὺ τούτων ὄλων τῶν σφαλμάτων, δὲν πρέπει νὰ παραβλέψωμεν τὴν μεγάλην ιδέαν τὴν ὁποίαν πρῶτος αὐτὸς συνέλαβε νὰ ἀναπτύξῃ διὰ μόνων τῶν νόμων τῆς μηχανικῆς ὅλα τὰ φυσικὰ φαινόμενα (1).

Μέχρι τοῦδε ἐπασχίσαμεν νὰ γνωστοποιήσωμεν τὰ κύρια συγγράμματα τοῦ Καρτεσίου, καὶ νὰ δείξωμεν τὰ ἀληθῆ αὐτοῦ δικαιώματα καθὸ γεωμέτρου καὶ φυσικοῦ. Μένει δὲ νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ἄλλης ἐπιστήμης, τῆς λογικῆς φιλοσοφίας, ἢ μεταφυσικῆς, ἣτις ἐχρημάτισεν ἰδίᾳ μελέτη ὅλης τῆς ζωῆς του, πρωτεύουσα τρόπον τινὰ μεταξὺ τῶν ἄλλων του σπουδασμάτων, καὶ διὰ τῆς ὁποίας μάλιστα ἐνήργησε περισσότερον εἰς τοὺς συγχρόνους του, καὶ ἀπέκτησε μεγαλητέραν φήμην. Ἐν γένει τὰ μεταφυσικά του φέρουσι τοὺς αὐτοὺς χαρακτῆρας μὲ τὰ φυσικά. Καθὼς εἰς ταῦτα, οὕτω καὶ εἰς ἐκεῖνα δεικνύει νοῦν ἰσχυρὸν καὶ ἀρχέτυπον, ἐλευθέρων καὶ τολμηρὸν, ἰκανώτατον εἰς μελέτην καὶ γονιμώτατον· πάντοτε ὅμως ἐπῆρξεν εἰς

1 Εἰς τοῦτον τὸν παράγραφον τελειώνει, νομίζω, τὸ συναχθὲν ἰπὸ τὸν Βίοτον μέρος, καὶ μὲ τὸν ἀκόλουθον ἀρχίζει τὸ τοῦ Φενίκεται, διατείνον μέχρι τέλους.

συστηματικῆς θεωρίας, καὶ ἀνυπότακτον εἰς πειραματικὰς μεθόδους. Ὅλα ζητεῖ μὲ τὴν ἰδίαν του δύναμιν νὰ τὰ εὔρω, ὅλα νὰ τὰ ἀνάξῃ εἰς μίαν πρώτην ἀρχὴν, διὰ νὰ νὰ συμπεράνη ἐξ αὐτῆς ὅλας τὰς ἄλλας. Ὁργανον εἰς τὰς ζητήσεις του μεταχειρίζεται ἀμεταθέτως τὴν σύνθεσιν, ἢ μᾶλλον τὴν ἐκ τῶν προτέρων μέθοδον, ἥτις ἀπὸ ἀφηρημένα ἀξιώματα ὀρθωμένα καταβαίνει εἰς τὰς ἐπιμέρους ἀληθείας. Ακολουθεῖ σχεδὸν τυφλὰ τοῦτον τὸν σφαλερὸν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁδηγόν, καὶ παρασυρόμενης ἀπὸ αὐτὴν ἀποπλανᾶται τόσον, ὥστε ὁ ἐνδοξὸς θεμελιωτῆς τῆς λογικῆς ἀμφιβολίας, ὅστις εὐτυχέστατα ἐτελείωσε τὴν καθάρσειν τοῦ σχολαστικοῦ δογματισμοῦ, γίνεται ἐν μέρει ἀρχηγὸς φιλοσοφικοῦ δογματισμοῦ τοιοῦτου, ὥστε, ἂν δὲν καταργῆ, καθὼς ὁ πρῶτος, τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς, βραδύνει πάντοτε σχεδὸν τὴν πρόοδόν του μὲ ψευδεῖς ὁδηγίας.

Εἰς τὸν περίφημον Λόγον περὶ μεθόδου τοῦ ὁδηγεῖν καλῶς τὸν νοῦν, καὶ ζητεῖν τὴν ἀλήθειαν εἰς τὰς ἐπισήμας, τὸν ἐκδοθέντα κατὰ τὸ 1637 ἔτος, ὁ Καρτέσιος εἶχεν ἤδη φανερώσει τὰ κυριώτερα κεφάλαια τῆς διδασκαλίας του, ἐπιτρέγων τὰ πλέον ἀφηρημένα ζητήματα τῆς μεταφυσικῆς. Ἀλλ' ἐπραγματεύθη τὰ αὐτὰ μὲ περισσοτέραν τάξιν καὶ ἑκτασιν εἰς τὸ ὄχι ὀλιγώτερον περίφημον σύγγραμμα, τὸ ἐκδοθὲν κατὰ τὸ 1641, καὶ ἐπιγραφόμενον Μελέται περὶ τῆς πρώτης φιλοσοφίας, ὅπου ἀποδεικνύεται ἡ ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Αἱ μελέται αὗται εἶναι ἐξ τῶν ἀριθμῶν, συγχροτοῦσαι βιβλίον μικρὸν μὲν καθ' αὐτὸ, μεγάλως δὲ αὐξηθὲν μὲ τὰς ἐνστάσεις πολλῶν

μεταφυσικῶν τοῦ καιροῦ ἐκείνου, μεταξύ τῶν ὁποίων δια-
 πρέπουσιν ὁ Ἀρνάλδος, Γαστένδος, καὶ Οὐβὸς, καὶ με-
 τὰς ἀπαντήσεις, ὅσας ἔλαμεν εἰς αὐτάς ὁ Καρτέσιος. Εξέ-
 δωκε δὲ τὰς Μελέτας Λατινισί, διότι, λέγει εἰς τὸ προ-
 οίμιον, « Ὁ δρόμος, τὸν ὁποῖον ἀκολουθῶ, εἶναι τύσον
 « ὀλίγον πατημένος, καὶ τύσον μακρυσμένος ἀπὸ τὸν και-
 « ρὸν καὶ συνήθη, ὥστε δὲν ἔκρινα ὠφέλιμον νὰ τὸν δεῖξω
 « εἰς λόγον γραμμένον Γαλλισί, καὶ ἀναγνωστὸν εἰς ὅλους,
 « φοβούμενος μήπως οἱ ἀσθενεῖς τὸν νοῦν νομίσωσι συγ-
 « χωρημένον εἰς αὐτοὺς νὰ δοκιμάσωσι τοιαύτην ὁδόν. »
 Κατὰ τὸ 1642, ὁ δούξ Λουῦνης (de Luynes) μετέ-
 φρασεν εἰς τὸ Γαλλικὸν τὰς Μελέτας, ὁ δὲ Κλερσελιέρος
 (Clerselier) τὰς ἐνστάσεις καὶ τὰς ἀπαντήσεις. Ὄντως
 ἀνάρμος εἰς τοὺς ἀδυνάτους ἦτον ὁ ἀνοιγόμενος ἀπὸ τὸν
 Καρτέσιον δρόμος εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦτο, μάλισα δὲ
 διαφορώτατος ἀπὸ ἐκαῖνον, τὸν ὁποῖον οἱ σύγχρονοὶ τοῦ
 εἶχαν συνήθειαν ν' ἀκολουθῶσιν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλο-
 σοφίας. Εἰς αὐτὸ, καθὼς καὶ εἰς τὸν Περὶ μεθόδου Λόγον,
 καὶ εἰς τὸ προσημειωθὲν βιβλίον τῶν Ἀρχῶν, τὸ
 ὁποῖον ἐφάνη εἰς φῶς μετὰ τὰς Μελέτας, ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ
 τοῦ ἀζήωμα, ὅτι « Ὁ θέλων νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν,
 « πρέπει μίαν φορὰν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ
 « ὅλας τὰς δόξας, ὅσας ποτὲ ἐδέχθη, καὶ νὰ ἀνακτίσῃ
 « εἰς ὑπαρχῆς καὶ ἐκ θεμελίων ὅλον τὸ σύστημα τῶν γνώ-
 « σεῶν τοῦ ». Ὄθεν, ἡ μαρτυρία τῶν αἰσθήσεων, ἡ ὑπαρ-
 ξις τῶν σωμάτων, καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ σώματος, ἀκόμη καὶ
 τοῦ Θεοῦ, ὅλα κατ' ἀρχὰς γίνονται εἰς αὐτὸν ὑποπτα καὶ
 ἀμφίβολα. Ἐκδέεται πᾶσαν πίσιν, καὶ συσελλεῖ τὴν ἐπι-
 στήμην τοῦ ὅλην εἰς τὸ μοναδικὸν τοῦτο γινόμενον, ἢ τὴν
 πρότασιν. « Νοῦ, ἄρα ὑπάρχω », τὴν μόνην ἐναργῆ δι

αυτόν. Ἐπειτα ἰσχυρίζομενος εἰς τὸ λογικὸν ἀξιῶμα « Ὅτι
 « ὁ νοῦς δύναται νὰ βεβαιώσῃ περὶ τινὸς πράγματος πᾶν
 « ὅ, τι περιέχεται εἰς τὴν τούτου ιδέαν », καὶ μεταβάλλων
 αὐτὸ εἰς μεταφυσικὴν ἀρχὴν, ἀπὸ τὴν βεβαιότητα τῆς
 νοήσεως ἢ ψυχῆς μεταβαίνει εἰς τὴν τῆς ὑπάρξεως τοῦ
 Θεοῦ, καὶ ταύτης πάλιν τὸ ἀναμφίβολον λαμβάνει κρηπίδα
 καὶ ἀσφάλειαν τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου εἰς ὅλας τὰς ἀπλῶς
 νοερὰς γνώσεις. Τὰς ἐξετάζει δὲ ἐπιτροχάδην δι' ἀσηχημέ-
 νων ἀξιωματίων, καὶ ἀνανεώνει τὸ Πλατωνικὸν δόγμα τῶν
 ἐμφύτων ιδεῶν ἢ ἐννοιῶν, συσέλλων ὁμῶς τὸν ἀριθμὸν
 αὐτῶν, καὶ μεταποιῶν τὸν χαρακτῆρά των.

Ἀλλὰ μέχρι τοῦδε ὁ Καρτέσιος εὐρίσκεται εἰς μόνην τὴν
 σφαῖραν τῶν ἰδίων του λογισμῶν, καὶ ἄλλην ὑπαρξιν δὲν
 γνωρίζει εἰς τὸ πᾶν παρὰ τὴν νόσιν καὶ τὸν Θεόν. Ἐπειδὴ
 δὲν ἀπέδωκε πρῶτον εἰς τὰς αἰσθήσεις κανὸν ἄμεσον κύρος,
 ἐν ᾧ τίποτε ἄλλο παρ' αὐτὰς δὲν ἤμπορεῖ νὰ μᾶς ξεναγω-
 γήσῃ εἰς τὸν ὑλικὸν κόσμον, ἄπορον εἶναι πῶς μέλλει ν'
 ἀποφύγῃ τὸν ἄφευκτον τοῦτον ἰδανισμόν, ὅστις καὶ ἀπεπλά-
 νησε τῷ ὄντι πολλοὺς ἐνδόξους φιλοσόφους εἰς τὰ ἴχνη
 ἐκείνου βραδίζοντας. Απαλλάττεται δὲ πάλιν μὲ τὸ ἄψευ-
 ρον τοῦ Θεοῦ, ἐπικαλούμενος αὐτὸ εἰς πίσωσιν τῆς τῶν
 αἰσθήσεων μαρτυρίας, ἥτις ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἐξῆς ἵδεν τὸν
 φαίνεται πλέον ὑποπτος. « Τώρα, λέγει, ἐπειδὴ γνωρίζω
 « τὸν ἑαυτὸν μου (δηλ. τὴν ψυχὴν μου) καὶ γνωρίζω
 « τὸν Θεόν, δὲν ἔχω πλέον λόγους ν' ἀμφιβάλλω ὡς πρό-
 « τερων. Πᾶν ὅ, τι διδάσκει ἡ φύσις (φύσιν δ' ἐννοῶ τὸν
 « Θεὸν αὐτὸν, ἢ τὴν τάξιν καὶ οἰκονομίαν, τὴν ὁποιάν
 « αὐτὸς ἔθεσεν εἰς τὰ κτιστὰ), περιέχει τινὰ ἀλήθειαν.
 « Γνωρίζω εἰς ἑμαυτὸν διαφόρους νοητικὰς δυνάμεις· ὅσον
 « τὴν δύναμιν τοῦ ἐ ν ν ο ε ῖ ν, ἥτις ἀνήκει μόνον εἰς τὴν

« ψυχὴν μου τὴν δύναμιν τοῦ αἰσθάνεσθαι καὶ
 « φαντάζεσθαι, ἧτις δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἐπι-
 « βολὴ τῆς νοητικῆς δυνάμεως εἰς τὸ σῶμα τὸ ὁποῖον
 « συνάπτεται ἀμέσως μὲ αὐτὴν, καὶ ἀκολούθως ὑπάρχει.
 « Ὑπάρχουσι λοιπὸν τὰ ἔνυλα, καὶ αἱ λαμβανόμεναι διὰ
 « τῶν αἰσθήσεων προσβολαὶ, καὶ διακροθιμεύμεναι εἰς
 « τὴν ψυχὴν, ἡ ὁποία τὰς ἐξετάζει καὶ τὰς κρίνει, δὲν
 « εἶναι παντελῶς φαντάσματα. » Οὕτως ἀνακτίζεται ὁλό-
 κληρον τὸ οἰκοδόμημα τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, τὸ πρό-
 τερον καθηρημένον ἕως εἰς τὸ ἔδαφος. Ὁ Καρτέσιος φαντά-
 ζεται, ὅτι καὶ τὴν γενεσιστικὰ αὐτῶν ἀνεύρηκε καὶ ἐπεκύ-
 ρωσε, καὶ τὴν ἀρχὴν των ἀνεκάλυψε, καὶ τὴν γένεσιν
 ἐπερίγραψε, καὶ τὰ ὄργανά των διέκρινε καὶ κατέταξε·
 νομίζει, ἐν συντόμῳ, τὸ πρόβλημα παντελῶς λυμένον.
 Ἀλλ' οἱ μεταγενέστεροι ἐκατάλαβαν ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἐλύ-
 θη, ἀλλ' οὐδὲ θέλει ποτὲ λυθῆ, ἐν ὧσ' αὐτὴν ἐφοδὸν
 ἐπιχειρεῖται, διότι μάλισα ἐπιδέχεται τοιοῦτοτρόπως παν-
 τοδαπὰς λύσεις. Τὴν σήμερον συνειθισμένοι ὄντες μὲ κα-
 λιτέρας μεθόδους, εὐκόλα διακρίνομεν ὅσα τὸ σύστημα τοῦ
 Καρτεσίου ἔχει ψευδῆ, καὶ βλέπομεν ὅτι ὁ φιλόσοφος οὗ-
 τος, θέλων τὸ πᾶν νὰ εὔρη εἰς τὴν συνέπειαν μιᾶς μόνης
 ἀρχῆς, ὄχι ἀληθῶς ἀλλὰ κατὰ τὸ φαινόμενον περιορίζει
 κατ' ἀρχὰς τὸν νοητικὸν ἄνθρωπον εἰς ἓν καὶ μόνον γινώ-
 μενον, τὴν μαρτυρίαν τῆς συνειδήσεως, ἐπειδὴ ἀμέσως
 ὑσερον ἀναλαμβάνει ὅσα τάχα ἤθελε ν' ἀπορρίψῃ. Εὐθὺς
 τότε παύει ἡ ὀφθαλμοπλανία, καὶ τὸ κτισθὲν καταπίπτει
 καὶ ἀφανίζεται. Ἄς μὴ λησμονῶμεν ὅμως ὅτι μέρος εἰς
 τὸν Καρτέσιον αὐτὸν χρεωσοῦνται τὰ ὄπλα μὲ τὰ ὁποῖα
 πολεμεῖται. Ἄς μὴ λησμονῶμεν ὅτι μὲ τὰ συγγράμματα
 τὰ περιέχοντα τὰς λαμπρὰς ταύτας φαντασίας ὁ μέγας

οὗτος ἀνὴρ ἐδίδαξε τοὺς πατέρας ἡμῶν νὰ μεταχειρίζονται ἀντὶ μὲν λέξεων ιδέας, ἀντὶ δὲ ματαίων τύπων καθαρὰς ἐννοίας, ἀντὶ δὲ μηχανικῶν νοητικὰς μεθόδους· ζηλωτὴν δὲ ἀνέδειξε τὴν μελέτην, καὶ προσδιώρισεν εἰς αὐτὴν κανόνας, τῶν ὁποίων ὀρθότεροι δὲν εὑρέθησαν μέχρι τῆς σήμερον. Ἄς μὴ λησμονῶμεν τέλος πάντων ὅτι αὐτοῦ τὸ παράγγελμα καὶ παράδειγμα, ἀναγκάζοντα τὸν ἀνθρώπινον νοῦν νὰ ἀνακρίνη αὐτῆρά τὰς ιδέας του γνώμας καὶ τοὺς λόγους, εἰς τοὺς ὁποίους ἀναπαύονται, τὸν ἐλευθέρωσαν ἀπὸ τῶν ζυγῶν τῆς αὐθεντείας, καὶ τὸν ἔφεραν πάλιν νὰ συναισθανθῇ τὸ κράτος ἑαυτοῦ καὶ ἀξίωμα. Ταῦτα ἐνθυμούμενοι θέλομεν ὁμολογήσει ὅτι δικαιοτάτα ἐπεκράτησεν ὁ ἀνὴρ εἰς τὸν αἰῶνά του, καὶ εἶναι ἄξιός προσέτι νὰ τιμᾶται μὲ τοὺς γνησίους ἀνακαινιστὰς τῆς περὶ τὸν νοῦν ἐπιστήμης.

Τὰ δόγματα τοῦ Καρτεσίου διεδόθησαν ταχέως, καὶ μετ' ὀλίγον παντοῦ σχεδὸν ἐπεπόλασαν. Ἔως τὴν Γαλλίαν μάλιστα ἡ καινοτομία τῶν ὑποθέσεων, τὸ μεγαλεῖον καὶ τολμηρὸν τῶν θεωρημάτων, τὸ σαφὲς τῶν ιδεῶν, καὶ ἡ καθόλου, ἢ τοῦλάχιστον φαινομένη τοιαύτη, μέθοδος αὐτοῦ, παρέσυραν ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον ὅλους τοὺς πλέον πεπαιδευμένους ἄνδρας τοῦ λαμπροῦ αἰῶνος Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. Παρατηρήθη δὲ ὅτι οἱ ὀπαδοὶ του ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπὸ τὴν τάξιν ἐκείνων, ὅσοι ἐφρονούσαν ἐλευθερώτατα. Οἱ Βοσσυέτος μὲ τὸν Φενελῶνα, ὁ Μαλεβράγγιος καὶ οἱ κυριώτεροι τῶν Ωρτοριανῶν, ὅλοι σχεδὸν οἱ συγγραφεῖς οἱ συνιστῶντες τὴν περίφημον σχολὴν τοῦ Port-Royal, ἐδέχθησαν τὴν νέαν φιλοσοφίαν, καὶ ὁ Πασχάλιος ἀπῆλυσεν ἐξ αὐτῆς τὴν θαυμάζομένην εἰς τὰς περὶ Ἰησοῦιτῶν ἐπιστολὰς του διαλεκτικὴν δεινότητα. Τὸ τάγμα τοῦτο ἔκλινεν ἀργότερα· τὸ δὲ πανδιδακτικὸν μὲν ὑπεχώρησεν

εις τὴν ἐσχάτην ἀνάγκην καὶ ὄχι πάλιν ἐντελῶς. Ἀλλ' ἡ μεταφυσικὴ τοῦ Καρτεσιῦ ἐπάθεν εἰς τὴν διάδοσίν της ὅ, τι πρέπει νὰ πάθῃ πᾶσα δογματικὴ φιλοσοφία. Καθίεις, ἀφ' οὗ τὴν παρεδέχθη, τὴν μετεσχημάτισε κατὰ τὸν διανοητικὸν ἢ ἠθικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα· καθίεις τὴν ἐπῆρε καὶ τὴν ἄρῃσεν ὑπὸ τὸν ἐσόμερον, διὰ νὰ συνάξῃ συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα πάλιν ἐγέννησαν νέα συστήματα. Τοιούτοτρόπως καὶ τὰ πλέον ἀντικείμενα πρὸς ἀλλήλα κατάγονται ἀπὸ τὴν αὐτὴν Καρτεσιανὴν φιλοσοφίαν. Ὁ μὲν Μαλεβράγγιος ἐποτίσθη ἐκείθεν τὸν μουσικὸν πνευματισμὸν του, ὁ δὲ Βερκελεύς τὸν καθαρὸν ἰδανισμὸν του, καθὼς ὁ Σπινόζας ἔλαβεν ἀπ' αὐτὴν τὸ σπέρμα τοῦ λεγομένου ὕλισμου του. Εἰς ταύτην ὁμοίως τὴν κοινὴν πηγὴν δύνανται νὰ ἀναφερθῶσιν αἱ περισσότεραι φιλοσοφικαὶ αἱρέσεις, ὅσαι διεδέχθησαν ἀλλήλας εἰς τὴν Γερμανίαν ἀπὸ τῆν ἐποχὴν τοῦ Καρτεσιῦ. Κατ' εὐτυχίαν ὅμως, μεταξὺ τόσων διακένων θεωριῶν, ἡ πειραματικὴ μέθοδος ἐφύλαξε πιστοὺς ὁπαδοὺς, εἰς τὴν τάξιν τῶν ὑποίων δίκαιον εἶναι νὰ ἔχῃ τὰ πρωτεῖα ὁ Γάλλος Γασσένδος, φυσίσοφος ἐξίσου βαθύς καὶ μετριοφρων, ὅστις ἐπολέμησε τὸν Καρτέσιον θαυμάζων τὴν μεγαλοφυίαν του· ὀδηγούμενος δὲ ἀπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ περὶνοιαν, ἠκολούθησε τὰ ἔγνη τοῦ Βάκιωνος, ἐφήρμοσε καὶ ἀνέπτυξε τὴν διδασκαλίαν τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρός, καὶ οὕτως ἐγένεον ἀληθῆς ἀρχηγὸς τῆς νέας περὶ τὸν νοῦν φιλοσοφίας, πᾶμπολλα προοδουποιήσας εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ Λάικιον. Τούτου δὲ τὰ θαυμαστὰ ἔργα, καὶ οἱ ἄξιοι μαθηταὶ ἐτελείωσαν τὴν μεταβολὴν, διὰ τῆς ὁποίας ἡ μεταφυσικὴ μετεμορφώθη μεταξὺ ἡμῶν εἰς παρατηρητικὴν ἐπιστήμην. Τοιαύτη οὖσα δύναται μὲν νὰ ταχύνῃ ὅλων τῶν ἄλλων τὰς προόδους, δὲν ἠμπορεῖ δὲ καὶ αὐτὴ νὰ προκύψῃ,

παρὰ καθ' ὅσον ἀκολουθεῖ τὴν μέθοδον ἐκείνην, ἡ ὁποία πρέπει εἰς ὅλας κοινωνίας νὰ ἐπικρατῇ.

Μὲν ὅλον ὅτι ἡ Καρτεσιανὴ αἴρεσις χρησιμεύει τὴν σήμερον εἰς τὴν Γαλλίαν ὡς ἀνάμνησις μόνον μιᾶς τῶν μεγάλων ἐποχῶν τῆς φιλοσοφίας, πάντα ὁμῶς ἡ ἀνάγνωσις τῶν κυριωτέρων συγγραμμάτων τοῦ Καρτεσίου θέλει δίδει ὠφέλιμον καὶ τερπνὴν ἐν ταύτῳ ἄσκησιν εἰς τοὺς ἤδη συζητημένους, καὶ ἀγαπῶντας νὰ καλλιεργῶσι τὴν ἔξιν τοῦ σκέπτεσθαι καὶ μελετᾶν. Ο φιλόσοφος οὗτος διασώζει τοῦλάχιστον τὸ δικαίωμα νὰ τιμᾶται ὡς ἀρχαῖος καὶ βέβαια, ἐν ᾧ δὲν εἶναι κἀνεὸς δεῦτερος κατὰ τὴν δεινότητα, πάντοτε ὑπερτερεῖ εἰς σαφήνειαν τὸν δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα, τῶν ὁποίων τὴν σπουδὴν νομίζομεν ἀπαραίτητον. Τοῦ περὶ Μεθόδου Λόγου τὰ πρῶτα μέρη εἶναι ἐξαιρετος εἰσαγωγὴ εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας. Τὸ ὕφος τοῦ πονήματος τούτου δὲν εἶναι ἴσως ὀλιγώτερον ἐπαινετὸν παρὰ τὰ νοήματα καὶ ἂν συχασθῶμεν εἰς ποίαν ἐποχὴν ἐγράφη, θελομεν γνωρίσει ὅτι ὁ Καρτέσιος, σιμὰ εἰς ἄλλα κατορθώματα, ἐστάθη κ' ἕνας ἀπὸ τοὺς πατέρας τῆς Γαλλικῆς γλώσσης, κ' ἔδωκεν εἰς αὐτὴν περισσοτέραν ἀκρίβειαν μετὰ σαφηνείας, καὶ συσροφὴν μετὰ σταθερότητος· τόσον μεγάλην ῥοπήν ἔχει ἡ τέχνη τοῦ νοεῖν εἰς τὴν τέχνην τοῦ γράφειν! Τὰ δὲ ἄλλα του μεταφυσικὰ καὶ ἠθικὰ συγγράμματα, οἷον αἱ Μελέται, τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν Ἀρχῶν, τὸ Περὶ παθῶν, καὶ μέγα μέρος τῶν Ἐπιστολῶν του, πλουτοῦσι πολυτίμους ἀληθείας ἰδίως ἀπ' αὐτὸν εὐρημένας, γενναῖα καὶ μεγάλα νοήματα, φρόνιμα ἀξιόμικτα, εὐφρεῖς καὶ ὀρθὰς σκέψεις, ἀναλύσεις μερικὰς λεπτοτάτας καὶ ἀκριβεστάτας· τὰ ὅποια μετεκενώθησαν μὲν ἀπὸ τὰ ἐδικάτου πονήματα εἰς ἄλλα νεώτερα, διασώζουσιν

ὅμως εἰς ἐκεῖνα τὸν ἰδιόμορφον χαρακτηῖρα, τὸν ὁποῖον ὁ ἀδούλωτος καὶ σκεπτικώτατος αὐτοῦ νοῦς ἐνετύπωνεν εἰς ὄλα του τὰ γεννήματα

Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Καρτεσίου πρὸς τοὺς περιττοτέρους τῶν συγγενῶν, ἡ φύσις τῶν πραγματευθέντων ὑπ' αὐτοῦ ὑποκειμένων, καὶ ἡ σφοδρὰ συγκίνησις τὴν ὁποίαν ἐπροξενούσαν τὰ συγγράμματά του εἰς ὅλων τὰ πνεύματα, ἦτον ἀδύνατον νὰ μὴν ἐξοπλίσουν κατὰ τῆς ἀναπαύσεώς του τὴν ζηλοτυπίαν, τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν. Ἀνθρώπος φιλοτιμούμενος ν' ἀποδείξῃ τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, τὴν ἀρχὴν καὶ βεβαιότητα τῶν γνώσεών μας μὲ τρόπον διάφορον παρὰ τοὺς πρὸ αὐτοῦ ὅτις κατεγίνετο, ἔλεξαν, εἰς μηχανικὴν ἐξήγησιν ὅλων τῶν φαινομένων τῆς φύσεως, κ' ἐδέχετο πλήθος νέων γνωμῶν, ἕως καὶ τὴν περὶ κυκλοφορίας τοῦ αἵματος ὅτις, τέλος πάντων, ἐπολέμει ἀναφανδὸν τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν· πῶς ὁ τοιοῦτος νὰ μὴ ἐνσειῆται μεγάλους φόβους εἰς τοὺς ζωητροφευμένους καὶ δοξαζομένους μὲ τὴν διδασχὴν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀνατρεπομένων δογμάτων; Οἰκονόμησαν δὲ οὗτοι τὰς προσβολὰς αὐτῶν κατὰ τοῦ νεωτεριστοῦ μὲ τὴν συνήθη μέθοδον· ἀρχισαν μὲ κατακρίσεις, ἔπειτα ἦλθαν εἰς φιλονεικίας, καὶ τελευταῖον εἰς καταδρομὴν. Πρέπει μ' ὅλον τοῦτο νὰ σημειώσωμεν, ὅτι οἱ Λατῖνοι Θεολόγοι δὲν κατεδίωξαν τὸν Καρτέσιον. Εἰς μὲν τὴν Ρώμην, ὅπου αἱ Μελέται εἰσχώρησαν κατὰ τὸ 1643 ἔτος, ἐξήλθε δόγμα παρὰ συνεδρίου καρδινάλιων, ἀπαγορευθὲν « Νὰ μὴ τυπωθῇ, ἀναγνωσθῇ ἢ καὶ « κρατηθῇ τὸ σύγγραμμα τοῦτο, μηδὲ κἀνὲν ἄλλο τοῦ « Γάλλου φιλοσόφου » χειρότερα ὅμως δὲν ἐπραξάν. Εἰς δὲ τοὺς Παρισίους, ἀντεῖπαν πρὸς τὸ βιβλίον, κ' ἐπολέμησαν

τὴν διδασκαλίαν τοῦ συγγραφέως ἐπαίνεσαν ὁμῶς κατὰ τὸ δίκαιον τὴν καθαρότητα τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ, καὶ μετ' ἡδονὴν ὠμολόγησαν τὸ ἀγαθὸν τῆς προαιρέσεώς του. Πλὴν δὲν ἔπραξαν ὁμοίως εἰς Ολλανδίαν οἱ μεταφύθμισμένοι θεολόγοι, οἵτινες πρότερον μὲν δεινοπαθοῦντες ἐζήτουν τὴν ἀνοχὴν πρὸς χάριν ἑαυτῶν, τότε δὲ ἐφάνησαν δριμύτεροι διώκται παρὰ ἐκείνους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀπεκρούοντο. Ἀλλ' εἰς τὰς θρησκευτικὰς αἵρέσεις ἢ μεταξὺ διωγμοῦ καὶ ἀνοχῆς διαφορά δὲν εἶναι πολλάκις εἰμὴ διαφορά δυνατοῦ πρὸς ἀδύνατον. Ἡ δόξα τοῦ Καρτεσίου δὲν ἐτύφλωνε κἀν- ἓνα εἰς Παρισίους καὶ εἰς Ρώμην, ὅπου αὐτὸς δὲν εὐρίσκατο κατέλαμπεν ὁμῶς πᾶσαν τὴν Ολλανδίαν, καὶ πολλοὶ διδάσκαλοι τῶν δοκιμωτέρων αὐτῆς πανδιδακτηρίων, φιλίαν ἔχοντες μετ' τὸν φιλόσοφον, ἀρχίζαν νὰ διαδίδουν τὴν διδασκαλίαν του. Οἱ δὲ φιλάρχαιοι ζηλοτυποῦντες τὴν ἀμυρόνουσαν αὐτοὺς φήμην τοῦ Καρτεσίου, ἐπάσχισαν νὰ τὸν σβύσουν, ἢ τοῦλάχιστον νὰ κάμουν νὰ διωχθῆ ἀπὸ τὴν Ολλανδίαν. Ἀλλ' ἀγριώτατος μεταξὺ ὄλων τῶν ἐχθρῶν του ἐδείχθη ὁ Γισβέρτος Βόετος (Voet), ἀρχιδιδάσκαλος τῆς θεολογίας εἰς τὸ πανδιδακτήριον τῆς Ρηνοπεραίας. Ὁ ἄνθρωπος αὗτος, ἀπολαύων μεγάλην ὑπόληψιν καὶ διὰ τὸ σεβᾶσθαι τοῦ ὑπουργήματος, καὶ διὰ τὴν αὐστηρότητα τῶν τρόπων του, ἐκίνησε πρῶτον ἄλλους νὰ πολεμήσουν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Καρτεσίου μετ' δημοσίας θέσεις, εἰς τὰς ὁποίας, χωρὶς νὰ τὸν ὀνομάσουν, ἐκατηγόρουσαν ὡς ἄθεον τὸν φιλόσοφον αὐτὸν, ὅστις

..... πᾶσας εἰδέας;

Ἐξήτασεν, πάντα δ' ἐβάσασεν φρενί,

πρὸς εὔρεσιν νέων ἀποδείξεων τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ,

Ἀλλ' ὅταν ὁ μισῶν ὀμίλῃ πρὸς μωροπίστους, τὴν ἀκριβολογίαν δὲν χρειάζεται. Ὁ μεταφθυσμιασμένος θεολόγος τῆς Ρηνοπεραίας ἐσπούδαζεν ἐν ταύτῳ τὴν παρακινήσῃ τὸν Πατ. Μερσέννον, τὸν οἰκειότερον καὶ ἀγαπητότερον φίλον τοῦ Καρτεσίου, νὰ γράψῃ δημοσίως κατὰ τούτου πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Λατινικῆς θρησκείας· ἀπέτυχεν ὅμως εἰς τὴν ἐλπίδα του. Ὁ Μερσέννος διεύθυνε τὴν πρὸς αὐτὸν ἀπόκρισίν του ἀνοικτὴν εἰς τὸν Καρτέσιον, καὶ οὗτος μετριοπαθῶν τὴν ἐξεῖλε χωρὶς κάμμίαν ἐπίπληξιν κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν τῆς. Πλὴν ὁ Βόετος ἐρεθίσθη ἀπὸ τοῦτο ἀκόμη περισσότερο, καὶ δὲν ἔπαυσε νὰ πολεμῇ τὴν μεταφυσικὴν τοῦ Καρτεσίου, ὡς ἐναντίαν τῆς θρησκείας. Ἐπειδὴ δὲ ἄλλος διδάσκαλος τοῦ αὐτοῦ πανδιδακτηρίου ἠθέλησε νὰ τὴν διῆσχυρισθῇ εἰς τὰς ἀκροάσεις του, ὁ Βόετος ἐζήτησε νὰ τὸν ἐμποδίσουν ἀπὸ τὸ νὰ τὴν παραδίδῃ, καὶ πεισθεὶς ἐπέτυχεν. Ὁ δὲ Καρτέσιος, ἡσυχάζων εἰς τὴν χαριεστάτην αὐτοῦ μοναζίαν, ὅπως ἐκδοτός εἰς τὰς σπουδὰς του, ἀπολαύων φιλοφρόνησιν καὶ ἀγάπην ἀπὸ τὴν Παλατινὴν Πριγκίπισσαν Ἐλισάβετ, ἣτις εἶχεν ἐκλέξει τὴν Ἀγνὴν ὡς διατριβὴν τῆς, ὀλίγην προσοχὴν ἔδιδεν εἰς ταύτας τὰς ἀντιλογίας. Τέλος πάντων ὅμως ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ τὴν σιωπὴν, καὶ ν' ἀποκριθῇ εἰς τοὺς ἀντιπάλους του, ὅταν ὁ Βόετος, ὑποποιούμενος τὸ ὄνομα τινὸς νέου διδασκάλου, αἰσχροῶς συγκατανεύσαντος εἰς τοῦτο, ἐξέδωκε κατὰ τοῦ Καρτεσίου σύγγραμμα χωριστὸν, γέμον ἀπὸ δεινοτάτας κατηγορίας, καὶ ἀπανθρωποτάτας ὕβρεις. Ὁ Καρτέσιος τὸ ἀναίρεσε, καὶ ἐξεῖλεν ἀντίτυπα τῆς ἀπαντήσεώς του νὰ ἐγχειρισθῶσιν εἰς τοὺς πολιτάρχας τῆς Ρηνοπεραίας. Πλὴν αἱ κακοτεχνίαι τοῦ Βόετου τοὺς εἶχαν ἤδη παρασύρει, καὶ ὁ Καρτέσιος μεγάλως ἀπόρησε μανθάνων μετὰ τινὰς

ἐβδομάδας, ὅτι ἡ ἀναίρεσίς του εἶχεν εἰσαχθῆ καὶ κατακριθῆ εἰς τὸ δικαστήριον αὐτῶν. Τοὺς ἔγραψε διὰ νὰ τοὺς ἐξηγήσῃ τὰ αἷτια τοῦ φερσίματός του, ὑποδεικνύων ὁμῶς εἰς αὐτοὺς ὅτι, ὡς ξένος, δὲν ὑπόκειται εἰς τὴν κρίσιν των. Βλέποντες τοιαύτην μετριοπάθειαν, ἄρχιζαν νὰ αἰσθάνωνται ὅτι εἶχαν ὑπερβῆ τὰ ὅρια· ἀλλὰ τοῦτο ἔδειξε καὶ εἰς τὸν Βόετον ὅτι ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσῃ ἄλλην μέθοδον, καὶ νὰ μὴν ἀφήσῃ μέσον ἀποκρίσεως εἰς ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου αἱ ἀπαντήσεις ἐπροξενούσαν τοιοῦτον ἀποτέλεσμα. Ἐξακολούθησε λοιπὸν νὰ πλέκῃ μηχανὰς κατὰ τοῦ Γάλλου φιλοσόφου, καὶ νὰ παροξύνῃ τοὺς δυνατοὺς κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ τόσον μουσικὰ, ὥστε, χωρὶς νὰ δυνηθῆ εὖτος νὰ λάβῃ παραμικρὰν εἰδησιν τῆς ἀλλοκότου δίκης, τὰ δύο τελευταῖα τοῦ συγγράμματα καταεψηφίσθησαν ὡς ζηλιτευτικοὶ Λίβελλοι, καὶ αὐτὸς ἐκαλέσθη προσωπικῶς ὡς ἔνοχος. Ὁ Καρτέσιος ἀγνοῶν παντάπασιν τὰ γινόμενα, ἠσύχαζεν εἰς τὴν μοναξίαν· κἀνεὶς ἀπὸ τοὺς ἐν Ρηνοπεραΐα φίλους του δὲν τὸν ἐμήνυσε τίποτε, καὶ πολλαὶ ἐβδομάδες ἐπέρασαν μετὰ τὴν κατάκρισιν τοῦ βιβλίου, πρὶν αὐτὸς ἀκούσῃ λόγον περὶ αὐτῆς. Τὴν ἔμαθε τέλος πάντων ἀπὸ δύο γράμματα ἀνώνυμα, εἰς τὰ ὁποῖα τὸν ἐφάνεροναν τὴν γενομένην κατ' αὐτοῦ κρίσιν. Κατ' ἀρχὰς δὲν τὰ ἐψήφισε, νομίζων ἀδύνατον νὰ μὴ τὸν μὴνύσῃ κἀνεὶς τόσον καιρὸν τοιαύτην μεγάλην ὑπόθεσιν. Πλὴν, ἀφ' οὗ ἐσυλλογίσθη, ἀπεφάσισε νὰ ὑπάγῃ εἰς Αἴγην, καὶ αὐτοῦ ἔμαθεν, ὅτι τὸ μὲν πρᾶγμα ἦτον πρὸ πολλοῦ εἰς ὅλους γινώσκον, καὶ εἰς μόνον αὐτὸν ἀκόμη ἀγνώσκον· ἐπρόκειτο δὲ νὰ ὑπάγῃ νὰ δώσῃ λόγον εἰς Ρηνοπεραΐαν ὄχι περὶ μικρῶν, ἀλλὰ περὶ ἐγκλημάτων, τὸ μὲν ὡς ἀμαρτήσας πρὸς τὸν Θεὸν δι' ἀθείας, τὸ δὲ ὡς συκοφαντήσας τίμιον ἄνθρωπον. Ὁ Καρτέσιος,

ῥλος ἀπόρεια καὶ ἐκπληξίς, κατέφυγεν εἰς τὸν πρέσβου τῆς
 Γαλλίας, ἐπικαλούμενος τὰ δικαιώματα τοῦ ἔθνους του.
 Εκείνος δὲ προσέδραμεν εὐθὺς εἰς τὸν Αραυσιῶνος Πρίγκι-
 πα (prince d' Orange), ὅστις ἔγραψε δυνατὰ πρὸς τοὺς
 ἄρχοντας τῆς Ρηνοπεραίας νὰ ικανοποιήσουν τὸν Καρτέ-
 σιον. Ἀλλ' ἡ προσασία πολλὰ ἀργὰ ἔφθασε· διότι ὁ Βόετος
 εἶχε παρασκευάσει τὰς μηχανάς του τόσο καλὰ, καὶ με-
 τόσην σπουδὴν ἐκινήθη, ὥστε ἡ καταδίκη ἦτον ἤδη τυπω-
 μένη, δημοσιευμένη, καὶ τοιχοκολλημένη εἰς ὅλας τὰς
 κυριωτέρας πόλεις τῶν Ἡνωμένων Ἐπαρχιῶν. Ἐλαβαν
 ἄκραν προφύλαξιν διὰ τὸ μουσικόν, ἕως καὶ νὰ μὴν ἀνα-
 γνώσουν εἰς τὸ συμβούλιον τὴν κατὰ τοῦ Καρτεσίου ἀπό-
 φασιν εἰς τὴν συνειθισμένην ὥραν, ἀλλ' εἰς ἕκτακτον ἄλ-
 λην, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἐμελλε νὰ παρευρεθῇ βέβαια
 κἀνεὶς ἀπ' ἐκείνους, ὅσοι τυχὸν ἠθέλαν μνηύσει τι εἰς τὸν
 κρινόμενον. Οἱ ἐχθροὶ του νομίζοντες ὅτι δὲν θέλει μάθει
 τὴν ἀγωγὴν, ἠλπίζαν νὰ καταδικασθῇ ἐρήμην εἰς μεγάλας
 ζημίας, καὶ νὰ καοῦν τὰ βιβλία του. Λέγεται μάλιστα ὅτι
 ὁ Βόετος εἶχεν ἤδη συμφωνήσει μετὰ τὸν δῆμιον νὰ ἐτοιμάσῃ
 ἐκείνην τὴν ἡμέραν πυρὰν ὑψηλοτάτην. Ἀφ' οὗ τοῦτο
 ἐγένετο καὶ διεθρυλλεῖτο, ὁ Καρτέσιος δὲν ἠμποροῦσε
 πλέον νὰ δειχθῇ πούποτε, χωρὶς νὰ ἰδῇ τὸ ὄνομά του
 σηλιτευμένον, τὸ δὲ τῶν ἐναντίων ἔντιμον. Τοιοῦτον
 ἦτον τὸ σγέδιον τῆς οὐτιδανῆς ταύτης μηχανορραφίας.
 Ἀλλ' ὅταν εἶδαν ὅτι ὁ Καρτέσιος προαπαντοῦσε μετὰ σῆθος
 τοὺς ἐχθρούς του, καὶ εἶχεν εὖρει δυνατὰς προσασίας, οἱ
 δικασταὶ ἄρχισαν νὰ ἐντρέπωνται δι' ὅσα ἔπραξαν· καὶ
 ἀπορρίπτοντες τὴν αἰσχύνην αὐτῶν εἰς τὸν Βόετον, ἀνε-
 κάλυψαν ὅλην τὴν βδελυρίαν τῶν πράξεων αὐτοῦ. Ὁ Καρ-
 τέσιος εὐκόλα κατεσκεύασε τὴν ἀπολογία του, ἀποδείξας

μ.
ὅτι ὁ μιαρὸς Λίβελλος ὁ μὲ πλαζὸν ὄνομα κατ' αὐτοῦ
διαδοθεὶς ἦτον ἔργον τοῦ Βοέτου· καὶ ὁ πρότερον λεγόμενος
πατὴρ τοῦ βιβλιαρίου, ὡμολόγησε τὴν ἀλήθειαν ἐπὶ
κριτηρίου.

Τοιοῦτον τέλος ἔλαβεν ἡ καταδρομὴ, διὰ τὴν ὁποίαν
ἐξερήθη πρὸς καιρὸν ὁ Καρτέσιος τὴν ἀπραγμοσύνην καὶ
ἡσυχίαν του. Μ' ὅλον τοῦτο, ἐξέδωκε μετ' ὀλίγον τὸ μέγα
του σύγγραμμα περὶ συσῆματος τοῦ παντός, καὶ οὗτος
ἦτον ἀληθῶς ὁ γενναιότερος τρόπος νὰ ἐκδικηθῆ τοὺς
ἐχθρούς του. Ἀλλὰ τῆς ἀδικίας ἡ πληγὴ ἔμενεν ἔκτοτε.
Ὁ Καρτέσιος ἔβλεπε μὲ λύπην ὅτι τὸ μεταφυσικὸν μέρος
τῶν συγγραμμάτων του, τὸ ὁποῖον ἐνόμιζε πολυτιμώτα-
τον, δὲν ἔπαυε νὰ τὸν ἐμβαλῆ εἰς νέας φιλονεικίας.
Τὰς δὲ γεωμετρικὰς ἀνακαλύψεις του τόσον ὀλίγοι τὰς
ἐκαταλάμβαναν κ' ἐτιμοῦσαν ἀξίως, ὥστε κάμμίαν σχε-
δὸν ἀνταμοιβὴν δὲν ἠμποροῦσε νὰ εὔρη εἰς αὐτάς.
Μετενόησε λοιπὸν τότε διὰ τὴν φήμην του, καὶ ποθῶν
τὰ τερπνὰ τῆς ἀφανοῦς καὶ ἀγνωρίζου ζωῆς, ἔλαβε
παράσημον τὸ *Α ἄ θ ε β ι ὡ σ α ς*. Αὐξήσε δὲ τὰς
δυσαρρεσκείας του καὶ ἡ νέα καταδρομὴ ἡ διεγερθεῖσα
κατ' αὐτοῦ ἀπὸ τοὺς Θεολόγους τοῦ Βαβαϊκοῦ Λουγ-
δούνου. Εἰς τοιαύτην διάθεσιν εὐρισκόμενον ἡ βασίλισσα
τὴν Σουηκίας Χριστίνα τὸν ἐπρόβαλε νὰ ἔλθῃ νὰ ἡσυ-
χάσῃ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς. Ὁ δὲ Καρτέσιος, ἂν καὶ
ὑπεραγαποῦσε τὴν ἀνεξαρτησίαν, καὶ, καθὼς αὐτὸς
ἔλεγε, τόσῃν τιμὴν διώριζεν εἰς τὴν ἐλευθερίαν του,
ὥστε ὅλοι οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς δὲν ἠμποροῦσαν νὰ τὴν
πληρώσουν, ἐδέχθη ὅμως τὸ πρόβλημα, καὶ μὲ δίκαιον
λόγον. Καθὼς ἔπασχε τότε, γλυκύτατον ἔπρεπε νὰ ἦναι
εἰς αὐτὸν νὰ ποθῆται ἀπὸ μεγαλὴν βασίλισσαν, καὶ νὰ

προσκαλῆται πλησίον της, καὶ ἡ τοιαύτη τιμὴ ἔπρεπεν ἀκόμη νὰ συνεργήσῃ εἰς τὸ ν' ἀποσομώσῃ τοὺς διώκτας του. Απεφάσισε λοιπὸν ν' ἀφήσῃ τὴν εἰς Εγμουνδὸν (Egmond) προσφιλεστάτην αὐτοῦ ἀναχώρησιν, καὶ νὰ ὑπάγῃ νὰ ζήσῃ εἰς τὸ τραχὺ τῆς Σουηκίας κλίμα. Φθάσας δὲ εἰς τὴν αὐλὴν, ἠξιώθη ἐπιφανεστάτην ὑποδοχὴν ἀπὸ τὴν βασίλισσαν, καὶ ὅ, τι εἰς ἄλλους ἤθελε φανῆ δυσύχνημα, αὐτὸς ἐζήτησε καὶ ἀπέλαυσε ὡς χάριν, τὸ νὰ ἦναι ἐξηρημένος ἀπὸ τὰς αὐλικὰς παρατάξεις, καὶ νὰ φαίνεται εἰς τὸ παλάτιον, ὅσας μόνον προσκαλεσθῆ. Πρὸς ἀνταλλαγὴν ὅμως τῆς ἐλευθερίας ταύτης, ἡ βασίλισσα τὸν ἠθέλησε νὰ ἔρχεται καθημερινῶς, τὴν πέμπτην ἑωθινήν ὥραν, νὰ συνομιλῆ μὲ αὐτὴν εἰς τὴν βιβλιοθήκην της. Αναγκάζομενος διὰ τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην ν' ἀλλάξῃ διαίταν, ἐν ᾧ καὶ τότε καὶ πάντοτε εἶχε μεγάλην χρεῖαν ἀναπαύσεως, καὶ τὰ τῆς υγείας του ἀπαιτοῦσαν πολλὴν θεραπείαν, δὲν ἠμπόρεσεν ὁ φιλόσοφος ν' ἀνθέξῃ, καὶ μάλιστα εἰς κλίμα ψυχρότατον, καὶ εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ χειμῶνος. Ἐκτυπήθη δὲ μετ' ὀλίγον ἀπὸ κατάρρουν σθητικὸν φανερωθέντα μὲ παραφροσύνην, καὶ ἀπέθανε τὴν 11 Φεβρουαρίου, 1650, πρὶν ἀκόμη τελειώσῃ τὸ πεντηκὸσὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ἡ βασίλισσα ἠθέλησε νὰ τὸν θάψουν εἰς τὰ μνήματα τῶν ἀρίστων τῆς Σουηκίας· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀπαίτησιν τοῦ πρέσβους τῆς Γαλλίας Χανούτου (Chanut) ἐτάφη εἰς τὸ κοιμητήριον τῶν συμπατριωτῶν του, καὶ τὸ λείψανον αὐτοῦ ἀνεκομίσθη εἰς Παρίσιους κατὰ τὸ 1666.

Εσημειώσαμεν ἤδη πρὸς τιμὴν τῆς Γαλλίας ὅτι αἱ κταδρομαὶ, ὅσας ἔπαθεν ὁ Καρτέσιος, ἐκινήθησαν ὅλαι ὑπὸ ζήνους· πρέπει δὲ νὰ προσθέσωμεν ὅτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ,

ζώντος *ἀκόμη*, ἐδοξάσθη καὶ ἐτιμήθη εἰς τὴν πατρίδα του, Ὁ Καρδινάλιος Μαζαρίνος ἐνήργησε νὰ τὸν δοθῇ εἰς τὰ 1647, μὲ τὸν πλέον ἔντιμον τρόπον, ταγίνιον 3,000 λιτρῶν, τὸ ὅποιον, μὲ ὅλας τὰς ταραχὰς τοῦ βασιλείου, ἐπληρώθη τακτικᾶ. Τὸν ἐδόθη *ἀκόμη* τὸ ἀκόλουθον ἔτος χρυσόβουλλον ἄλλου ταγινίου ἀξιολογωτέρου μὲ μεγίστους ἐπαίνους συνωδευμένον. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἐπλήρωσε τὸ σύνθημα δόσιμον, δὲν ἤκουσε πλέον λόγον περὶ αὐτοῦ· διὰ τὸ ὅποιον ἔλεγεν, ὅτι ποτὲ δὲν ἠγόρασεν ἀκριβοτέραν διφθέραν.

Ὁ φιλόσοφος οὗτος ἔζησεν ἄγαμος, καὶ ἀπέθανεν ἄτεκνος. Φαίνεται ὁμως, ὅτι εὔρισκεν ἰδιαίτερον φίλτρον εἰς τὴν συναναστροφὴν τῶν γυναικῶν, κ' ἐνοσιμεύετο πολὺ τὴν συνομιλίαν των. Εἶχε θυγατέρα ἀνεγγυον, ὀνόματι Φραγκίνην, τὴν ὁποίαν ἀνέτρεφε πλησίον του μὲ πολλὴν φιλοσεργίαν καὶ ἀγάπην. Τὴν ἔχασε δὲ κατὰ τὸ 1640 εἰς Ἀμεσφόρτον, κ' ἐλυπήθη σφοδρὰ διὰ τὸν θάνατόν της (1). Αἱ ἠθικαὶ ἀρεταὶ του εἶχαν ὁμοίως μὲ τὰς νοητικὰς

(1) Ὁ Βαϊλλέτος (Baillet) ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀνεγγύου ταύτης θυγατρὸς εἰς τὸν γραφέντα ὑπ' αὐτοῦ Βίον τοῦ Καρτεσίου· ἀλλ' ἡ Ἀργοναὶὸς Καρθουσιανὸς (le Chartreux d'Argonne) λέγει εἰς τὰ Σύμμικτα αὐτοῦ, τὰ περιφερόμενα ὑπὸ τὸ ὄνομα Vigneul de Marville, ὅτι εἶναι π λ ἄ σ μ α ἐπινοημένον ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ Καρτεσίου ἐξ ἀφορμῆς τινὸς αὐτομάτου κόρης, τὴν ὁποίαν οὗτος κατεσκεύασε μὲ πολλὴν τέχνην, διὰ νὰ δείξῃ ὅτι τὰ ζῶα δὲν ἔχουν ψυχὴν, ἀλλ' εἶναι πολυσύνθετοι μηχαναί. Ὁ Καρτεσιὸς ἔβαλε τάχα τὴν αὐτόματον ταύτην κόρην εἰς ἓν καράβιον, καὶ ὁ κυβερνήτης ἔλαβε περιέργειαν ν' ἀνοίξῃ τὸ περιέχον αὐτὴν κιβώτιον· ἐξεπλάγη δὲ παρατηρῶν κινήσεις εἰς τὴν μηχανὴν, ἧτις ἐφαίνετο ἐμψυχος, καὶ νομίσας ὅτι εἶναι ὁ διάβολος, τὴν ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ διηγημάτιον, τὸ ὅποιον ὁ Καρθουσιανὸς λέγει ὅτι ἤκουσεν ἀπὸ Καρτεσιανόν, ἔχει ὄψιν ἀκράτου πλάσματος.

Σημείωσις τοῦ Villenave.

ὕψηλόν καὶ ἀρρενικὸν χαρακτῆρα, συγκερασμένον ὅμως μὲ τὴν διάθεσιν τῆς ἀληθοῦς μετριοφροσύνης, μὲ τὴν ἕξιν τῆς μετριοπαθείας, καὶ μὲ τῶν ἡθῶν τὴν ἀπλότητα.

Ἡ Γαλλικὴ Ακαδημία ἐπρόβαλε τὸ ἐγκώμιον τοῦ Καρτεσίου κατὰ τὸ 1765, καὶ ὁ Θωμᾶς ἐκέρδησε τὸ βραβεῖον. Ὁ λόγος τούτου εἶναι γραμμένος μὲ καλλίστην προαίρεσιν. Πλὴν εἰς πολλὰ μέρη δύσκολον ἦτον εἰς τὸν ἐγκωμιαστὴν νὰ διακρίνη ἀκριβῶς τὰ ἐπαινετὰ καὶ τὰ ψεκτά· πρὸς τούτοις καὶ ἂν ἦτον ἱκανὸς νὰ κάμῃ τοιαύτην διάκρισιν, ἡ συνήθεια τὴν ἀπηγόρευεν. Ὁ Βολταῖρος συνεχάρη μεγάλως τὸν Θωμᾶν διὰ τὸν λόγον τοῦτον, ἐξ αἰτίας μάλιστα τῆς εἰκόνας τοῦ Βοέτου, τὴν ὁποίαν ὁ ῥήτωρ εἶχε προσάψει γενικώτερον. Ἀλλ' ὅταν αὐτὸς ἠθέλησε νὰ γράψῃ περὶ τοῦ Καρτεσίου εἰς ἴδιον αὐτοῦ ὄνομα, πολλὰ διάφορον δρόμον ἠκολούθησε, κ' ἐφάνη ἴσως αὐστηρότερος τοῦ δέοντος εἰς τὸ ἄρθρον **Καρτεσιασμοῦ τοῦ Φιλοσοφικοῦ Λεξικοῦ**. Ἀλλέως ὅμως τὸ ἄρθρον τοῦτο εἶναι ἀριστούργημα ὀρθῆς καὶ φιλοσόφου κρίσεως. Αὐτὸ καὶ τὸ περὶ ζώων διανοίας τοῦ ῥηθέντος συγγράμματος μὲ φαίνονται δεξιώταται καὶ ἀκριβέσταται ἐκτιμήσεις τῆς μεταφυσικῆς τοῦ Καρτεσίου· καὶ εἶναι θαῦμα πῶς τοιοῦτος μέγας ποιητὴς ἔκρινε μὲ τόσῃ βαθύτητα καὶ σύνεσιν τοιοῦτον γεωμέτρην καὶ μεταφυσικὸν, ὁποῖος ὁ Καρτέσιος.

Τὰ συγγράμματα τοῦ φιλοσόφου τούτου ἐξεδόθησαν ἐνωμένα μὲ ἐπιγραφὴν *Opera omnia, Amstelodami, 1690-1701, 9 τόμ. εἰς 8.^{ον}* Ἡ Γαλλικὴ ἔκδοσις περιέχει 13 τόμ. εἰς 12^{ον}, ἦτοι: *A, les principes de la philosophie, écrits en latin par Descartes, et traduits en français par un de ses amis (Picot), 1724, εἰς 12^{ον}*, μετατυπωμένα κατὰ τὴν ἔκδοσιν τὴν

ἐπιθεωρηθεῖσαν ἀπὸ τὸν Claude Clerselier. Β, L'Homme de René Descartes et la formation du fœtus, avec les remarques de Louis de Laforge, 1729, εἰς 12^{ον}. Γ, Méditations métaphysiques, 1724, 2 τόμ. εἰς 12^{ον}, ἐκ μεταφράσεως τοῦ Δουκὸς de Luynes. Δ, Les passions de l'ame, le monde, ou Traité de la lumière, et la géométrie; nouvelle édition, augmentée d'un discours sur le mouvement local et sur la fièvre, suivant les principes du même auteur, 1726, εἰς 12^{ον}. Ε, Discours de la méthode pour bien conduire sa raison et chercher la vérité dans les sciences; plus, la dioptrique et les météores, la mécanique et la musique, qui sont des essais de cette méthode, 1724, 2 τόμ. εἰς 12^{ον}. Αἱ σημειώσεις εἰς τὸν Λόγον τοῦτον εἶναι τοῦ Ν. Ποῖσσῶνος (Poisson) Ωρατοριανοῦ ἱερέως. Σ, Lettres, 1724-1725, 6 τόμ. εἰς 12^{ον}. Εσημειώσαμεν ἐδῶ μόνον τὰς καλητέρας ἐκδόσεις· τὰς ἄλλας εἶναι περιττὸν νὰ τὰς μνημονεύσωμεν. Ο Βαῖλος (Bayle) ἐξέδωκε Recueil de quelques pièces curieuses, concernant la philosophie de Descartes, 1624 εἰς 12^{ον}. Ἀπὸ τοὺς συγγράψαντας ὑπὲρ Ἡρακλείου ἢ κατ' αὐτοῦ, ἀξιολογητέωται εἶναι ὁ Πατ. Δανιηλ καὶ ὁ Ἀβρίγκης Υέτιος. Ο κατὰ Βαϊλλέτον βίος αὐτοῦ ἐτυπώθη εἰς Παρισίους, 1691, 2 μέρη ἀποτελοῦντα ὑπὲρ χιλίας σελίδας εἰς 4^{ον}· ἡ δὲ ἐπιτομὴ αὐτοῦ κατὰ τὸ 1692 (1) εἰς 12^{ον}. Ο Πατ. Βοσχέτος (Boschet) ἐξέδωκεν Ἐπισημειώσεις εἰς τὸν Βίον τοῦτον, ἐν Ἀγῆ (Παρισίως), 1692, εἰς 12^{ον}.

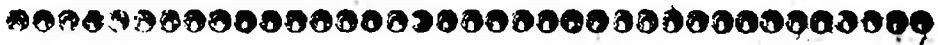
(1) Εἰς τὸ πρωτότυπον φέρεται 1672, τὸ ἑπίκειον σφάλμα ἀντὶ τῆς γραφῆς πια ὁ Ἰταλὸς μεταφραστὴς.

ΛΟΓΟΣ

ΠΕΡΙ

ΜΕΘΟΔΟΥ

ΤΟΥ ΟΔΗΓΕΙΝ ΚΑΛΩΣ ΤΟΝ ΝΟΥΝ ΚΑΙ ΖΗΤΕΙΝ ΤΗΝ
ΑΛΗΘΕΙΑΝ ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΑΣ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.

Γίποτε εἰς τὸν κόσμον δὲν εἶναι καλῆτερα μοιρασμένον ἀπὸ τὸν νοῦν· διότι καθένας νομίζει ὅτι ἔχει τόσον πολὺν, ὥστε καὶ οἱ πλέον δυσάρεστοι εἰς τὰλλα δὲν συμβιθίζουσι νὰ ἐπιθυμοῦσι περισσότερο ἀπ' ὅσον ἔχουσι. Εἰς τὸ ὅποιον δὲν εἶναι πιθανὸν ὅλοι ν' ἀπατῶνται· ἀλλὰ τοῦτο μᾶλλον μαρτυρεῖ ὅτι ἡ δύναμις τοῦ κρίνειν ὀρθῶς καὶ διαγιγνώσκειν τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τὸ ψευδές, ἥτις εἶναι κυρίως τὸ ὀνομαζόμενον νοῦς ἢ ὀρθὸς λόγος, εἶναι φυσικῶς ἴση εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ οὕτω διαφέρουσι οἱ ἀνθρώποι κατὰ τὰς γνώμας, ὄχι διότι εἴμεθα ἄλλοι ἄλλων λογικώτεροι, ἀλλὰ μόνον διότι διαφόρως θεωροῦντες τὰ αὐτὰ πράγματα καταντοῦμεν εἰς ἀνόμοια συμπεράσματα. Τῷ ὄντι, δὲν φθάσει νὰ ἔχη τις νοῦν καλόν, ἀλλὰ τὸ κύριον εἶναι νὰ τὸν μεταχειρίζεται καλά. Αἱ μεγαλύτεραι ψυχαὶ εἶναι ἐπιδεκτικαὶ μεγίστων κακιῶν, καθὼς καὶ μεγίστων ἀρετῶν· καὶ αἱ βραδύτατα βαδίζοντες ἡμποροῦσι νὰ προχωρήσουσι πολὺ περισσότερο, ἂν ἀκολουθοῦσι πάντοτε τὴν εὐθεῖαν ὁδόν, παρὰ τοὺς τρέχοντας μὲν, ἀλλ' ἐκτρεπομένους ἀπ' αὐτήν.

Ὅσον δι' ἐμὲ, ποτὲ δὲν ἐφαντάσθην ὅτι ὁ νοῦς μου εἶναι κατὰ τι τελειότερος παρὰ τὸν νοῦν τῶν κοινῶν ἀνθρώπων· πολλάκις μάλιστα εὐχθῆναι νὰ ὁμοιάζω ἄλλους κατὰ τὴν ὀξύτητα τῆς νοήσεως, ἢ κατὰ τὴν εὐκρίνειαν καὶ καθαρότητα τῆς φαντασίας, ἢ κατὰ τὸ εὐρύχωρον, ἢ ἔτοιμον τῆς μνήμης. Παρὰ ταῦτα ἄλλα προτερήματα δὲν γνωρίζω συντελικὰ τῆς εὐφυΐας· διότι τὸν λόγον, ἢ τὸν νοῦν, ἐπειδὴ αὐτὸς μόνος μᾶς κάμνει ἀνθρώπους, καὶ μᾶς διακρίνει ἀπὸ τὰ ζῶα, πισεύω ὅτι εἶναι ὁλόκληρος εἰς καθένα, καὶ κατὰ τοῦτο ἀκολουθῶ τὴν κοινὴν γνώμην τῶν φιλοσόφων, οἵτινες λέγουσι ὅτι μόνον εἰς τὰ σ υ μ β ε β ἦ χ ὅ τ α εἶναι τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, καὶ ὄχι εἰς τὰς οὐσίαις ἢ τὰς φύσεις τῶν ἀτόμων τοῦ αὐτοῦ εἴδους.

Στοχάζομαι ὅμως, καὶ δὲν φοβοῦμαι νὰ τὸ εἰπῶ, ὅτι εὐρέθην ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας εἰς εὐτυχεῖς δρόμους, καὶ ὠδηγήθην εἰς σκέψεις καὶ γνώμας τοιαύτας, ὥστε νὰ συνθέσω ἀπ' αὐτὰς Μέθοδον, μὲ τὴν ὁποίαν εὕρηκα, νομίζω, τρόπον ν' αὐξήσω βαθμηδὸν τὰς γνώσεις μου, καὶ νὰ τὰς ἀναβιβάσω εἰς τὸ μεγαλύτερον ὕψος, ὅπου ἡ μετριότης τοῦ νοός μου καὶ ἡ βραχυότης τῆς ζωῆς μου τὰς συγχωροῦν νὰ φθάσουν. Διότι ἐσύναξα ἤδη ἀπ' αὐτὴν τοιούτους καρπούς, ὥστε, μ' ὄλον ὅτι σπουδάζω πλέον νὰ δυσπιστῶ παρὰ νὰ θαρρῶ εἰς ὅσας κρίσεις κάμνω περὶ ἑμαυτοῦ, καὶ θεωρῶν μὲ φιλοσοφικὸν ὄμμα τὰς διαφορὰς πράξεις καὶ ἐπιχειρήσεις τῶν ἀνθρώπων, τὰς βλέπω ὅλας σχεδὸν ματαίας καὶ ἀνωφελεῖς· πάλιν ὅμως αἰσθάνομαι ἄκραν εὐχαρίστησιν διὰ τὴν πρόοδον, τὴν ὁποίαν, ὡς φαντάζομαι, ἔχαμα εἰς τὴν ζήτησιν τῆς ἀληθείας, καὶ τοιαύτας ἐλπίδας συλλαμβάνω διὰ τὸ μέλλον, ὥστε, ἐν μεταξὺ τῶν ἀσχολιῶν τῶν ἀν-

θρώπων, ὡς ἀπλῶς ἀνθρώπων, ἦναι κάμμια βεβαίως καλὴ καὶ ἀξιόλογος, τολμῶ νὰ πισεύσω ὅτι εἶναι ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ἐγὼ ἐδιάλεξα.

Μ' ὄλον τοῦτο ἐνδέχεται ν' ἀπατῶμαι, καὶ ἴσως εἶναι ὀλίγον χάλκωμα καὶ ὑαλί ὃ, τι ἐγὼ σοχάζομαι χρυσάφι καὶ διαμάντια. Ἡξεύρω πόσον ὑποκείμεθα εἰς ἀπάτην περὶ τῶν οικείων, καὶ πόσον ὁμοίως πρέπει νὰ ὑποπτευώμεθα τὰς κρίσεις τῶν φίλων μας, ὅταν ἦναι πρὸς χάριν μας· θέλω ὁμῶς νὰ δεῖξω εἰς τοῦτον τὸν λόγον ποίους δρόμους ἠκολούθησα, καὶ νὰ παρασῆσω τὴν ζωὴν μου, ὡσὰν εἰς εἰκόνα, διὰ νὰ ἠμπορῇ καθεὶς νὰ κρίνῃ, κ' ἐγὼ μανθάνων ἀπὸ τὴν κοινὴν φήμην τὰς περὶ τούτου γνώμας, νὰ διδαχθῶ μὲ τὸ νέον τοῦτο μέσον, καὶ νὰ τὸ προσθέσω εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα συνήθως μεταχειρίζομαι.

Τοιουτοτρόπως, ὁ σκοπός μου δὲν εἶναι νὰ διδάξω τὴν Μέθοδον, τὴν ὁποίαν πρέπει καθεὶς ν' ἀκολουθῇ διὰ νὰ ὀδηγῇ καλὰ τὸ λογικόν του, ἀλλὰ μόνον νὰ δεῖξω μέ ποῖον τρόπον ἐφρόντισα νὰ κυβερνῶ ἐγὼ τὸ ἐδικόν μου. Ὅσοι ἐπαγγέλλονται νὰ διδάσκουν, πρέπει νὰ νομιζῶνται ἐμπειρότεροι ἀπὸ τοὺς διδασκομένους, καὶ εἶναι μεμπτοὶ, ἂν σφάλουν εἰς τὸ παραμικρόν. Ἀλλὰ προβάλλων ἀπλῶς τὸ σύγγραμμα τοῦτο ὡς ἱστορίαν, ἢ, ἂν ἀγαπᾶς καλῆτερα, ὡς μῦθον, εἰς τὸν ὁποῖον, μεταξὺ τινῶν ἀξίων μιμήσεως παραδειγμάτων, θέλουν εὑρεθῆ ἴσως καὶ ἄλλα δικαίως φευκτὰ, ἐλπίζω ὅτι αὐτὸ θέλει ὠφελῆσαι τινὰς, χωρὶς νὰ βλαψῇ κενόνα, καὶ ὅτι ὅλοι θέλουν μὲ ὁμολογήσει χάριν διὰ τὴν εἰλικρίνειάν μου.

Ἀνετράφην εἰς τὰ γράμματα ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας, καὶ ἐπειδὴ μ' ἐβεβαίωσαν ὅτι δι' αὐτῶν ἠμπορεῖτις ν' ἀποκτήσῃ σαφῆ καὶ βεβαίαν γνῶσιν ὅλων τῶν βιωφελῶν πραγμάτων,

εἶχα ἄκραν ἐπιθυμίαν νὰ τὰ μάθω. Ἀλλ' εὐθὺς ἀφ' οὗ ἐτελείωσα τὸ στάδιον ἐκεῖνο τῆς σπουδῆς, μετὰ τὸ ὁποῖον ἐμβαίνει τις συνήθως εἰς τὴν τάξιν τῶν λογίων, ἄλλαξα διόλου γνώμην. Διότι εὐρισκόμην περιπλεγμένος εἰς τόσας ἀμφιβολίας καὶ ἀπάτας, ὥστε μ' ἐφαίνετο ὅτι δὲν ἐκέρδησα ἄλλο ἀπὸ τὴν φιλομάθειαν, παρὰ νὰ γνωρίσω ἐπὶ μᾶλλον τὴν ἄγνοιάν μου. Καὶ ὅμως ἤμην εἰς ἓν ἀπὸ τὰ περιφημότερα σχολεῖα τῆς Ἑυρώπης, κ' ἐνόμιζα ὅτι, ἂν ἦναι σοφοὶ εἰς τὸν κόσμον, ἔπρεπε καὶ αὐτοῦ νὰ εὐρίσκωνται. Εἶχα μάθει ἐκεῖ ὅσα ἐμάνθαναν καὶ οἱ ἄλλοι καὶ μάλιστα μὴν εὐχαριστούμενος μὲ τὰς παραδιδόμενας αὐτόθι ἐπισημας, εἶχα διατρέξει ὅσα βιβλία ἔπεσαν εἰς χεῖράς μου πραγματευόμενα περὶ τῶν περιεργότερων καὶ σπανιωτέρων κατὰ τὴν κοινὴν γνώμην. Πρὸς τούτοις ἤξευρα τί ἔκριναν οἱ ἄλλοι περὶ ἐμοῦ, καὶ δὲν ἔβλεπα νὰ με στοχάζωνται κατώτερον τῶν συμμαθητῶν μου, μ' ὅλον ὅτι εὐρίσκοντο ἤδη μεταξύ αὐτῶν τινὲς προωρισμένοι νὰ διαδεχθῶσι τοὺς διδασκάλους μας. Τέλος πάντων, ὁ ἡμέτερος αἰὼν μ' ἐφαίνετο ἀκμαῖος καὶ εὐφορος εἰς εὐφρεῖς ἀνδρας, ὅσον καὶ ἄλλος κἀνεὶς ἀπὸ τοὺς προλαβόντας. Διὰ τοῦτο ἐτολμοῦσα νὰ κρίνω ἀπὸ τῶν ἑαυτόν μου ὄλους, καὶ νὰ φρονῶ ὅτι δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον σοφία τοιαύτη, ὁποῖαν μὲ εἶχαν δώσει πρῶτον νὰ ἐλπίζω.

Πάλιν ὅμως δὲν ἐκαταφρονοῦσα τὰ συνειθισμένα εἰς τὰ σχολεῖα παιδεύματα καὶ γυμνάσματα. Ἦξευρα ὅτι αἱ μὲν παραδιδόμεναι ἐκεῖ γλῶσσαι εἶναι ἀναγκαῖαι πρὸς κατάληψιν τῶν παλαιῶν βιβλίων· ἡ δὲ χάρις τῶν μύθων ἐξυπνᾷ τὸ πνεῦμα· τὰ δὲ ἀξιομνημόνευτα τῶν ἱστοριῶν ἔργα τὸ ἀνυψοῦν, καὶ, ἀναγινωσκόμενα μὲ σκέψιν, συμβάλλουν εἰς καταρτισμὸν τῆς κρίσεως· ἡ δὲ ἀνάγνωσις παντὸς καλοῦ

βιβλίου είναι ὡς συνομιλία μὲ τοὺς χαριεστέρους ἀνθρώπους τῶν παρελθόντων αἰώνων, τοὺς καὶ συγγράψαντας αὐτά· συνομιλία μάλιστα μελετημένη καὶ ἔντεχνος, εἰς τὴν ὁποίαν μᾶς φανερόνουν μόνον τοὺς καλητέρους στοχασμοὺς τῶν· ἡ δὲ ῥητορεία ἔχει δύναμιν καὶ κάλλος ἀνυπέρβλητον· ἡ δὲ ποίησις, χάριτας καὶ γλυκύτητας θεσπεσίας· ἡ δὲ μαθηματικὴ, λεπτοτάτας ἐφευρέσεις, εἰς ἄκρον ἐπιτηδείας καὶ τοὺς περιέργους νὰ εὐχαριστήσουν, καὶ τὰς τέχνας νὰ εὐκολύνουν, καὶ τὸν κόπον τῶν ἀνθρώπων νὰ ὀλιγοστεύσουν· τὰ δὲ περὶ ἠθῶν συγγράμματα περιέχουσι πολλὰς διδασκαλίας καὶ προτροπὰς εἰς ἀρετὴν ὠφελιμοτάτας· ἡ δὲ θεολογία διδάσκει νὰ κερδαίνωμεν τὸν οὐρανόν· ἡ δὲ φιλοσοφία κατασταίνει ἱκανοὺς τοὺς ζηλωτὰς αὐτῆς νὰ ὁμιλῶσι πιθανῶς περὶ πάντων, καὶ νὰ θαυμάζωνται καὶ ἀπὸ τοὺς ἀμαθεστάτους· ἡ δὲ νομικὴ, ἡ ἰατρικὴ, καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιστῆμαι φέρουσι τιμὰς καὶ πλοῦτη εἰς τοὺς σπουδάζοντας περὶ αὐτάς· καὶ τελευταῖον, ἤξευρα ὅτι καλὸν εἶναι νὰ τὰς ἐξετάσῃ τις ὅλας, ἕως καὶ τὰς πλέον μωρὰς καὶ ψευδεῖς, διὰ νὰ γνωρίσῃ σωστὰ τὴν ἀξίαντων, καὶ νὰ φυλάττεται μὴ τὸν ἀπατήσουν.

Ενόμιζα ὅμως ὅτι ἀρκετὸν καιρὸν εἶχα ἐξοδεύσει εἰς τὰς γλώσσας, καὶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἀκόμη τῶν παλαιῶν βιβλίων, καὶ εἰς τοὺς μύθους, καὶ εἰς τὰς ἱστορίας· διότι τὸ νὰ συνομιλῇ τις μὲ τοὺς ἀνθρώπους τῶν παρελθόντων αἰώνων εἶναι σχεδὸν τὸ αὐτὸ καὶ νὰ περιηγῆται. Καλὸν εἶναι νὰ γνωρίζωμεν ὅπως οὖν τὰ ἦθη τῶν διαφόρων λαῶν, διὰ νὰ κρίνωμεν ὑγιέστερα περὶ τῶν ἐδικῶν μας, καὶ νὰ μὴ νομιζώμεν, ὅτι πᾶν τὸ ἐναντίον εἰς τὰς συνηθείας ἡμῶν εἶναι ἄλογον καὶ γελοῖον, καθὼς κρίνουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκεῖνοι, ὅσοι δὲν εἶδαν

τίποτε. Αλλ' ὅταν πολὺν καιρὸν ταξειδεύη τις, καταντᾷ πλέον ξένος εἰς τὸν τόπον του· καὶ ὅταν πολὺ περιεργάζε-
ται τὰ τῶν ἄλλων αἰῶνων, μένει ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον εἰς
μεγάλην ἄγνοιαν τῶν πραττομένων εἰς τοὺς χρόνους του.
Πρὸς τούτοις, οἱ μῦθοι μᾶς κάμνουν νὰ φανταζώμεθα πολλὰ
ἀδύνατα ὡς δυνατὰ, καὶ αὐταὶ ἀκόμη αἰ πιστόταται ἱστο-
ρίαι, ἂν δὲν ἀλλάσσουν ἢ μεγαλύνουν τὰ πράγματα διὰ νὰ
τὰ κάμουν ἀξιώτερα ἀναγνώσεως, τοῦλάχιστον παραλείπουν
πάντοτε σχεδὸν τὰς ταπεινοτέρας καὶ ἀδοξοτέρας περι-
στάσεις. Διὰ τοῦτο τὰ λοιπὰ δὲν φαίνονται ὅποια πρέπει
νὰ ἦναι, καὶ οἱ ρυθμίζοντες τὴν διαγωγὴν αὐτῶν κατὰ τὰ
ἱστορικὰ παραδείγματα, κινδυνεύουν νὰ πίπτωσιν εἰς τὰς
παραφροσύνας τῶν μυθιστορικῶν μας ἡρώων, καὶ νὰ συλ-
λαμβάνωσι σκοποὺς ἀνωτέρους ἀπὸ τὰς δυνάμεις των.

Εἶχα μεγάλην ὑπόληψιν διὰ τὴν ῥητορείαν, καὶ ἔρωτα
σφοδρὸν διὰ τὴν ποίησιν. Εφρονοῦσα ὅμως ὅτι καὶ ἡ μία
καὶ ἡ ἄλλη εἶναι πλέον χαρίσματα ψυχικὰ, παρὰ καρποὶ
τῆς σπουδῆς. Ὅσοι συλλογίζονται ἰσχυρώτερα, καὶ μελε-
τῶσιν ἀκριβέστερα τὰ νοήματά των διὰ νὰ τὰ κάμουν
καθαρά καὶ εὐληπτα, εἶναι πάντοτε ἐπιτηδειότεροι νὰ
καταπεύθουν, καὶ Ἀρβανίτικα ἄς ὀμιλοῦν, καὶ ῥητορικὴν
ποτὲ ἄς μὴν ἔμαθαν. Ὅσοι δὲ πλάττουν νοστιμώτερα
πλάσματα, καὶ ἠξεύρουν νὰ τὰ ἐκφράζωσιν μὲ περισσοτέραν
καλλονὴν καὶ γλυκύτητα, θέλουν εἶναι πάντοτε οἱ καλῆτε-
ροι ποιηταί, καὶ ἂν δὲν γνωρίζωσιν ἀκόμη τὴν ποιητικὴν.

Ενοστιμευόμην πρὸ πάντων τὴν μαθηματικὴν, διὰ τὴν
βεβαιότητα καὶ ἐνάργειαν τῶν λόγων αὐτῆς· πλὴν δὲν
ἔβλεπα ἀκόμη τὴν ἀληθῆ χρῆσίν της, καὶ σοχαζόμενος
ὅτι μόνον εἰς τὰς μηχανικὰς τέχνας χρησιμεύει, ἀποροῦσα
πῶς εἰς τὰ θεμέλιά της, σερειώτατα καὶ σταθερώτατα ὄντα,

δὲν εἶχε κτισθῆ τίποτε ὑψηλότερον. Ἐξ ἐναντίας, τὰ συγγράμματα τῶν παλαιῶν ἐθνικῶν, τὰ περὶ ἠθῶν πραγματευόμενα, τὰ ἐσύγκρινα μὲ ὑπερήφανα καὶ μεγαλοπρεπέστατα παλάτια, κτισμένα ὁμῶς εἰς ἄμμον καὶ λάσπην. Αὐτοὶ ὑπερυψοῦν τὰς ἀρετάς, καὶ τὰς δεικνύουν ἀξιοτιμήτους ὑπὲρ πάντα τὰ ἐπίγεια· δὲν διδάσκουν ὁμῶς ἀρετὰ τὰ γνωρίσματάτων, καὶ πολλάκις ὁ, τι ὀνομάζουσι μὲ τὸ σεμνότατον τῆς ἀρετῆς ὄνομα, εἶναι ἀπλῶς ἀναισθησία, ἢ τύφος, ἢ ἀπελπισία, ἢ μαιφονία.

Ἐσεβόμεν τὴν θεολογίαν μας, καὶ εἶχα προαίρεσιν, ὅσπν καὶ κἄθε ἄλλος, νὰ κερδήσω τὸν οὐρανόν. Ἀλλὰ μαθὼν, ὡς ἀναμφίβολον πρᾶγμα, ὅτι ὁ μὲν οὐρανὸς εἶναι ἀνοικτὸς εἰς τοὺς ἀμαθεστάτους, καθὼς καὶ εἰς τοὺς πλέον σοφοὺς, αἱ δὲ ἐξ ἀποκαλύψεως ἀλήθειαι αἱ ὀδηγοῦσαι εἰς αὐτὸν εἶναι ὑπὲρ πᾶσαν ἀνθρωπίνην κτᾶληψιν, δὲν ἐτολμουῦσα νὰ τὰς ὑποβάλω εἰς τοὺς ἀσθενεῖς μου λογισμοὺς, κ' ἐνόμιζα ὅτι, διὰ νὰ ἐπιχειρισθῆ τις τὴν ἐξέτασιν αὐτῶν καὶ νὰ ἐπιτύχη, χρειάζεται νὰ ἔχη κάποιαν ἐξαιρετον βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ ἦναι ὑπὲρ ἀνθρωπον.

Τίποτε δὲν θέλω εἰπεῖ περὶ τῆς Φιλοσοφίας, εἰμὴ ὅτι βλέπων αὐτὴν καλλιεργημένην ἀπὸ τοὺς εὐφυεστέρους τόσων αἰῶνων ἄνδρας, καὶ ὁμῶς μὴ ἔχουσαν ἀκόμη τίποτε ἀναμφισβήτητον καὶ ἀκολούθως ἀναμφίβολον, δὲν εἶχα τόσπν οἴησιν, ὥσε νὰ ἐλπίσω καλητέραν ἐπιτυχίαν παρὰ τοὺς ἄλλους· καὶ προσεπιλογιζόμενος πόσας διαφόρους γνώμας δύνανται σοφοὶ ἄνδρες νὰ διίσχυρισθῶσι περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, ἐν ᾧ δὲν ἠμπορεῖ παρὰ μίᾳ μόνον ν' ἀληθεύη, πᾶν τὸ ἀπλῶς πιθανὸν τὸ εἶχα σχεδὸν ψευδές.

Περὶ δὲ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, ἐπειδὴ αὐταὶ θανατίζονται τὰς ἀρχάς των ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν, ἔκρινα ὅτι τίποτε

στερεὸν δὲν ἤμποροῦσε νὰ ᾔηται κτισμένον εἰς τοιαῦτα σαθρὰ θεμέλια· καὶ οὔτε ἡ τιμὴ, οὔτε τὸ κέρδος, τὰ ὁποῖα ὑπόσχονται, δὲν ἦσαν ἀρκετὰ νὰ μὲ παρακινήσουν νὰ τὰς μάθω. Διότι δὲν ἤμην, χάριτι Θεῖα, εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστε νὰ βιασθῶ νὰ κάμω πορισμὸν τὴν ἐπιστήμην, πρὸς παραμυθίαν τῆς τύχης μου. Δὲν ἐπαγγελλόμην κυνικὴν τῆς δόξης καταφρόνησιν· ὀλιγώτατον ὕμῳ ἐψηφούσα τὴν ψευδῶς καὶ ἀναξίως ἀποκτωμένην. Τέλος δὲ περὶ τῶν κακῶν διδασκαλιῶν, ἐνόμιζα ὅτι ἤξευρα ἤδη πόσον ἀξίζουσι διὰ νὰ μὴ κινδυνεύω πλέον ν' ἀπατηθῶ, μήτε ἀπὸ τὰς ὑποσχέσεις τῶν ἀλχημιστῶν, μήτε ἀπὸ τὰς προρρήσεις τῶν ἀστρολόγων, μήτε ἀπὸ τὰς πλάνας τῶν μάγων, μήτε ἀπὸ τὰ σοφίσματα ἢ τὴν μεγαλαυχίαν κἀνενὸς ἐκείνων, οἵτινες ἐπαγγέλλονται περισσότερα ἀπ' ὅσα ἠξεύρουσι.

Διὰ τοῦτο, ἀφ' οὗ ἔφθασα εἰς ἡλικίαν νὰ ἐλευθερωθῶ ἀπὸ τὴν ὑποταγὴν τῶν διδασκάλων μου, παραίτησα διόλου τὴν σπουδὴν τῶν γραμμάτων, καὶ ἀποφασίσας νὰ μὴ ζητῶ ἄλλην ἐπιστήμην παρὰ τὴν εὐρετὴν εἰς τὸν ἑαυτὸν μου, ἢ εἰς τὸ μέγα βιβλίον τοῦ κόσμου, μετεχειρίσθην τὸ ἐπίλοιπον τῆς νεότητός μου εἰς περιηγήσεις, εἰς ἐπίσκεψιν βασιλικῶν αὐλῶν καὶ στρατῶν, εἰς ὀμιλίαις ἀνθρώπων διαφόρων χαρακτήρων καὶ καταστάσεων, εἰς συλλογὴν ποικίλων πειραμάτων, εἰς δοκιμασίαν τοῦ ἑαυτοῦ μου κατὰ τὰς περιστάσεις, τὰς ὑποίας μ' ἐπρόσφερον ἡ τύχη, καὶ εἰς τὸ νὰ κάμω παντοῦ σκέψεις περὶ τῶν συμβαινόντων ἐπιτηδεῖας νὰ μὲ φέρουν κάποιον ὄφελος· διότι μ' ἐφαίνετο ὅτι ἤμποροῦσα νὰ εὕρω πολλὰ περισσοτέραν ἀλήθειαν εἰς τοὺς συλλογισμοὺς ἐνὸς ἐκάστου περὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ συμφερόντων, τῶν ὑποίων ἢ ἐκφρασις ἔχει μετ' ὀλίγον νὰ τὸν τιμωρήσῃ, ἔν ἔκρινε σφαλερὰ, παρὰ εἰς ὅσα διανοήματα κάμνει τις

λόγιος εἰς τὸ μελετητήριόν του περὶ ἀπράκτων θεωριῶν, ἀπὸ τὰς ὑποίας ἄλλο διάφορον δὲν ἔχει, παρὰ νὰ καμαρόνη ἴσως τόσον περισσότερον, ὅσον πλέον παρεκτρέπονται ἀπὸ τὸν κοινὸν λόγον, διότι καὶ περισσοτέραν οὐξύτητα καὶ τέχνην ἐχρειάσθη νὰ τὰς κάμη πιθανάς. Εγὼ δὲ εἶχα πάντοτε ἄκραν ἐπιθυμίαν νὰ μάθω νὰ διακρίνω τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τὸ ψεῦδος, διὰ νὰ βλέπω καθαρὰ τὸ πρᾶκτέον, καὶ νὰ βαδίζω ἀσφαλῶς εἰς τὸ στάδιον τοῦ βίου.

Αληθινὰ, ἐν ᾧ ἐξέταζα μόνον τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων, δὲν εὔρισκα σχεδὸν τίποτε βέβαιον, ἀλλ' ἐπαρατηροῦσα εἰς αὐτὰ τόσην ποικιλίαν, ὅσην καὶ εἰς τὰς γνώμας τῶν φιλοσόφων πρότερον· ὥστε τὸ μεγαλήτερόν μου κέρδος ἀπὸ τὴν ἔρευναν ταύτην ἦτον, ὅτι βλέπων πολλὰ πράγματα, τὰ ὑποία εἰς ἡμᾶς μὲν φαίνονται ἀλλόκοτα καὶ γελοῖα, εἰς ἄλλα δὲ μεγάλα ἔθνη εἶναι κοινῶς δεκτὰ καὶ ἐπαινετὰ, ἐμάνθανα νὰ μὴν ἰσχυρογνωμονῶ εἰς ὅσα μόνον κατὰ παράδειγμα καὶ συνήθειαν εἶχα πιστεύσει· καὶ οὕτως ἐλευθερονόμην κατ' ὀλίγον ἀπὸ πολλὰς ἀπάτας, δυνατὰς ν' ἀποσκοτίσουν τὸ φυσικὸν φῶς τοῦ λογικοῦ μας, καὶ νὰ μᾶς καταστήσουν ἀνεπιτηδειοτέρους ν' ἀκούωμεν λόγον. Ἄλλ' ἀφ' οὗ κάμπόσους χρόνους ἐσπούδασα τοιοιυτοτρόπως εἰς τὸ βιβλίον τοῦ κόσμου, κ' ἐπάσχισα ν' ἀποκτήσω κάποιαν ἐμπειρίαν, ἀπεφάσισα μίαν ἡμέραν νὰ σπουδάσω εἰς τὸν ἑαυτόν μου, καὶ νὰ μεταχειρισθῶ ὅλας τὰς δυνάμεις τοῦ νοός μου εἰς τὸ νὰ διακρίνω ποίους δρόμους ἔπρεπε νὰ διαλέξω καὶ ν' ἀκολουθήσω· καὶ εἰς τοῦτο πολὺ καλλήτερα ἐπέτυχα, νομίζω, παρ' ἂν δὲν εἶχα ποτὲ ἀπομακρυνθῆ οὔτε ἀπὸ τὸν τόπον μου, οὔτε ἀπὸ τὰ βιβλία μου.

~~~~~

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Ευριπλόμην τότε εἰς Γερμανίαν ἐξ ἀφορμῆς τῶν εἰσέτι ἐπικρατούντων ἐκεῖ πολέμων· καὶ ἐν ᾧ ἐπέστρεφα ἀπὸ τῆν στέψιν τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸ στράτευμα, ἠναγκάσθην ἀπὸ τὸν ἀρχίζοντα χειμῶνα νὰ σταθῶ εἰς ἓν χειμάδιον, ὅπου μὴ εὐρίσκων κάμμίαν εὐφρόνυνον συναναστροφῆν, καὶ μὴ ταραττόμενος, κατ' εὐτυχίαν, μήτε ἀπὸ φροντίδας μήτε ἀπὸ πάθῃ, ἔμενα ὅλην τὴν ἡμέραν κλεισμένος μόνος εἰς οἶκημα μὲ στούφαν, καὶ εἶχα πᾶσαν εὐκαιρίαν νὰ κταγίνωμαι μὲ τοὺς στοχασμούς μου. Ἐν ἀπὸ τὰ πρῶτα μὲ ἤλθε νὰ σκεφθῶ ὅτι πολλάκις τὰ πολυμερῆ ἔργα τὰ κατασκευασμένα ἀπὸ χειρας διαφόρων τεχνιτῶν δὲν εἶναι τόσον τέλεια, ὅσον ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὅποια ἓνας μόνος ἐδούλευσεν. Οὕτω βλέπομεν ὅτι τὰ κτίρια, τὰ ὅποια ἓνας μόνος ἀρχιτέκτων ἀρχισε κ' ἐτελείωσεν, εἶναι κοινῶς ὠραιότερα καὶ εὐρυθμότερα παρὰ ὅσα πολλοὶ ἐκοπίασαν νὰ ἐπισκευάσουν, συμπεριλαμβάνοντες παλαιούς τοίχους κτισμένους πρότερον δι' ἄλλα τέλη. Οὕτως αἱ παλαιαὶ χῶραι, αἱ ὅποια κατ' ἀρχὰς οὖσαι κῶμαι ἔγειναν, προϊόντος τοῦ καιροῦ, μεγαλοπόλεις, εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ῥυμοτομημέναι κάκιστα ὡς πρὸς τὰ κανονικὰ φρούρια, τὰ ὅποια ὁ ἀρχιτέκτων σχεδιάζει κατὰ τὴν φαντασίαν του εἰς τινὰ πεδιάδα· ὥστε, ἂν καὶ τὰ κτίρια ἐκεῖνων θεωρούμενα καθ' ἕκαστα δεικνύωσι πολλάκις ἴσην τέχνην, ἢ καὶ περισσοτέραν παρὰ τὰ τῶν ἄλλων, μ' ὅλον τοῦτο βλέπων τις πῶς εἶναι διατεταγμένα, ἐδῶ μεγάλα, ἐκεῖ μικρὰ, καὶ πῶς κάμνουν τοὺς δρόμους σκολιοὺς καὶ ἀνωμάλους, ἤθελεν εἰπεῖ ὅτι κατὰ τὴν τύχην μᾶλλον παρὰ κατὰ θέλησιν λογικῶν ἀνθρώπων

διετέθησαν τοιουτοτρόπως. Καὶ ἂν στοχασθῆ τις ὅτι εἰς κάθε καιρὸν ἦσαν ἀστυνόμοι διωρισμένοι νὰ ἐπιμελοῦνται τὰ κτίρια τῶν ἰδιωτῶν πρὸς κοινὴν εὐπρέπειαν, θέλει καταλάβει ὅτι δύσκολον εἶναι νὰ κάμῃ τις ἔργα τέλεια ἐπεργαζόμενος τὰ τῶν ἄλλων. Παρομοίως, ὅσοι λαοὶ, βάρβαροι τὸ πάλαι ὄντες, ἐπολιτεύθησαν κατ' ὀλίγον, κ' ἔθεσαν νόμους καθόσον ἠναγκάζοντο ἀπὸ τὴν βλάβην τῶν κακουργημάτων καὶ τῶν ἐρίδων, αὐτοὶ δὲν ἤμποροῦν νὰ ἔχουν τόσην εὐνομίαν, ὅσην οἱ φυλάζαντες ἀπ' ἀρχῆς τῆς συναθροίσεώς των τὸ σύστημα τινὸς φρονίμου νομοθέτου· καθὼς βεβαιότατα τὸ πολίτευμα τῆς ἀληθοῦς θρησκείας, τὸ ὁποῖον μόνος ὁ Θεὸς διέταξε, πρέπει νὰ ἦναι ἀσυγκρίτως ὀρθότερον παρὰ κάθε ἄλλο. Καὶ διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ἀνθρωπίνων, νομίζω ὅτι ἡ Σπάρτη ἤκμασε πάλαι ποτὲ, ὅχι διὰ τὴν χρηστότητα ἐνὸς ἐκάστου τῶν νόμων αὐτῆς, ἐπειδὴ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἀλλόκοτοι, μάλιστα καὶ ἔναντιοὶ εἰς τὰ χρηστὰ ἤθη· ἀλλὰ διότι, ἀπὸ ἓνα καὶ μόνον ἐπινοημένοι, ἔτειναν ὅλοι πρὸς τὸ αὐτὸ τέλος. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας τῶν βιβλίων, ἐκείνας τοῦλάχιστον, ὅσαι μόνον πιθανοὺς λόγους ἔχουσαι στεροῦνται παντάπασι ἀποδείξεων. Αὐταὶ, ἐπειδὴ συνετάχθησαν καὶ ἠῤῥήθησαν κατ' ὀλίγον ἀπὸ γνώμας πολλῶν καὶ διαφόρων ἀνθρώπων, δὲν πλησιάζουν τόσον εἰς τὴν ἀλήθειαν, ὅσον οἱ ἀπλοῖ συλλογισμοὶ, τοὺς ὁποίους κάμνει φυσικὰ ὁ νοῦνεχθῆς ἀνθρώπος περὶ τῶν προσπιπτόντων. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει ἀκόμη καὶ εἰς ἡμᾶς. Ἐστάθημεν παιδία πρὸ τοῦ νὰ γείνωμεν ἄνδρες, κ' ἐχρειάσθη νὰ κυβερνηθῶμεν πολὺν καιρὸν πότε ἀπὸ τὰς ὀρέξεις, καὶ πότε ἀπὸ τοὺς διδασκάλους ἡμῶν, λαμβάνοντες ἀπὸ τούτους καὶ ἀπὸ ἐκείνας συμβουλὰς ἔναντίας, καὶ ἴσως ὅχι πάντοτε τὰς καλτέρας. Διὰ τοῦτο,

ἀδύνατον σχεδὸν εἶναι νὰ ἔχωμεν κρίσεις καθαρὰς καὶ βεβαίους, καθὼς ἂν ἐμεταχειριζόμεθα μ' ἐντέλειαν ἐκ πρώτης ἡμετέρας τὸ λογικόν μας, καὶ δὲν ἐλαμβάναμεν ποτὲ ἄλλον ὁδηγὸν παρ' αὐτό.

Ἀληθινὰ, δὲν βλέπομεν νὰ ῥήχνουν κατὰ γῆς ὅλους τοὺς οἴκους τινὸς πόλεως διὰ μόνον τὸν σκοπὸν νὰ τοὺς ἀνακτίσουν ἀλλοιοτρόπως, καὶ νὰ καταστήσουν ὠραιότερους τοὺς δρόμους. Βλέπομεν ὅμως ὅτι πολλοὶ κρημνίζουν τοὺς ἰδιώκους των, διὰ νὰ τοὺς ἀνοικοδομήσουν, ὅταν κινδυνεύουν νὰ πέσουν ἀφ' ἐαυτῶν, καὶ δὲν ἔχουν σερὰ θεμέλια. Τοῦτο τὸ παράδειγμα μ' ἐπληροφόρησεν, ὅτι εἶναι πάντῃ ἀπίθανον νὰ βάλῃ σκοπὸν ἓνας ἰδιώτης νὰ μεταρρυθμίσῃ τινὰ πολιτείαν, μεταβάλλων καὶ ἀνατρέπων τὸ πᾶν ἐκ θεμελίων, διὰ νὰ τὸ ἀνορθώσῃ· ἀλλὰ μὴδὲ τὸ σύστημα τῶν ἐπιστημῶν, ἢ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὰ σχολεῖα τάξιν τῆς παραδόσεως. Ὅσας δὲ γνώμας εἶχα παραλάβει ἕως τότε, ἐστοχάσθην ὅτι τὸ καλλίτερον εἶναι νὰ τὰς ἀποβάλω ὅλας διὰ μιᾶς, διὰ νὰ δεχθῶ ἔπειτα ἢ ἄλλας ὀρθοτέρας, ἢ τὰς αὐτὰς, ἀφ' οὗ τὰς προσαρμόσω εἰς τὴν στάθμην τοῦ λόγου· κ' ἐπίστευσα σταθερὰ ὅτι μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἤθελα κατορθώσει νὰ κυβερνήσω τὴν ζωὴν μου πολὺ καλλίτερα, παρ' ἂν ἔκτιζα εἰς παλαιὰ θεμέλια, καὶ ἐπιστηριζόμεν μόνον εἰς τὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας εἶχα ποτισθῆ νέος, χωρὶς ποτὲ νὰ ἐξετάσω ἂν ἦναι ἀληθιναί. Διότι, ἂν καὶ τὸ πρᾶγμα ἔδειχνε διαφόρους δυσκολίας, δὲν ἦσαν ὅμως ἀθεράπευτοι, εὐδὲ ἀξίαι νὰ συγκριθῶσι μὲ τὰς ἀπαντωμένας εἰς τὴν μεταρρύθμισιν τῶν παραμικροτέρων πραγμάτων τῶν ἀποβλεπόντων τὰ κοινά. Τὰ μεγάλα ταῦτα σώματα μὲ ἄκραν δυσκολίαν ἀνεγείρονται ἀφ' οὗ κρημνισθῶν, ἢ καὶ δυσκολώτατα κρατοῦνται ἀφ' οὗ κλονηθῶν· καὶ ποτὲ δὲν πίπτου-

σιν ελαφρὰ, ἀλλ' ἐξάπαντος βαρύτερα. Ἐπειτα τὰς ἀτελείας των (ἂν ἔχωσιν ἀτελείας, καθὼς ἡ μόνη μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ ἀρκεῖ εἰς πολλὰ νὰ τὸ φανερώσῃ) ἀναμφιβόλως ἢ συνήθεια πολὺ τὰς ἐμετρίασε, μάλιστα δὲ καὶ ἀπέφυγεν ἢ διόρθωσεν ἀνεπαισθήτως ὄχι ὀλίγας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἦτον δυνατὸν νὰ θεραπευθῶσι τόσον καλὰ ἐκ φρονήσεως. Τέλος πάντων, αὐταὶ εἶναι πάντοτε σχεδὸν ὑποφερτότεραι παρὰ τὴν μεταβολὴν των, ἀπαράλλακτα καθὼς οἱ μεγάλοι δρόμοι, ὅσοι κλωθογυρίζουν εἰς τὰ βουνὰ, γίνονται κατ' ὀλίγον τόσον ὀμαλοὶ καὶ εὐδατοὶ ἀπὸ τὸ συχνὸν πάτημα, ὥστε πολλὰ συμφερώτερον εἶναι νὰ τοὺς ἀκολουθῶμεν, παρὰ νὰ βαδίζωμεν εὐθύτερα, ἐρπύζοντες εἰς τοὺς βράχους καὶ καταβαίνοντες ἕως εἰς τὸν πάτον τῶν κρημνῶν.

Διὰ τοῦτο δὲν ἠμπορῶ κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ἐγκρίνω τοὺς πολυπράγμονας ἐκείνους καὶ ἀνησύχους, οἱ ὁποῖοι, χωρὶς νὰ ἦναι καλεσμένοι μήτε διὰ τὸ γένος, μήτε διὰ τὸ πλοῦτον αὐτῶν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν κοινῶν, δὲν παύουν νὰ τὰ διορθοῦν πάντοτε κατὰ φαντασίαν· καὶ ἂν ἐστοχίζομην ὅτι εἰς τοῦτο τὸ σύγγραμμα εὐρίσκεται παραμικρὸν τι, διὰ τὸ ὁποῖον νὰ ὑποπτευθοῦν εἰς ἐμὲ τοιαύτην μωρίαν, δὲν ἤθελα ὑποφέρει νὰ ἐκδοθῇ. Ὁ σκοπός μου δὲν ἀπέβλεψε ποτὲ εἰς ἄλλο παρὰ εἰς τὸ νὰ μεταρρυθμίσω τοὺς ἰδούς μου στοχασμούς, καὶ νὰ κτίσω εἰς ἕδαφος διόλου ἐδικόν μου. Ἐπειδὴ τὸ ἔργον μου μὲ ἄρρεσεν ἀρκετὰ, δεκνύω ἐδῶ τὸ παράδειγμά του· δὲν θέλω ὅμως κἀνένα νὰ συμβουλεύσω νὰ τὸ μιμηθῇ. Ὅσοι ἔλαχαν θεοῦθεν μεγαλήτερα χαρίσματα, θέλουν συλλάβει ἴσως ὑψηλοτέρους σκοπούς· ἐγὼ δὲ φοβοῦμαι μήπως καὶ ὁ παρὼν φανῇ εἰς πολλοὺς ὑπὲρ τὸ δέον τολμηρός. Τῷ ὄντι, δὲν εἶναι τοῦ παντός ν' ἀποφασίσῃ ν' ἀπορρίψῃ ὅλας τὰς προκατειλημμένας γνώμας του· καὶ τὸ

ἰδικόν μου παράδειγμα δὲν ἀρμόζει παντάπασιν εἰς δύο τάξεις ἀνθρώπων, ἀπὸ τὰς ὁποίας ὅλον σχεδὸν τὸ πλῆθος ἐνίσταται. Ἐννοῶ πρῶτον ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι φανταζόμενοι σιφώτεροι παρ' ὅ, τι εἶναι, βιάζονται νὰ κρίνωσι προπετῶς, καὶ δὲν ὑπομένουν νὰ διευθύνωσι τακτικὰ ὅλους τοὺς λογισμύς των. Διὰ τοῦτο, ἂν λάβουν ἅπαξ ἐλευθερίαν ν' ἀκριβάλλον περὶ τῶν προκατελημμένων αὐτῶν ἀρχῶν, καὶ νὰ παρεκτραπῶσιν ἀπὸ τὸν κοινὸν δρόμον, ποτὲ δὲν θέλων δυνηθῆ νὰ βαδίσουν σταθερὰ τὴν εὐθυτέραν καὶ συντομωτέραν τρίβον, τὴν ὁποίαν πρέπει ν' ἀκολουθοῦν, ἀλλὰ ἔλουν μείνη ἀποπλανημένοι ἐπὶ ζωῆς των. Δεύτερον δὲ, τοὺς συνετωτέρους ἢ μετριοφρονεστέρους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι οὐμίζοντες ὅτι εἶναι ὀλιγώτερον ἐπιτήδειοι εἰς τὴν διάκρισιν ἧς ἀληθείας καὶ τοῦ ψεύδους παρ' ἄλλους ἰκχυοὺς νὰ τοὺς ἰδᾶξουν, πρέπει πολὺ πλέον ν' ἀκολουθῶσι τούτων τὰς γνώμας, παρὰ νὰ ζητῶσιν αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν ὀρθοτέρας.

Τὸ κατ' ἐμέ, ἤθελα χωρὶς ἀμφισβολίαν συναριθμεῖσθαι μετὰ τῶν τελευταίους, ἂν εἰς ἓνα μόνον διδάκαλον εἶχα μαθητῦσαι, ἢ ἂν δὲν εἶχα γνωρίσει τὰς διαφορὰς, αἱ ὁποῖαι πάνποτε διεχώρισαν τὰς δόξας τῶν σοφωτέρων ἀνδρῶν. Πλὴν ἔμαθα ἀκόμη ἀπὸ τὸ σχολεῖον, ὅτι ἀδύνατον νὰ φαντασθῆ ἄνθρωπος τίποτε παράδοξον ἢ ἀπίστευτον, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ εἶπε τις φιλόσοφος· ἔπειτα ἐπληροφορήθην εἰς τὰς περιηγήσεις μου, ὅτι οἱ ἀντιφερόμενοι εἰς τὰ φρονήματά μας ἦεν εἶναι ὅλοι βάρβαροι, οὐδὲ ἄγριοι, ἀλλὰ μάλιστα πολλοὶ ἐξ αὐτῶν συλλογίζονται ὅσον καὶ ἡμεῖς, ἢ ἀκόμη περισσότερον. Μετὰ ταῦτα ἐστοχάσθην πόσον ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος μετὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἀνατρεφόμενος μεταξὺ Γάλλων ἢ Γερμανῶν, γίνεται διάφορος ἀπ' ὅ, τι ἤθελεν εἶναι, ἂν εἶχε πάντοτε ζῆσει μετὰ Κινέζους ἢ Καννιβάλους· καὶ

πῶς, ἕως καὶ εἰς τὰ σχήματα τῶν φορεμάτων μας, αὐτὸ ἔχεινο τὸ ὁποῖον μᾶς ἄρεσε πρὸ δέκα χρόνων, καὶ θέλει ἴσως μᾶς ἄρεσει πρὸ τοῦ νὰ περάσουν ἄλλοι τόσοι, μᾶς φαίνεται τώρα ἀλλόκοτον καὶ γελοῖον ὥστε πολὺ πλέον ἀγόμεθα ἀπὸ τὴν συνήθειαν καὶ τὸ παράδειγμα παρὰ ἀπὸ βεβαίαν τινὰ γνῶσιν. Καὶ ὅμως ἡ πλειότης τῶν ψήφων δὲν εἶναι ἀπόδειξις λόγου ἀξία εἰς τὰς δυσσευρέτους ὀπωσοῦν ἀληθείας, ἐπειδὴ εἶναι πολλὰ πιθανώτερον νὰ τὰς ἀνακαλύψῃ ἓνας μόνος ἄνθρωπος παρὰ ὀλόκληρος λαός. Διὰ ταῦτα κἀνεὸς δόγματα δὲν μ' ἐφάνησαν προτιμότερα παρὰ ἄλλων, καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἐκλέξω ὁδηγόν, ἠναγκάσθην τρόπον τινὰ νὰ ὁδηγήσω αὐτὸς ἑμαυτόν.

Ἄλλ', ὡς ἄνθρωπος βαδίζων μόνος καὶ εἰς τὰ σκοτεινὰ, ἀπεφάπισα νὰ περιπατῶ τόσον ἄργα, καὶ νὰ μεταχειρισθῶ τόσην περίσκεψιν εἰς ὅλα τὰ κινήματα, ὥστε, ἂν πολὺ δὲν προχωρήσω, τοῦλάχιστον νὰ φυλαχθῶ καλᾶ ἀπὸ τὸ νὰ πέσω. Μάλιστα κάμμίαν ἀπὸ τὰς γνώμας, ὅσαι εἶχαν παρεισδύσει ἄλλοτε εἰς τὸν νοῦν μου, χωρὶς νὰ εἰσαχθῶσιν ἀπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον, δὲν ἠθέλησα ἀμέσως νὰ τὴν κπορρίψω μὲ τὴν ὀλότητα, πρὸ τοῦ νὰ μελετήσω ἀρκετὸν καιρὸν τὸ σχέδιον τοῦ ἀνὰ χεῖρας ἔργου, καὶ νὰ ζητήσω τὴν ἀληθινὴν μέθοδον διὰ νὰ φθάσω εἰς ὅλας τὰς ἀληθείας, ὅσας ἦτον ἱκανὸς νὰ καταλάβῃ ὁ νοῦς μου.

Νεώτερος ὢν, εἶχα σπουδάσει ὀπωσοῦν ἀπὸ μὲν τὰ μέρη τῆς φιλοσοφίας τὴν λογικὴν, ἀπὸ δὲ τὰ μαθηματικὰ τὴν ἀνάλυσιν τῶν γεωμετρῶν, καὶ τὴν ἄλγεβραν, αἱ ὅποιαι τρεῖς τέχναι, ἢ ἐπιστῆμαι, ἐφαίνοντο χρήσιμοι εἰς τὸν σκοπὸν μου. Ἄλλ' ἐξατάζων αὐτὰς παρετήρησα, ὅτι τῆς μὲν λογικῆς οἱ συλλογισμοὶ καὶ τὰ πλείοτερα ἄλλα διδάγματα περισσότερον μᾶς χρησιμεύουν εἰς τὸ νὰ ἐξηγῶμεν εἰς ἄλλους

ὅσα ἤξεύρομεν, ἢ, κατὰ τὴν τέχνην τοῦ Λουλλίου, νὰ ὀμιλῶμεν ἀκρίτως περὶ ὧσων ἀγνοοῦμεν, παρὰ εἰς τὸ νὰ τὰ μανθάνωμεν. Καὶ μὴ ὅλον ὅτι αὐτὴ περιέχει τῷ ὄντι πολλὰ παραγγέλματα κάλλιστα καὶ ἀληθέστατα, εὐρίσκονται ὁμως μὲ αὐτὰ μειμιγμένα τόσα βλαβερὰ ἢ περιττὰ, ὥστε δύσκολον εἶναι νὰ τὰ χωρίσῃ τις, σχεδὸν καθὼς καὶ τὸ νὰ ἐβγάλη Ἀθηνᾶν ἢ Ἀρτεμιν ἀπὸ μάρμαρον ἀδιατύπτωτον. Ἡ δὲ ἀνάλυσις τῶν παλαιῶν καὶ ἡ ἀλγεβρα τῶν νεωτέρων, ἐπειδὴ στρέφονται μόνον εἰς τὰ ἀφηρημένα, φαίνονται διόλου ἀχρηστοί. Καὶ ἡ μὲν πρώτη, πάντοτε περιορισμένη εἰς τὴν θεωρίαν τῶν σχημάτων, δὲν ἤμπορεῖ νὰ γυμνάσῃ τὸν νοῦν, χωρὶς νὰ ταλαιπωρήσῃ πολὺ τὴν φαντασίαν· τὴν δὲ τελευταίαν τόσον τὴν ἐφόρτωσαν μὲ κακόνας τινὰς καὶ μὲ κάποια σύμβολα, ὥστε, ἀντὶ ἐπιστήμης ἐπιτηδείας νὰ φωτίσῃ τὸν νοῦν, κατήτησε συγκεχυμένη καὶ σκοτεινὴ τέχνη, ἢ ὁποῖα μόνον τὸν ζαλίζει. Ὅθεν ἐστοχάσθην ἀναγκαῖον νὰ ζητήσω ἄλλην τινὰ μέθοδον, ἥτις, συμπεριλαμβάνουσα τὰ προτερήματα τῶν τριῶν ἐκείνων, νὰ ἦναι ἐλευθέρᾳ ἀπὸ τὰ ἑλλείμματά των. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πλῆθος τῶν νόμων δίδει πολλάκις ἀπολογήματα εἰς τὰς κακίας, καὶ ἐξ ἑναντίας ἡ πολιτεία καλῆτερα κυβερνᾶται μὲ ὀλίγους μὲν, ἀκριβέστατα δὲ φυλαττομένους, διὰ τοῦτο, ἀντὶ τῶν πολυαριθμῶν ἐκείνων παραγγελημάτων τῶν συνιστώντων τὴν λογικὴν, ἐνόμισα ὅτι θέλουν μὲ ἐξαρκέσει τὰ ἐξῆς τέσσαρα, ἂν μόνον ἀποφασίσω σταθερὰν καὶ ἀσαλευτον ἀπόφασιν νὰ μὴ τὰ παραβαίνω ποτέ.

Τὸ πρῶτον ἦτον, νὰ μὴ δέχωμαι ποτὲ κανὲν πράγμα ὡς ἀληθές, ἂν δὲν τὸ γνωρίσω ἐναργέστατα τοιοῦτον· δηλαδὴ, ν' ἀποφεύγω ἐπιμελῶς τὴν προπέτειαν καὶ τὴν πρόληψιν, καὶ νὰ μὴ παραλαμβάνω εἰς τὰς κρίσεις μου, παρ

ἢ, τι ἤθελεν ἐμφανισθῆ τὸσον καθαρῶς καὶ εἰκρινῶς εἰς τὸν νοῦν μου, ὥστε νὰ μὴ μου μένη κάμμία ἀφερμὴ ἀμφιβολίας.

Τὸ δεύτερον, νὰ διαιρῶ καθεμίαν ἀπὸ τὰς ἐξεταζομένας δυσκολίας εἰς ὅσα μέρη εἶναι δυνατὸν, καὶ ἀναγκαῖον πρὸς τελειότεραν αὐτῆς λύσιν.

Τὸ τρίτον, νὰ διευθύνω τακτικᾶ τούς λογισμούς μου, ἀρχόμενος ἀπὸ τὰ ἀπλούστατα καὶ εὐγνωστότατα, καὶ ἀναβαίνων κατὰ μικρὸν καὶ ὡς διὰ βαθμίδων ἕως εἰς τὴν γνῶσιν τῶν πλέον συνθέτων· μάλιστα ὑποθέτων τάξιν καὶ εἰς ἐκάστω, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι φύσει συντεταγμένα.

Καὶ τὸ τελευταῖον, νὰ κάμνω πάντοτε τελείας ἀπαριθμήσεις καὶ γενικὰς ἐπιθεωρίας, ὥστε νὰ ἤμαι βέβαιος ὅτι δὲν παρέλιπα τίποτε.

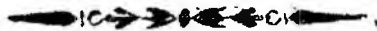
Βλέπων τὰς διεξοδικὰς σειρὰς ἀπλουστάτων καὶ εὐκρωτάτων λόγων, τὰς ὁποίας συνειθίζου νὰ μεταχειρίζωνται οἱ γεωμέτραι διὰ νὰ φθάνουν εἰς τὰς πλέον δυσκόλους ἀποδείξεις, ἔλαβα ἀφορμὴν νὰ στοχασθῶ, ὅτι ὅλα τὰ ὑποπίπτοντα εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀνθρώπου συνδέονται μὲ τὸν αὐτὸν τρόπον· καὶ ἂν μόνον ἀπέχη τις ἀπὸ τοῦ νὰ λέγεται ὡς ἀληθές τὸ μὴ τοιοῦτον, καὶ φυλάττη πάντοτε τὴν τάξιν μὲ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ πορίζωνται τὸ ἓν ἀπὸ τὸ ἄλλο, φθάνει τέλος πάντων καὶ εἰς τὰ πλέον ἀπομαρυσμένα, καὶ ἀνακαλύπτει τὰ κρυφιώτατα. Δὲν ἐχρειάσθην ἔτι πολὺν καιρὸν νὰ ζητῶ πόθεν εἶναι ἀναγκαῖον ν' ἀρχίσω· οἷον ἤξευρα ἤδη ὅτι πρέπει ἀπὸ τὰ ἀπλούστερα καὶ γνωσιμώτερα· καὶ συλλογίζομενος ὅτι ἀπ' ὅλους τούς πρότερον ζητήσαντας τὴν ἀλήθειαν εἰς τὰς ἐπιστήμας μόνον οἱ μαθηματικοὶ κατώρθωσαν νὰ εὕρωσι τινὰς ἀποδείξεις, ἤγουν βεβαίους καὶ ἐναργεῖς λόγους, δὲν ἀμφίβηλα ὅτι πρέπει ν'

ἀσχοληθῶ πρῶτον εἰς ὅσα αὐτοὶ ἐξέτασαν, μὴ ὅλον ὅτι δὲν ἤλπιζα ἄλλην ὠφέλειαν ἀπ' αὐτὰ, παρὰ τὸ νὰ συνειθίσω τὸν νοῦν μου νὰ τρέφεται μὲ ἀληθείας, καὶ νὰ μὴν εὐχαριστῆται μὲ ψευδεῖς λόγους. Δὲν ἔβουλα ὅμως σκοπὸν νὰ μάθω ὅλας ἐκείνας τὰς ἰδιαιτέρας ἐπιστήμας τὰς κοινῶς λεγομένας μαθηματικά, ἢ μαθηματικὴ βλέπων δὲ, ὅτι, ἂν καὶ τὰ ὑποκείμενα αὐτῶν ἦναι διάφορα, ὅλαι συμφωνῶς δὲν θεωροῦσιν εἰμὴ τοὺς λόγους ἢ τὰς ἀναλογίας τὰς εὐρισκομένας εἰς αὐτὰ, ἔκρινα συμφερότερον νὰ ἐρευνήσω μόνον τὰς ἀναλογίας ἐκείνας ἐγγίνει, χωρὶς νὰ τὰς ὑποθέσω παρὰ εἰς πράγματα ἐπιτήδεια νὰ μὴ εὐκολύνωσι τὴν κατάληψίν των, μάλιστα καὶ χωρὶς νὰ τὰς περιορίσω παντάπασιν εἰς αὐτὰ, διὰ νὰ ἠμπορῶ καλλήτερα νὰ τὰς ἐφαρμόζω ὕστερον εἰς πᾶν ἄλλο οἰκειῶν καὶ εὐάρμοσον. Μετὰ ταῦτα παρατηρῶν ὅτι, διὰ νὰ τὰς γνωρίσω, θέλω χρειασθῆ ἄλλοτε μὲν νὰ τὰς θεωρήσω καθεμίαν ἰδιαιτέρως, ἄλλοτε δὲ μόνον νὰ τὰς ἀπομνημονεύσω, ἢ νὰ συμπεριλάβω πολλὰς ὁμοῦ, ἐσοχάσθην ὅτι, διὰ νὰ τὰς θεωρῶ μὲν καλλήτερα ἰδιαιτέρως, πρέπει νὰ τὰς ὑποθέτω εἰς γραμμὰς, ἐπειδὴ δὲν εὕρισκα τίποτε ἄλλο ἀπλούστερον, οὐδὲ παρξστατικώτερον εἰς τὴν φαντασίαν καὶ τὰς αἰσθήσεις μου· διὰ νὰ τὰς ἀπομνημονεύω δὲ, ἢ νὰ συμπεριλαμβάνω πολλὰς ὁμοῦ, χρειάζεται νὰ τὰς ἐξηγῶ μὲ τὰ ἐνδεχόμενα βραχύτατα ψηφία καὶ μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἐνόμισα ὅτι θέλω ἀπανθίσει τὸ κάλλιστον τῆς γεωμετρικῆς ἀναλύσεως καὶ τῆς ἀλγέβρας, καὶ διορθώσει ὅλα τὰ ἐλλείμματα τῆς μιάς μὲ τὴν ἄλλην.

Τῷ ὄντι, τολμῶ νὰ εἰπῶ, ὅτι ἡ ἀκριβὴς φύλαξις τῶν ὀλίγων τούτων καὶ ἐκλεκτῶν παραγγελμάτων μ' ἔδωκε τοιαύτην εὐκολίαν νὰ διευκρινῶ ὅλα τὰ ζητήματα

τὰ ὑπαγόμενα εἰς τὰς ἀνωτέρω δύο ἐπισήμας, ὥστε εἰς δύο ἢ τρεῖς μῆνας, ὅσους μετεχειρίσθην εἰς ἐξέτασιν αὐτῶν, ἀρχίσας ἀπὸ τὰ ἀπλούστατα καὶ γενικώτατα, καὶ ἀκολουθῶν ἐκάστην τῶν εὐρισκομένων ἀληθειῶν ὡς κανόνα πρὸς εὑρεσιν ἄλλων, ὅχι μόνον ἔλυσα πολλὰ, τὰ ὅποια εἶχα κρίνει ἄλλοτε δυσκολώτατα, ἀλλὰ μ' ἐφάνη ἀκόμη πρὸς τὸ τέλος ὅτι ἠμποροῦσα νὰ προσδιορίσω, καὶ δι' αὐτὰ τὰ ἄδηλα καὶ ἄπορα εἰς ἐμέ, μὲ τίνα μέσα καὶ μέχρι τίνος εἶναι δυνατὸν νὰ λυθῶσιν. Εἰς τοῦτο δὲν θέλω σὲ φανῆ ἴσως πολλὰ κενόδοξος, ἂν συλλογισθῆς, ὅτι παντὸς πράγματος μία μόνον εἶναι ἡ ἀλήθεια, καὶ ὅποιος τὴν εὔρη, τὸ ἠξεύρει ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ ἠξεύρωμεν. Όταν, λόγου χάριν, τὸ διδαχτὴν τὴν ἀριθμητικὴν παιδίον, κάμη τινὰ πρόσθεσιν κατὰ τοὺς κανόνας, αὐτὸ βεβαιότατα εὔρηκεν, ὡς πρὸς τὸ προκείμενον ἄθροισμα, πᾶν τὸ ἐφικτὸν εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν· διότι,

λιστα τοῦτο ἤθελεν εἶναι ἐναντίον εἰς τὴν ὀριζομένην ὑπὸ τῆς μεθόδου τάξιν. Παρατηρήσας δὲ ὅτι αἱ μὲν ἐπιστήμαι πᾶσαι πρέπει νὰ δανείζωνται τὰς ἀρχάς των ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν, αὕτη δὲ βεβαίως ἀρχὰς ἀκόμη δὲν εἶχε, πρώτη αὐτῆς ἔκρινα ἀναγκαῖον νὰ ὑποστρώσω τὰ θεμέλια. Καὶ ἐπειδὴ εἰς τοῦτο τὸ μέγιστον καὶ ἀξιολογώτατον ἀπ' ὅλα ἡ προπέτεια καὶ ἡ πρόληψις ἦσαν μάλις ἐπικίνδυναι, δὲν ἐστοχάσθην πρέπον νὰ τὸ ἐπιχειρησῶ, πρὶν φθάσω εἰς ὠριμωτέραν ἡλικίαν παρὰ τὴν εἰκοσιτριῶν χρόνων, τὴν ὁποίαν εἶχα τότε, καὶ προετοιμασθῶ πολὺν καιρὸν ἀκόμη εἰς αὐτὸ, εἴτε ἐκρίζων ἀπὸ τὸν νοῦν μου ὅσας στρεβλὰς δόξας εἶχα δεχθῆ προτῆτερα, εἴτε συναθροίζων πολλὰ πειράματα, ὡς ὕλην τῶν μελλόντων συλλογισμῶν μου, καὶ γυμναζόμενος πάντοτε εἰς τὴν προτεθεῖσαν μέθοδον, διὰ νὰ στερεωθῶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς αὐτήν.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ.

Τελευταῖον, καθὼς, διὰ ν' ἀρχίσῃ τις νὰ ἀνακτίζῃ τὸ οἶκημα ὅπου διατρίβει, δὲν φθάνει νὰ τὸ κρημνίσῃ καὶ νὰ συνάξῃ ὕλην καὶ ἀρχιτέκτονας, ἢ νὰ γυμνασθῇ αὐτὸς εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, καὶ νὰ σκιαγραφῆσῃ ἐπιμελῶς τὸ σχέδιόν του, ἀλλὰ χρειάζεται ἀκόμη νὰ προβλέψῃ κἀνὲν ἄλλη, διὰ νὰ ἡσυχάζῃ εἰς αὐτὸ ἐν ὅσῳ δουλεύουν εἰς ἐκεῖνο· οὕτως, διὰ νὰ μὴν ἀμφιβάλλω περὶ τῶν πρακτέων, ἐν ὅσῳ ὁ λόγος ἤθελε μὲ ἀναγκάζει νὰ ἐπέχω εἰς τὰς κρίσεις μου, ἀλλὰ νὰ ζήσω εὐθὺς ἀπὸ τότε ὅσον δυνατὸν εὐτυχέστερα, ἐσύνταξά με πρὸς ὥραν εἰς ἰδίαν μου χρῆσιν ἠθικὴν τινὰ, συνισταμένην εἰς τρία ἢ τέσσαρα ἀξιώματα, τὰ ὁποῖα μετὰ χαρᾶς θέλω σὲ κοινοποιήσει.

Τὸ πρῶτον ἦτον, νὰ ὑποτάσσωμαι εἰς τοὺς νόμους καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου μου, φυλάττων μὲν σταθερὰ τὴν θρησκείαν, εἰς τὴν ὁποίαν, κατὰ θεῖαν χάριν, ἐπαιδεύθην ἐκ νεότητος, πολιτευόμενος δὲ εἰς ὅλα τὰ λοιπὰ κατὰ τὰς μετριωτάτας καὶ τὰς πλέον ἐλευθέρως ἀπὸ ὑπερβολὴν πρακτικὰς γνώμας, τὰς κοινῶς ἀκολουθουμένας ἀπὸ τοὺς φρονιμωτέρους μεταξὺ ἐκείνων, μὲ τοὺς ὁποίους εἶχα νὰ ζήσω. Ἀφ' οὗ ἀρχίζα ἔκτοτε νὰ μὴ ψηφῶ διὰ τίποτε τὰς ἐδικὰς μου, θέλων νὰ τὰς ὑποβάλλω ὅλας εἰς ἐξέτασιν, κάλλιστον ἀναμφιβόλως ἦτον ν' ἀκολουθῶ τὰς τῶν φρονιμωτέρων. Καὶ μ' ὅλον ὅτι εὐρίσκονται ἴσως ὄχι κατώτεροι εἰς φρόνησιν μεταξὺ τῶν Περσῶν ἢ Κινέζων παρὰ μεταξὺ ἡμῶν, μ' ἐξάγειτο

ὠφελιμώτερον νὰ λάβω παράδειγμα ἐκείνου, μὲ τοὺς ὁποίους ἔμελλα νὰ ζήσω. Διὰ νὰ πληροφορηθῶ δὲ ποίας γνώμας εἶχαν ἀληθῶς, ἀναγκαῖον ἔκρινα νὰ παρατηρῶ τὰς πράξεις μᾶλλον παρά τοὺς λόγους αὐτῶν· διότι, κατὰ τὴν διαφθορὰν τῶν ἡθῶν μας, ὀλιγώτατοι θέλουν νὰ λέγουν ὅ, τι φρονοῦν, καὶ πολλοὶ οὐδὲ τὸ ἠξεύρουν. Τῷ ὄντι, ἡ ἐνέργεια τοῦ νοῦς, διὰ τῆς ὁποίας πιστεύομεν τι, εἶναι διάφορος ἀπ' ἐκείνην, διὰ τῆς ὁποίας γνωρίζομεν ὅτι τὸ πιστεύομεν, καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις ἡ μίξις συμβαίνει χωρὶς τὴν ἄλλην. Ἀπὸ δὲ τὰς ἐξίσου δεχτὰς γνώμας, ἐδιάλεγα μόνον τὰς μετριωτέρας, διότι αὐταὶ εἶναι αἱ πλέον εὐχρηστοὶ εἰς τὴν πράξιν, καὶ πιθανῶς αἱ ὀρθότεραι, ἐπειδὴ πᾶσα ὑπερβολὴ εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κακὴ. Πρὸς τούτοις, ἂν τυχὸν ἔσφαλλα, ὀλιγώτερον παρεκτρεπόμεν ἀπὸ τὸν ἀληθινὸν δρόμον, παρά ἂν εἶχα διαλέξει ἀπὸ τὰ δύο ἄκρα τὸ ἐναντίον τοῦ δέοντος. Ἐξαιρέτως δὲ ἔθετα εἰς τὴν τάξιν τῶν ὑπερβολῶν ὅλας τὰς ὑποσχέσεις, διὰ τῶν ὁποίων ἀφαιρεῖ τις μέρος τῆς ἐλευθερίας του. Δὲν ἀπεδοκίμαζα τοὺς νόμους, οἱ ὅποιοι, διὰ νὰ θεραπεύσουν τὸ ἄστατον τῶν ὀλιγοφρόνων, ἢ καὶ δι' ἀσφάλειαν τῶν συναλλαγμάτων, συγχωροῦσιν εἰς τοὺς ἔχοντας καλὸν, ἢ καὶ ἀδιάφορον ὅπως σκοπὸν, νὰ κάμνωσι ταξίματα ἢ συμφωνίας, εἰς τὰς ὁποίας ὑποχρεόνονται νὰ ἐπιμένουν· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἔβλεπα τίποτε εἰς τὸν κόσμον διαμένον πάντοτε εἰς τὴν αὐτὴν κατάστασιν, τὸ κατ' ἐμὲ δὲ σκοπὸν εἶχα νὰ διορθώσω ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὰς κρίσεις μου, καὶ ὄχι νὰ τὰς διαστρέψω, μεγάλως ἤθελα σφάλει, ἂν, διότι ἐνέκρινα κἀνὲν πρᾶγμα τότε, ὑποχρεομένη νὰ τὸ ὑπολαμβάνω καλὸν, καὶ ἀφ' οὗ ἴσως ἤθελε παύσει αὐτὸ νὰ ἦναι, ἢ ἐγὼ νὰ τὸ νομίζω τοιοῦτον.

Τὸ δεῦτερον ἀξίωμα μου ἦτον, νὰ ἦμαι, ὅσον τὸ δυνατὸν,

σταθερὸς καὶ ἀπροφάσιτος εἰς τὰς πράξεις μου, καὶ ν' ἀκολουθῶ ἀμεταβλήτως τὰς πλέον ἀμφιβόλους γνώμας, ἐφ' οὐ μίαν φορὴν τὰς ἐκλέξω, καθὼς καὶ ἂν ἦσαν βεβαιόταται· μιμούμενος κατὰ τοῦτο τοὺς ὀδοιπόρους. Οταν αὐτοὶ ἀποπλανηθοῦν εἰς κἀνὲν δάσος, δὲν πρέπει νὰ γυρίζουν πότε ἐδῶθε, πότε ἐκεῖθε, μηδὲ νὰ στέχουν εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, ἀλλὰ νὰ περιπατοῦν πάντοτε ὅσον δυνατὸν εὐθύτερα πρὸς τὸ αὐτὸ μέρος, καὶ νὰ μὴ τὸ ἀλλάσσουν διὰ μικρὰς αἰτίας, μ' ὄλον ὅτι κατὰ τύχην ἴσως τὸ ἐδιέλεξαν εἰς τὴν ἀρχὴν· διότι μὲ τοῦτον τὸν τρόπον, ἂν δὲν ὑπάγουν εἰς τὰ ὅπου ἐπιθυμοῦν, τοῦλάχιστον φθάνουν ὡς τὸ τέλος εἰς κἀποιον τόπον, ὅπου πιθανὸν θέλουν εἶναι καλλήτερα παρὰ εἰς τὸ μέσον τοῦ δάσους. Οὕτως, ἐπειδὴ πολλάκις αἱ βιωτικαὶ πράξεις κάμμισιν ἀναβολὴν δὲν ἐπίδεδχονται, βεβαιωτάτη ἀλήθεια εἶναι ὅτι, ὅσάκις δὲν ἠμποροῦμεν νὰ διακρίνωμεν τὰς ἀληθεστέρας γνώμας, πρέπει ν' ἀκολουθῶμεν τὰς πιθανωτέρας. Μάλιστα, καὶ ἂν δὲν βλέπωμεν περισσοτέραν πιθανότητα εἰς τὰς δεῖνα παρὰ εἰς ἄλλας, πρέπει πάλιν νὰ προκρίνωμεν τινὰς, καὶ νὰ τὰς θεωρῶμεν ἔπειτα, ὄχι πλέον ὡς ἀμφιβόλους καθόσον ἀποβλέπουσι τὴν πράξιν, ἀλλὰ ὡς ἀληθεστάτας καὶ βεβαιωτάτας, ἐπειδὴ τοιοῦτος εἶναι καὶ ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον προαιρέθημεν νὰ τὰς δεχθῶμεν. Τοῦτο ἐςάθη ἀρκετὸν νὰ μ' ἐλευθερώσῃ ἔκτοτε ἀπ' ὅλας τὰς μετανοίας καὶ μεταμελείας, ὅσαι κοινῶς ταράττουσι τὴν συνείδησιν τῶν ὀλιγοφρόνων καὶ παλιμβόλων ἐκείνων ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι παρασύρονται νὰ πράττωσιν ὡς καλὰ, ὅσα κατακρίνουσιν ἔπειτα ὡς κακὰ.

Τὸ τρίτον ἀξίωμα μου ἦτον, νὰ πασχίζω πάντοτε νὰ νικῶ μᾶλλον τὸν ἑαυτὸν μου παρὰ τὴν τύχην, καὶ νὰ μεταβάλλω πλέον τὰς ἐπιθυμίας μου παρὰ τὴν τάξιν τοῦ κόσμου·

καὶ ἐν γένει νὰ συνειθίσω νὰ πιστεύω ὅτι τίποτε ἄλλο παρὰ τοὺς στοχασμοὺς μας δὲν εἶναι ἐντελῶς εἰς τὴν ἐξουσίαν μας· ὥστε ἀφ' οὗ κάμωμεν τὰ δυνατὰ μας διὰ τὰ ἐκτὸς ἡμῶν πράγματα, ὅλα ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἐπιτυχαίνομεν, εἶναι ὡς πρὸς ἡμᾶς διόλου ἀδύνατα. Τοῦτο μ' ἐφαίκετο ἀρκετὸν νὰ μ' ἐμποδίσῃ τοῦ νὰ ἐπιθυμῶ εἰς τὸ μέλλον πᾶν ὅ, τι μὲ ἦτον ἀδύνατον ν' ἀποκτήσω, καὶ ἀκολουθῶ; νὰ μὲ κάμῃ αὐτάρκη καὶ εὐχαριστημένον· διότι ἡ θέλησίς μας κινεῖται φυσικὰ ἐκεῖνα μόνον νὰ ἐπιθυμῇ, ὅσα ὁ νοῦς τῆς παραστένει τρόπον τινὰ ὡς δυνατὰ. Οὐδὲν βέβαιον εἶναι ὅτι, ἂν θεωρήσωμεν ὅλα τὰ ἐκτὸς ἡμῶν ἀγαθὰ ὡς ἐπίσης ἀνέφικτα εἰς τὴν δυνάμιν μας, δὲν θέλομεν πονεῖ δι' ὅσα φαίνονται ὀφειλόμενα εἰς τὴν εὐγένειάν μας, ὅταν τὰ στερεθῶμεν χωρὶς ἐδικὸν μας σφάλμα, παρομοίως καὶ ὡς δὲν λυπούμεθα ὅτι δὲν ἔχομεν τῆς Κίνας ἢ τοῦ Μεξικοῦ τὴ βασιλείαν· ἀλλὰ κάμνοντες, κατὰ τὸν κοινὸν λόγον, τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν, δὲν θέλομεν ἐπιθυμεῖ νὰ ὑγιαίνωμεν ἐν ᾧ ἀσθενοῦμεν, ἢ νὰ ἦμεθα ἐλεύθεροι ἐν ᾧ φυλακωμένοι, καὶ ὡς οὐδ' εὐχόμεθα τώρα νὰ ἔχωμεν σῶματα ἄφθαρτα καὶ ἀδιάρρηκτα, ὡς οἱ ἀδάμαντες, ἢ πτερὰ νὰ πετῶμεν, ὡς τὰ πτηνά. Ομολογῶ ὅμως ὅτι χρειάζεται μεγάλη γυμνασις καὶ συνηθία μελέτη διὰ νὰ συνειθίσωμεν νὰ θεωρῶμεν τὰ πράγματα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον· καὶ νομίζω ὅτι εἰς τοῦτο ἐξαιρέτως συνίστατο ἡ τέχνη τῶν φιλοσόφων ἐκείνων, οἵτινες κατώρθωσαν ἄλλοτε ν' ἀπαλλαχθῶσιν ἀπὸ τὴν δεσποτείαν τῆς τύχης, καὶ, ἐν μέσῳ τῶν πόνων καὶ τῆς πτωχίας, νὰ συνερίζωνται μὲ τοὺς Θεοὺς τῶν εἰς εὐδαιμονίαν. Διότι προσέχοντες ἀδιαλείπτως εἰς τὰ θεμέλια ἀπὸ τὴν φύσιν ὄρια, ἐντελέστατα ἀπληροφροσύνῃ ὅτι τίποτε παρὰ τοῖς στοχασμοῖς αὐτῶν

δὲν εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν των, καὶ τοῦτο ἔφθανε ν' ἀποκόψῃ πᾶσαν προσπάθειαν αὐτῶν εἰς ὁποιαδήποτε ἄλλα πράγματα. Ἐξουσιάζοντες δὲ παντελῶς τοὺς λογισμούς των, εὐλόγως πῶς ἐνομιζόντο καὶ πλουσιώτεροι καὶ δυνατώτεροι καὶ ἐλευθερώτεροι καὶ εὐδαιμονέστεροι παρὰ πάντας τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι, μὴ φιλοσοφοῦντες ὁμοίως, ὅσα χαρίσματα καὶ ἂν ἔχουν τῆς φύσεως καὶ τῆς τύχης, ποτὲ δὲν ἐξουσιάζουν, καθὼς ἐκεῖνοι, ὃ, τι καὶ ἂν θέλουν.

Ὡς τέλος δὲ καὶ κεφάλαιον τῆς ἠθικῆς μου, ἐστοχάσθην νὰ ἀναθεωρήσω τὰ διάφορα τῶν ἀνθρώπων ἐπιτηδεύματα εἰς ταύτην τὴν ζωὴν, διὰ νὰ ἐκλέξω τὸ καλλίτερον. Δὲν εἶναι χρεῖα νὰ εἰπῶ τίποτε διὰ τὰ τῶν ἄλλων· εἰς ἐμὲ δὲ κάλλιστον ἔκρινα νὰ ἐξακολουθήσω ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὅποιον κατεγινόμην, ἥτοι νὰ μεταχειρισθῶ ὅλην μου τὴν ζωὴν εἰς καλλιέργειαν τοῦ λογικοῦ μου, καὶ νὰ προχωρήσω τὸ κατὰ δύναμιν εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας κατὰ τὴν ἐγκριθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ μέθοδον. Τοιαύτας καὶ τοσαύτας ἡδονὰς εἶχα ἀπολαύσει μὲ τὴν χρῆσιν τῆς εἰρημένης μεθόδου, ὥστε ἀδύνατον ἐνόμιζα νὰ δοκιμάσῃ ἄνθρωπος γλυκυτέρας ἢ ἀθωωτέρας εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν. Ἀνεκάλυπτα δὲ αὐτῆς καθ' ἡμέραν τινὰς ἀληθείας, αἱ ὅποιαι μ' ἐφαίνοντο ἀρκετὰ ἀξιόλογοι, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἄγνωστοι εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, καὶ τοῦτο ἐγέμιζε τὴν ψυχὴν μου μὲ τόσην εὐχαρίστησιν, ὥστε δι' ὅλα τὰ λοιπὰ τίποτε δὲν μ' ἔμελε. Πρὸς τούτοις, τὰ προηγούμενα τρία ἀξιώματα ἐθεμελιόνοντο καὶ αὐτὰ εἰς τὸν σκοπὸν, τὸν ὅποιον εἶχα, νὰ ἐξακολουθήσω τῆς μάθησίν μου· διότι ἀφ' οὗ ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς ἕκαστον ἡμῶν φῶς πρὸς διάκρισιν τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ψεύδους, δὲν ἤθελα νομίσαι πρέπον νὰ εὐχαριστηθῶ εἰς ἀλλοτριὰς γνώμας οὐδὲ μίαν στιγμὴν, ἂν δὲν ἐσκόπευα νὰ

μεταχειρισθῶ τὸ ἴδιον λογικόν μου εἰς ἐξέτασιν αὐτῶν ἐν καιρῷ τῷ δέοντι· οὐδὲ ἤθελα τὰς ἀκολουθεῖ με ἀτάραχον συνείδησιν, ἂν δὲν ἤλπιζα νὰ μὴ παραβλέψω κάμμισαν ἀφορμὴν τοῦ νὰ εὔρω τυχὸν καλπτέρας· καὶ τέλος, δὲν ἤθελα δυνηθῆ νὰ περιορίσω τὰς ἐπιθυμίας μου, μηδὲ νὰ ζῶ εὐχαριστημένος, ἂν δὲν ἀκολουθοῦσα δρόμον, διὰ τοῦ ἑποίου βέβαιον νομίζων τὸν πορισμὸν ὄλων τῶν δυνατῶν εἰς ἐμὲ γνώσεων, βεβαίαν ὁμοίως εἶχα τὴν ἀπόκτησιν ὄλων τῶν ἐφικτῶν εἰς τὰς δυνάμεις μου ἀληθῶν ἀγαθῶν. Τῷ ὄντι, ἐπειδὴ ἡ θέλησίς μας δὲν κινεῖται εἰς ζήτησιν ἢ ἀποφυγὴν τινὸς πράγματος, εἰμὴ καθ' ὅσον ὁ νοῦς τὸ παραστένει εἰς αὐτὴν καλὸν ἢ κακόν, ἀρκεῖ λοιπὸν νὰ κρίνη τις ὀρθὰ διὰ τὰς πράττη ὡσαύτως, καὶ νὰ κρίνη ὅσον ἠμπορεῖ καλῆτερα, διὰ νὰ πράττη καλὰ τὸ κατὰ δύναμιν· τουτέστι, διὰ ν' ἀποκτήσῃ ὅλας τὰς ἀρετάς, καὶ ἐν ταύτῃ ὅλα τὰ ἄλλα ἐνδεχόμενα ἀγαθὰ. Οταν δὲ ἦναι βέβαιος ὅτι οὕτως ἔχει, ἐξάπαντος εἶναι καὶ εὐχαριστημένος.

Ἀφ' οὗ ἐπληροφορήθην περὶ τῶν ἀξιωματῶν τούτων, καὶ τὰ ἔβαλα κατὰ μέρος ὁμοῦ με τὰς ἀληθείας τῆς πίσεως, αἱ ὅποιαί πάντοτε εἶχαν τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν πεποιθήσιν μου, ἔκρινα ὅτι ὅλας τὰς λοιπὰς δοξασίας μου ἠμποροῦσα ἐλεύθερα νὰ τὰς ἀποβάλλω. Ἐπειδὴ δὲ ἤλπιζα νὰ τὸ κατορθώσω καλῆτερα ἀναστρεφόμενος με τοὺς ἀνθρώπους, παρὰ ἂν ἔμενα περισσότερον καιρὸν κλεισμένος εἰς τὸ οἶκημά, ὅπου εἶχα κάμει ὅλους τοὺς προλαβόντας στοχασμοὺς, ἄρχισα εὐθύς νὰ περιηγοῦμαι πρὶν ἀκόμη τελειώσῃ καλὰ ὁ χειμῶνας. Ὅλους λοιπὸν τοὺς ἐξῆς ἐννέα χρόνους δὲν ἔκαμα ἄλλο παρὰ νὰ γυρίζω ἄνω κάτω, προσπαθῶν νὰ ἦμαι πλέον θεατῆς παρὰ ἀγωνιστῆς εἰς ὅλας τὰς κωμωδίας τὰς παραστενομένας εἰς τὸ μέγα θέατρον τοῦ κόσμου.

Ζητῶν δὲ μάλις αἰς πᾶσαν ὑπόθεσιν πῶς αἱ ιδέαιμας νοθεύονται, καὶ μᾶς παρασύρουν εἰς ἀπάτην, ἐξερρίζονα ἐν τοσοῦτῳ ὅλας τὰς πλάνας, ὅσαι εἶχαν παρεισδύσει πρότερον εἰς τὸν νοῦν μου. Δὲν ἐμιμούμην ὁμῶς τοὺς σκεπτικοὺς, οἵτινες ἐπέχουν διὰ νὰ ἐπέχουν, καὶ ἐπτηδεύονται νὰ ἦναι πάντοτε ἀμφίδοξοι· ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ὅλος ὁ σκοπός μου ἀπέβλεπε νὰ βεβαιωθῶ, καὶ ν' ἀπορρίψω τὸ ἄστατον χῶμα καὶ τὸν ἄμμον διὰ νὰ εὔρω τὴν πέτραν ἢ τὴν ἀργίλον. Εἰς τὸ ὅποῖον ἐπετύχαινα, νομίζω, ἀρκετά· διότι, φροντίζων νὰ ἐλέγχω τὸ ψευδὲς ἢ ἀβέβαιον τῶν ἀνακρινομένων ἀξιωματῶν ὅχι μὲ ἀμυδρὰς εἰκασίας, ἀλλὰ μὲ σαφεῖς καὶ ἀσφαλεῖς συλλογισμοὺς, ἐσύναγα πάντοτε καὶ ἀπὸ τὰ πλέον ἀμφίβολα κᾄποιον συμπέρασμα ἀρκετὰ βέβαιον, ἂν ἔχι κατ' ἄλλο, τοῦλάχιστον κατ' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι δὲν περιεῖχαν τίποτε βέβαιον. Καὶ καθὼς ὁ κρημνίζων τινὰ παλαιὰν οἰκίαν ἀποταμιεύει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ ἐρείπιά της εἰς οἰκοδομὴν νέας, οὕτως, ἀνατρέπων ὅλα μου τὰ δόγματα ὅσα ἔκρινα σαθρὰ ἔκαμνα διαφόρους παρατηρήσεις, καὶ ἐθησαύριζα παντοίας πείρας, αἱ ὅποια μ' ἐχρησίμεισαν μετέπειτα εἰς βεβαιωτέρων γνωμῶν σύστασιν. Πρὸς τούτοις, ἐγυμναζόμεν ἄδιαλείπτως εἰς τὴν προτεθείσαν μέθοδον· διότι ὅχι μόνον ἐρρόντιζα νὰ ὀδηγῶ ὄλους μου τοὺς λογισμοὺς κατὰ τοὺς κανόνας αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ εἶχα διωρισμένας ἀπὸ καιρὸν εἰς καιρὸν τινὰς ὥρας, κατὰ τὰς ὁποίας τὴν ἐμεταχειριζόμεν ἐξαιρέτως εἰς μαθηματικὰς ἀπορίας, ἢ καὶ ἄλλας τινὰς, ὅσας ἤμποροῦσα νὰ ἐξομοιώσω σχεδὸν μ' ἐκείνας· τὰς ἐχώριζα ὁμῶς ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην ἐπιστημονικὴν ἀρχὴν, τὴν ὁποίαν δὲν εὔρισκα ἰκανῶς βεβαίαν, καθὼς θέλεις ἰδεῖ ὅτι ἔκαμα εἰς πολλὰς τῶν ἐξηγουμένων εἰς τὸ παρὸν βιβλίον δυσκολιῶν. Οὕτως, ἐν ᾧ εἰς

τὸ φανερὸν ὁ βίος μου δὲν διέφερον ἀπὸ τὴν ζωὴν ἐκείνων, οἱ ὑποῖοι, μόνον ἔργον ἔχοντες νὰ διέχωσιν εὐθύμως καὶ ἀθύως, χωρίζουσι προσεκτικὰ τὰς ἡδονὰς ἀπὸ τὰς κακίας, καὶ, διὰ νὰ χαίρωνται τὸν καιρὸν χωρὶς ἀηδίαν, τρέπονται πρὸς πᾶσαν τιμίαν δισκέδασιν· πάλιν ἐξακολουθοῦσα τὸν σκοπὸν μου καὶ ἐπρόκοπτα εἰς τὴν γνώσιν τῆς ἀληθείας περισσότερον ἴσως, παρὰ ἂν ἐμελετοῦσα μόνον βιβλία, ἢ συνανεστρεφόμεν τούς λογίους μόνους.

Μὲ ὅλον τοῦτο, οἱ ἐννέα χρόνοι εἶχαν διατρέξει, πρὶν ἀκόμη κρίνω περὶ τῶν κοινῶς ἀπορουμένων ἀπὸ τοὺς σοφοὺς, καὶ πρὶν ἀρχίσω νὰ ζητῶ τὰ θεμέλια τινὸς φιλοσοφίας βεβαιότερας ἀπὸ τὴν ἡυδαίαν. Τὸ παράδειγμα πολλῶν εὐφροσύτων ἀνδρῶν, οἵτινες ἀποβλέψαντες ἄλλοτε εἰς τοῦτον τὸν σκοπὸν εἶχαν ἀποτύχει κατὰ τὴν κρίσιν μου, μ' ἔκαμνε νὰ φαντάζωμαι τὸ ἔργον τὸσον δύσκολον, ὥστε δὲν ἤθελα ἴσως τολμήσει ἀκόμη νὰ τὸ ἐπιχειρήσω, ἂν πολλοὶ, ὡς ἤκουσα, δὲν διέδιδαν φήμην ὅτι καὶ τὸ ἐκατόρθωσα. Δὲν ἤξεύρω νὰ εἰπῶ εἰς τί ἐθεμελίωσαν τὴν γνώμην των. Ἀν ἐγὼ μὲ τούς λόγους μου συνεισέφερα τίποτε, τοῦτο πρέπει νὰ τὸ ἔκαμα ὄχι καυχώμενος εἰς σοφίαν τινὰ, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξομολογούμενος τὴν ἀγνοίαν μου μὲ περισσοτέραν εἰλικρινείαν παρ' ὅσην κοινῶς μεταχειρίζονται οἱ σπουδάσαντες ὅπως οὖν· ἴσως δὲ καὶ δεικνύων τούς λόγους διὰ τοὺς ὑποῖους ἀμφίβαλα περὶ πολλῶν πραγμάτων, βεβαίως ἀπὸ ἀλλοῦς νομιζομένων. Ἐχων ὅμως ἀρκετὰ καλὴν καρδίαν, καὶ μὴ σέργων νὰ μὲ νομίζωσι τοιοῦτον, ὅποιος δὲν ἦμην, πρέπον ἔκρινα νὰ φροντίσω μὲ ὅλα μου τὰ δυνατὰ νὰ φανῶ ἄξιος τῆς ὑπολήψεως, τὴν ὁποίαν μ' ἔδιδαν. Εἶναι τώρα ὄγδοος χρόνος, ἀπ' οὗ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην ἀπεψάσισα νὰ μακρυνθῶ ἀπ' ὅλα τὰ μέρη ὅπου εἶχα γνωρίμους, καὶ

να ἀναχωρήσω εἰς τοῦτον τὸν τόπον, ὅπου διὰ τὴν μακρὰν διάρκειαν τοῦ πολέμου ἔβαλαν τοιαύτην τάξιν, ὥς ε τὰ τρεφόμενα αὐτοῦ στρατεύματα φαίνονται νὰ χρησιμεύωσι μόνον εἰς βεβαιωτέραν ἀπόλαυσιν τῶν καρπῶν τῆς εἰρήνης. Ἐν μέσῳ λοιπὸν τοῦ μεγάλου τούτου καὶ φιλοπονωτάτου λαοῦ, οἱ ὅποιοι περισσότερον ἀγαποῦν νὰ φροντίζουσι διὰ τὰ οἰκεῖα παρὰ νὰ πολυπραγμονῶσιν εἰς τὰ ἀλλότρια, χωρὶς νὰ στερηθῶ κάμμίαν ἀπὸ τὰς ἀναπαύσεις τῶν πολυανθρωποτάτων πόλεων, ἐδυνήθηεν νὰ ζήσω μονήρης καὶ ἀκουσίως, ὡσὰν εἰς ἐρημίαν ἄβατον.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

Δὲν ἤξεύρω ἂν πρέπη νὰ σὲ ὁμιλήσω περὶ τῶν πρώτων μελετῶν, τὰς ὁποίας ἐμελέτησα ἐκεῖ διότι, ὡς πολλὰ μεταφυσικαὶ καὶ ἀσυνήθεις, δὲν θελοῦν ἴσως εὐαρεστησεῖ εἰς ὅλους. Καὶ ὅμως, διὰ νὰ ἴδῃν ἂν ἐδιάλεξα στερεὰς ἑάσεις, εἶμαι τρόπον τινὰ βιασμένος νὰ ὁμιλήσω περὶ αὐτῶν. Εἶχα πρὸ πολλοῦ παρατηρήσει ὅτι εἰς τὰ περὶ ἠθῶν εἶναι χρεία κάποτε ν' ἀκολουθῶμεν γνώμας ὁμολογουμένως ἀμφιβόλους, ὡς καὶ ἂν ἦσαν ἀναντίρρητοι, καθὼς ἀνωτέρω εἶπα. Ἀλλ' ἐπειδὴ τότε ἐπεθύμουν ν' ἀσχοληθῶ μόνον εἰς ζήτησιν τῆς ἀληθείας, ἐστοχάσθην ὅτι ἔπρεπε νὰ κάμω ὅλον τὸ ἐναντίον, καὶ ν' ἀπορρίψω ὡς παντελῶς ψευδῆς κάθε τι, περὶ τοῦ ὁποίου ἠθέλε μ' ἔλθει παραμικρὰ ἀμφιβολία, διὰ νὰ ἴδῃ ἂν ἔπειτα θὰ μείνῃ τι ἄξιον νὰ πιστεύεται ὡς πάντῃ ἀναμφίβολον. Ὅθεν, ἐπειδὴ αἱ αἰσθήσεις μᾶς ἀπατῶσιν ἐνίοτε, ἠθέλησα νὰ ὑποθέσω ὅτι δὲν ὑπάρχει κανὲν πρᾶγμα τοιοῦτον, ὅποια μᾶς δίδουν αὐταὶ νὰ φανταζώμεθα· καὶ ἐπειδὴ τινὲς σφαλλοῦν συλλογιζόμενοι ἕως καὶ περὶ τῶν ἀπλουστάτων τῆς γεωμετρίας ὑποκειμένων, καὶ παραλογίζονται περὶ αὐτῶν, νομίζων ὅτι ὑπόκειμαι κ' ἐγὼ, ὅσον καὶ κάθε ἄλλος, νὰ σφάλλω, ἀπέρριψα ὡς ψευδεῖς ὅλους τοὺς λόγους, ὅσους εἶχα πρῶτα δεχθῆ ὡς ἀποδείξεις. Τελευταῖον, σκεπτόμενος ὅτι ὅσα διανοούμεθα ἔξυπνοι, ἠμποροῦν τὰ αὐτὰ νὰ μᾶς ἔλθωσι κοιμωμένους χωρὶς ν' ἀληθεύῃ τότε κανὲν ἐξ αὐτῶν. ἀπεφάσισα νὰ ὑποθέσω ὅτι ὅσα ποτὲ ἐμβῆκαν εἰς τὸν νοῦν.

μου ὅν ἦσαν ἀληθέστερα ἀπὸ τῶν ὀνείρων τὰ φάσματα. Ἀλλ' εὐθύς ἔπειτα παρετήρησα, ὅτι ἐν ᾧ οὕτως ἐσπούδαζα νὰ φρονῶ ὅτι ὅλα εἶναι ψευδῆ, ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης ἐγὼ ὁ τοῦτο φρονῶν νὰ ἦμαι κάτι τί· καὶ παρατηρήσας ὅτι ἡ ἀλήθεια αὕτη, Φρονῶ, ἄρα ὑπάρχω, εἶναι τόσον στερεὰ καὶ βᾶσιμος, ὥστε καὶ αἱ πλέον παράδοξοι τῶν σκεπτικῶν ὑποθέσεις δὲν εἶναι ἱκαναὶ νὰ τὴν κλονήσουν, ἄκρινα συγχωρημένον νὰ τὴν δεχθῶ ἀδιστακτικῶς, ὡς πρώτην ἀρχὴν τῆς ζητουμένης φιλοσοφίας.

Ἐπειτα, ἐξετάζων μὲ προσοχὴν τί εἶμαι, εὗρηκα δυνατόν μὲν νὰ ὑποθέσω ἑμαυτὸν χωρὶς σώμα, καὶ πάντα κόσμον καὶ τόπον ἀνύπαρκτον· ἀδύνατον δὲ, νὰ ὑποθέσω ὅτι ἐγὼ δὲν ὑπάρχω. Ἐξ ἐναντίας, ἐκ τούτου μάλιστα ὅτι ἐσκοποῦσα ν' ἀμφιβάλλω περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ἄλλων πραγμάτων, ἐσυναίετο ἐναργέστατα καὶ βεβαιότατα ὅτι ἐγὼ ὑπάρχω· ἐν ᾧ ἂν μόνον ἔπαια νὰ φρονῶ, δὲν εἶχα πλέον κανένα λόγον νὰ τὸ πιστεύσω, καὶ ἄς ἀλήθευαν ὅλα τᾶλλα ὅσα ποτὲ ἐφαντάσθην. Ἐντεῦθεν ἐγνώρισα ὅτι εἶμαι ὑπόστασις, οὐσία τῆς ὁποίας ἡ φύσις εἶναι μόνον τὸ φρονεῖν ἢ νοεῖν, καὶ διὰ νὰ ὑπάρχη δὲν χρειάζεται κανένα τόπον, οὐδὲ κρέματα ἀπὸ τίποτε ὑλικόν· ὥστε ἡ ἑαυτότης μου, δηλαδὴ ἡ ψυχὴ διὰ τῆς ὁποίας εἶμαι ὅ, τι εἶμαι, παντελῶς διακρίνεται ἀπὸ τὸ σῶμα· εἶναι δὲ καὶ εὐγνωστότερα παρ' αὐτὸ, καὶ ἠθελεν ἀκόμη εἶναι μὲ ὅλας τὰς ιδιότητάς της, ἂν ἐκεῖνο οὐδ' ὑπῆρχε παντάπασιν.

Μετὰ ταῦτα, ἐξέτασα ἐν γένει τί ἀπαιτεῖται εἰς ὅποιανδήποτε πρότασιν διὰ νὰ ἦναι ἀληθὴς καὶ βεβαία· στοχαζόμενος ὅτι, ἐπειδὴ τὴν πρὸ ὀλίγου εὐρημένην τὴν ἥξευρα τοιαύτην, ἔπρεπε νὰ ἠξεύρω καὶ εἰς τί συνίσταται ἡ βεβαιότης αὐτῆς. Παρετήρησα λοιπὸν ὅτι εἰς τὸ Φρονῶ, ἄρα

ὁ π ἄ ρ χ ω , βλέπω σαφέστατα τὸ ὑπάρχειν ἀναγκαίον ὄν εἰς τὸ φρονεῖν , καὶ παρὰ τοῦτο τίποτε ἄλλο δὲν μὲ βεβαιώνει ὅτι λέγω τὴν ἀλήθειαν , προφέρων τὴν ῥηθείαν πρότασιν . Ὅθεν εὐλογον ἔκρινα νὰ λάβω ὡς γενικὸν κανόνα , ὅτι τὰ μὲν σαφῶς καὶ εὐκρινῶς ἐννοούμενα εἶναι ὅλα ἀληθέστατα· ποῖα δ' ἐννοοῦνται εὐκρινῶς , τοῦτο εἶναι ὁπωσοῦν δυσδιάκριτον .

Ἐπειτα ἐσυλλογίσθην ὅτι , ἐπειδὴ ἀμφιβάλλω , τὸ εἶναι μου δὲν εἶναι τέλειον· διότι ἔβλεπα σαφῶς , ὅτι τελειότερον εἶναι τὸ γινώσκειν παρὰ τὸ ἀμφιβάλλειν . Ἐστοχάσθην λοιπὸν νὰ ἐρευνήσω πόθεν ἔμαθα νὰ ἐννοῶ πρᾶγμα τελειότερον ἐμοῦ· καὶ ἐγνώρισα ἐναργῶς ὅτι πρέπει νὰ τὸ ἔμαθα ἀπὸ φύσιν τινὰ τῶ ὄντι τελειότεραν . Ὅσον διὰ τὰς ἐννοίας πολλῶν πραγμάτων ἐκτὸς ἐμοῦ ὄντων , οἷον οὐρανοῦ , γῆς , φωτὸς , θερμότητος , καὶ μυρίων ἄλλων , δὲν μὲ ἦτον πολλὰ δύσκολον νὰ καταλάβω πόθεν πηγάζουσι· διότι , μὴ εὐρίσκων εἰς αὐτὰς τίποτε ἀνώτερον ἐμοῦ , ἠμποροῦσα νὰ πιστεύσω ὅτι , εἰ μὲν ἀληθεύουν , εἶναι συμβεβηκότα τῆς ἰδίας μου φύσεως , καθὸ μετεχούσης τελειότητος· εἰ δὲ μὴ , ὅτι τὰς ἔλαβα ἀπὸ τὸ μὴ ὄν , ἤγουν εὐρίσκονται εἰς ἐμὲ καθὸ μετέχοντα ἀτελείας . Ἀλλὰ δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἴηται τὸ αὐτὸ περὶ τῆς ἰδέας ὄντος τελειότερου παρὰ τὸ εἶναι μου . διότι νὰ τὴν ἔχω ἀπὸ τὸ μὴ ὄν , ἦτον φανερα ἀδύνατον· καὶ ἐπειδὴ τὸ νὰ ἴηται τὸ τελειότερον ἐπακολούθησις καὶ συμβεβηκότης τοῦ ἀτελεστεροῦ ἀντιμάχεται εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον , ὡς καὶ τὸ νὰ γίνεται τι ἐκ τοῦ μηδενός , δὲν ἦτον ἄρα δυνατὸν νὰ τὴν ἔχω οὐδὲ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν μου . Ὅθεν ἐλείπετο νὰ τὴν πιστεύσω ἐνσπαρμένην εἰς ἐμὲ ἀπὸ φύσιν ὄντως τελειότεραν ἐμοῦ , καὶ ἔχουσαν μάλιστα ὅλας τὰς νοητὰς εἰς ἐμὲ τελειότητας· ἀπλῶς εἰπεῖν , ἀπὸ τὸν Θεόν . Ἐσυλλογίσθηκα·

πρὸς τούτοις, ὅτι, ἐπειδὴ γνωρίζω τινὰς τελειότητας τὰς
 ὁποίας δὲν ἔχω, δὲν εἶμαι τὸ μόνον ὑπάρχον ὄν (ἄς μὲ
 συγχωρηθῆ νὰ μεταχειρισθῶ ἐλεύθερα τὰς σχολαστικὰς
 λέξεις), ἀλλ' ὅτι ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ ἦναι καὶ ἄλλο τε-
 λειότερον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐξαρτῶμαι, καὶ ἔλαβον ὅ, τι καὶ
 ἂν ἔχω· διότι ἂν ἤμην μόνος καὶ παντελῶς ἀνεξάρτητος, ὥστε
 νὰ ἔχω ἀπ' ἐαυτοῦ μου ὅλα ἐκεῖνα, καθ' ὅσα μετέχω ἀπὸ τὸ
 τέλειον ὄν, ἤμποροῦσα διὰ τὸν αὐτὸν λόγον νὰ ἔχω ἀπ'
 ἐαυτοῦ μου πᾶν τὸ περιπλέον τὸ ὁποῖον ἠξέυρω ὅτι μὲ λεί-
 πει, καὶ οὕτω νὰ ἦμαι αὐτὸς ἐγὼ ἄπειρος, αἰώνιος, ἄτρε-
 πτος, πάνσοφος, παντοδύναμος, καὶ τέλος νὰ ἔχω ὅλας
 τὰς παρατηρουμένας εἰς τὸν Θεὸν τελειότητας. Διότι,
 κατὰ τοὺς προηγουμένους συλλογισμοὺς, διὰ νὰ γνωρίσω
 τὴν φύσιν αὐτοῦ κατὰ δύναμιν τῆς ἐδικῆς μου, ἔφθανε νὰ
 ἐξετάσω ἂν ὅλα ἐκεῖνα, τῶν ὁποίων εὗρισκα τινὰ ἰδέαν εἰς
 τὸν ἑαυτὸν μου, ἦναι τελειότητες, ἢ ὄχι, εἰς τὸν ἔχοντα,
 καὶ ἐπληροφορούμην ὅτι τὰ μὲν κατηγοροῦντα τινὰ ἀτέ-
 λειαν λείπουσι παντάπασι, ὅλα δὲ τὰ ἄλλα εἶναι εἰς τὸν
 Θεόν. Οὕτως ἔβλεπα ὅτι ἡ ἀμφιβολία, ἡ ἀκαταστασία, ἡ
 λύπη, καὶ τὰ ὅμοια δὲν ἤμποροῦν νὰ ἦναι εἰς αὐτὸν, ἐπειδὴ
 καὶ ἐγὼ ἀγαποῦσα νὰ ἦμαι ἀπ' αὐτὰ ἐλεύθερος. Ἐκτὸς δὲ
 τούτων, εἶχα ἰδέας πολλῶν αἰσθητῶν καὶ σωματικῶν
 πραγμάτων· διότι, ἂν καὶ ὑπέθετα ἑμαυτὸν ὀνειρευόμενον,
 ὅλα δὲ τὰ ὄρατὰ ἢ φανταστὰ ψευδῆ, δὲν μὲ ἦτον ὅμως
 δυνατὸν ν' ἀρνηθῶ ὅτι αἱ ἰδέαι αὐτῶν εἶναι ἀληθῶς εἰς τὸν
 νοῦν μου. Ἀλλ' ἐπειδὴ σαφέστατα εἶχα γνωρίσει εἰς τὸν
 ἑαυτὸν μου τὴν ἑτερότητα τῆς νοητικῆς φύσεως παρὰ τὴν
 σωματικὴν, συλλογίζόμενος ὅτι πᾶν τὸ σύνθετον ἐλέγχει
 ἐξάρτησιν, ἢ δὲ ἐξάρτησις εἶναι προφανῶς ἔλλειμμα, ἐσυμ-
 πέρανα ἐκ τούτου ὅτι εἰς μὲν τὸν Θεὸν δὲν ἤμπορεῖ νὰ

ἦναι τελειότης νὰ σύγξειται ἀπὸ τὰς εἰρημέναις δύο φύσει, καὶ ἀκολούθως εἶναι ἀπλοῦς· ἐὰν δὲ εὐρίσκωνται εἰς τὸν κόσμον σώματα, ἢ νοήσεις, ἢ ἄλλαι φύσεις ὅχι τέλειαι κατὰ πάντα, τὸ εἶναι αὐτῶν πρέπει τόσον νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν δύναμιν ἐκείνου, ὥστε νὰ μὴν ἠμποροῦν χωρὶς αὐτὸν μηδὲ μίαν στιγμὴν νὰ ὑφίστανται.

Ἡθέλησα μετὰ ταῦτα νὰ ζητήσω ἄλλας ἀληθείας, καὶ ἐδιάλεξα τὸ ὑποκείμενον τῶν γεωμετρῶν, τὸ ὅποιον ἐνοήθησα ὡς συνεχές σῶμα, ἢ διάστημα ἀρήστως ἐκτεταμένον κατὰ μῆκος, πλάτος, καὶ ὕψος ἢ βάθος· διαιρετὸν δὲ εἰς διάφορα μέρη ἐπιδεκτικὰ πολυειδῶν σχημάτων καὶ μεγεθῶν, καὶ παντοίως κινητὰ ἢ μετατοπιστά· διότι οἱ γεωμέτραι ὅλα ταῦτα τὰ ὑποθέτουσιν εἰς τὸ θεωρούμενον ἀπ' αὐτοῦς ὑποκείμενον. Διέτρεξα τινὰς ἀπὸ τὰς ἀπλουστεράς αὐτῶν ἀποδείξεις· καὶ παρατηρῶν ὅτι ἡ παρὰ πάντων ἀποδιδομένη εἰς αὐτὰς μεγάλη βεβαιότης θεμελιώνεται, κατὰ τὸν πραιρετημένον κανόνα, ἀπλῶς καὶ μόνον εἰς τὴν ἐναρχῇ αὐτῶν ἐνύσησιν, παρετήρησα ἐν ταύτῳ ὅτι τίποτε δὲν ἔχουν νὰ μὲ βεβαιώσῃ περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὑποκειμένου, περὶ τὸ ὅποιον στρέφονται. Ἐβλεπα, λόγου χάριν, ὅτι, δοθέντος τινὸς τριγώνου, πρέπει ἐξάπαντος νὰ ἦναι αἱ τρεῖς γωνίαι του ἴσαι μὲ δύο ὀρθάς· δὲν ἔβλεπα ὅμως κάμμίαν βεβαίωσιν, ὅτι καὶ ὑπάρχει αὐτὸ εἰς τὸν κόσμον· ἐν ᾧ ἐξετάζων πάλιν τὴν εἰς τὸν νοῦν μου ἰδέαν τοῦ τελείου ὄντος, εὐρίσκα τὴν ὑπαρξίν περιεχομένην εἰς αὐτὴν μὲ τόσην τοῦλάχιστον ἐνάργειαν, μὲ ὅσην ἢ μὲν ἰδέα τοῦ τριγώνου συνεμφαίνει ἰσότητά τριῶν γωνιῶν μὲ δύο ὀρθάς, ἢ δὲ τῆς σφαίρας τὴν ἐπίσης ἀπόστασιν ὅλων τῶν μερῶν αὐτῆς ἀπὸ τὸ κέντρον. Ἀκολούθως ἐσυμπέρανα ὅτι ἡ ὑπαρξὶς τοῦ Θεοῦ, ἢ τελειοτάτου ὄντος, ἔχει τῶ-

λάχιστον τήσιν βεβαιότητα, ὅσιν καὶ ὅποιαδήποτε γεωμετρικὴ ἀπόδειξις.

Πολλοὶ δὲ νομίζουσι δύσκολον νὰ γνωρίσωσι τὸν Θεόν, ἢ καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ψυχὴν, διότι δὲν ἀνακύπτουσι ποτὲ ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ, καὶ εἶναι τὸσον συνειθισμένοι νὰ θεωρῶσι τὰ πάντα μὲ τὴν φαντασίαν, διὰ τῆς ὁποίας ἐνονοῦνται ἰδίως τὰ ὑλικά, ὥστε πᾶν τὸ μὴ φανταστὸν φαίνεται εἰς αὐτοὺς ἀκατανόητον. Τοῦτο μαρτυρεῖται ἀρκετὰ καὶ ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους ἐκείνους, ὅσοι διῶσχυρίζονται ὡς ἀξίωμα εἰς τὰ σχολεῖα, ὅτι « Οὐδὲν ἐν τῷ νῷ ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει ». Καὶ ὅμως εἶναι βέβαιον ὅτι αἱ ἰδέαι Θεοῦ καὶ ψυχῆς δὲν εἰσῆλθαν ποτὲ διὰ τῆς αἰσθήσεως· ὥστε οἱ θέλοντες νὰ τὰς καταλάβουσι μὲ τὴν φαντασίαν, ὁμοιάζουσι, κατὰ τὴν γνώμην μου, μὲ ἀνθρώπους ζητοῦντας ν' ἀκούωσιν ἤχους ἢ νὰ ὀσφραίνωνται ὀσμάς μὲ τοὺς ὀφθαλμούς. Εἶναι ὅμως πάλιν διαφορὰ, καθ' ὅ, τι ἡ ὄρασις μᾶς βεβαιώνει περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ἀναφερομένων εἰς αὐτὴν αἰσθημάτων, καθὼς καὶ ἡ ὀσφρησις καὶ ἡ ἀκοή περὶ τῶν ἰδίων αὐτῶν· ἐν ᾧ οὔτε φαντασία, οὔτε αἰσθησις δὲν ἠμποροῦν ποτὲ νὰ μᾶς βεβαιώσωσι περὶ τῆς ἀπολύτου ὑπάρξεως τινὸς πράγματος ἂν δὲν μεσολαβήσῃ ὁ νοῦς.

Τέλος, ἂν ἦναι ἀκόμη ἄνθρωποι, οἵτινες δὲν κατεπεῖσθησαν ἀρκετὰ ἀπὸ τοὺς προηγουμένους λόγους περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἰδίας ψυχῆς των, ἄς μάθωσιν οἱ τοιοῦτοι, ὅτι ὅλα τὰλλα πράγματα, περὶ τῶν ὁποίων νομίζουσι ἴσως ὅτι εἶναι περισσότερον πληροφορημένοι, (καθὼς τὸ νὰ ἔχουν σῶμα, τὸ νὰ ὑπάρχουν ἄστρα, καὶ γῆ, καὶ τὰ ὅμοια) εἶναι ὀλιγώτερον βέβαια. Ἐχομεν, ναί, ἠθικὴν βεβαιότητα τριαύτην, ὥστε μᾶς φαίνεται ἀδύνατον

ν' ἀμφιβάλλῃ τις περὶ αὐτῶν, ἂν δὲν παραφρονῇ. Ἀλλ' ὅταν ὁ λόγος ἦναι περὶ μεταφυσικῆς βεβαιότητος, κἀνεὶς δὲν ἠμπορεῖ ν' ἀρνηθῇ, ἂν δὲν ἦναι ἀλόγιστος, ὅτι ἀρκετὴ πρόφασις δισταγμοῦ περὶ τῶν τοιούτων εἶναι τὸ νὰ φανταζώμεθα ἀπαράλλάκτως εἰς τὸν ὕπνον, ὅτι ἔχομεν ἄλλο σῶμα, καὶ βλέπομεν ἄλλα ἄστρα, ἄλλην γῆν, χωρὶς αὐτὰ νὰ ἦναι. Τῷ ὄντι, πόθεν ἠξεύρομεν ὅτι αἱ κατ' ὄναρ ἰδέαι εἶναι ψευδέστεραι ἀπὸ τὰς ἄλλας, ἐν ᾧ πολλάκις δὲν εἶναι κατώτεραι εἰς ζωηρότητα καὶ ἐνάργειαν; Ἀς τὸ ἐξετάσῃ, ὅσον θέλουν, οἱ εὐφύεστατοι καὶ δεινότατοι, καὶ δὲν πιστεύω νὰ δώσῃ κανένα λόγον ἰκανὸν ν' ἀποδιώξῃ πᾶσαν ἀμφιβολίαν, ἂν δὲν προῦποθέσῃ τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπαρξίν. Καὶ ἡ πρότασις τὴν ὁποίαν ἔλαβα ἀνωτέρω ὡς κανόνα, ὅτι δηλαδὴ τὰ σαφῶς καὶ εὐκρινῶς ἐννοούμενα εἶναι ἀληθῆ, δὲν ἀληθεύει οὐδὲ αὐτῇ, παρὰ διότι ὑπάρχει Θεός, καὶ εἶναι ὄν τέλειον, καὶ μᾶς ἐχορήγησεν ὅ, τι καὶ ἂν ἔχομεν. Αἱ ἰδέαι λοιπὸν ἢ ἐννοιαὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ εἶναι ὄντως ὄντα, καὶ πηγάζουσι θεόθεν, πρέπει ἐξάπαντος ν' ἀληθεύουν καθόσον εἶναι σαφεῖς καὶ εὐκρινεῖς. Οἱ δὲ περιέχουσι ψεῦδος, ὁποίας πολλάκις συμβαίνει νὰ ἔχωμεν, αὐταὶ πρέπει νὰ ἦναι μολυσμέναι μὲ σκοτεινόν τι καὶ συγκεχυμένον διὰ τὴν μέθεξιν αὐτῶν ἀπὸ τὸ μὴ ὄν, τουτέστιν εἶναι συγκεχυμέναι, διότι ἡμεῖς δὲν εἴμεθα τέλειοι· ἐπειδὴ εἶναι φανερὰ ἄστοπον νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεὸν τὸ ψευδές ἢ ἀτελές, καθὸ τοιοῦτον, καθὼς καὶ τὸ νὰ προέρχεται τὸ ἀληθές ἢ τέλειον ἀπὸ τὸ μὴ ὄν. Ἀν ὅμως δὲν ἠξεύραμεν ὅτι πᾶν τὸ ἐν ἡμῖν ἀληθές καὶ πραγματικὸν πηγάζει ἀπὸ ὄν τέλειον καὶ ἄπειρον, ὅσον μεγάλη καὶ ἂν ἦτον ἡ σαφήνεια καὶ εὐκρίνεια τῶν ἰδεῶν μας, κανένας λόγος δὲν ἠθελε μᾶς βεβαιώνει ὅτι ἔχουσι τὴν τελειότητα τοῦ ἀληθεύειν.

Ἀφ' οὗ ἡ γνώσις τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ψυχῆς μᾶς ἐπληρο-
 φόρησεν οὕτω περὶ τοῦ εἰρημένου κανόνος, εὐκόλῳ εἶναι νὰ
 καταλάβωμεν ὅτι τὰ ὀνειράτα, ὅσα φανταζόμεθα κοιμώμε-
 νοι, δὲν πρέπει νὰ μᾶς δίδουν κάμμίαν ἀμφιβολίαν περὶ
 τῆς ἀληθείας τῶν ἐννοιῶν, τὰς ὁποίας ἔχομεν ὄντες ἐξυ-
 πνοι· διότι, ἂν τύχη νὰ λάβῃ τις καὶ καθ' ὕπνου ιδέαν
 τινὰ εὐκρινεσάτην, ὁ γεωμέτρης, παραδείγματος χάριν, νὰ
 εὗρῃ κάμμίαν νέαν ἀπόδειξιν, ὁ ὕπνος του δὲν ἀναιρεῖ τὴν
 ἀλήθειαν αὐτῆς. Ἡ κοινοτέρα ἀπάτη τῶν ὀνείρων συνίστα-
 ται εἰς τὸ νὰ μᾶς παραστένουν διάφορα πράγματα ἀπαρ-
 λάκτως καθὼς αἱ ἐξωτερικαὶ ἡμῶν αἰσθήσεις· δὲν βλάπτει
 ὅμως, ἂν αὐτῇ μᾶς διδῇ ἀφορμὴν νὰ δυσπισῶμεν περὶ
 τῆς ἀληθείας τῶν δι' αἰσθήσεως ἰδεῶν, ἐπειδὴ αὐτὰ μᾶς
 ἀπατῶσι πολλάκις καὶ χωρὶς νὰ κοιμώμεθα. Οἱ πάσχοντες
 ἴκτερον, φέρον εἰπεῖν, βλέπουσι τὰ πάντα κίτρινα· καὶ τὰ
 ἄστρα, ἢ ἄλλα μακρὰν ἀπέχοντα σώματα μᾶς φαίνονται
 ἕσυχρότως μικρότερα ἀπ' ὅ, τι εἶναι. Ἐν γένει λοιπὸν,
 εἴτε ἐξυπνοὶ εἴμεθα, εἴτε ὑπνώττομεν, δὲν πρέπει ποτὲ
 νὰ πιστεύωμεν παρὰ τὴν ἐνάργειαν τοῦ λογικοῦ μας. Ση-
 μείωσε δὲ ὅτι τοῦ λογικοῦ μας λέγω, καὶ ὄχι τῆς φαντα-
 σίας οὐδὲ τῶν αἰσθήσεων· διότι, ἂν καὶ βλέπωμεν καθα-
 ρώτατα τὸν ἥλιον, δὲν πρέπει νὰ κρίνωμεν ὅτι τὸσον
 μόνον μέγεθος ἔχει, ὅσον εἶναι εἰς ἡμᾶς ὀρατόν· καὶ μ'
 ὅλον ὅτι φανταζόμεθα κεφαλὴν λέοντος συναρμοσμένην μὲ
 σῶμα αἰγός, δὲν συμπεραίνωμεν ὅμως ἐκ τούτου ὅτι καὶ
 ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον Χίμαιρα. Ἐφ' ὄντι, ὁ λόγος δὲν
 μᾶς διδάσκει ὅτι ὅσα βλέπομεν ἢ φανταζόμεθα, ἀληθεύ-
 ουν· ἀλλὰ μᾶς λέγει ἀπλῶς ὅτι εἰς ὅλας ἡμῶν τὰς ιδέας
 ἢ ἐννοίας πρέπει νὰ ἦναι κάποια βάσις ἀληθείας· διότι
 ἀλλῶς δὲν ἤθελεν εἶναι δυνατόν νὰ τὰς ἐνσπεύρῃ εἰς τὸν

νοῦν μας ὁ Θεὸς ὁ παναληθὴς καὶ παντέλειος. Ἡμῶν δὲ τὰ νοήματα δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἀληθῆ, διότι οὐδὲ ἡμεῖς εἴμεθα τέλειοι κατὰ πάντα. Ἀλλ' ἂν καὶ τὰ φαντάσματά μας ᾖναι ζωηρὰ καὶ εὐκρινῆ εἰς τὸν ὕπνον, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἐγρηγόρσιν, ἢ καὶ ἀκόμη περισσότερο, οἱ συλλογισμοὶ μας, ἐξ ἐναντίας, εἶναι ἐναργέστεροι καὶ ἀχεραιότεροι εἰς ταύτην παρὰ εἰς ἐκείνην τὴν κατάστασιν. Διὰ τοῦτο ὁ ὀρθὸς λόγος μᾶς λέγει πάλιν ὅτι, ὅσῃν ἀλήθειαν ἐπιδέχονται τὰ νοήματά μας, αὐτὴ πρέπει ἐξάπαντος νὰ εὐρίσκεται εἰς ἐκεῖνα, ὅσα νοοῦμεν ἐγρηγορότες, παρὰ εἰς τὰ ἐνύπνια.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ.

Πολύ ἀγαποῦσα νὰ ἐξακολουθήσω ἐδῶ καὶ νὰ δείξω κατὰ
σειρὰν τὰς ἄλλας ἀληθείας, τὰς ὁποίας ἐσύναξα ἀπὸ τὰς
πρώτας. Ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς τοῦτο ἤθελε χρειασθῆ νὰ ὁμιλή-
σω τώρα περὶ πολλῶν ζητημάτων ἀμφισβήτουμ νων ἀπὸ
τοὺς σοφοὺς, μὲ τοὺς ὁποίους δὲν ἐπιθυμῶ νὰ συγκρουσθῶ,
καλλήτερον νομίζω νὰ μὴ τὰς ἐκθέσω, ἀλλὰ νὰ φανερώσω
μόνον ἐν γένει ποῖαι εἶναι, διὰ ν' ἀφήσω τοὺς φρονιμωτέ-
ρους νὰ κρίνουν ἂν συμφέρη νὰ τὰς μάθῃ τὸ καινὸν λεπτο-
μερέστερα. Ἐμεινα πάντοτε σταθερὸς εἰς τὴν προτέραν
μου ἀπόφασιν νὰ μὴν ὑποθέσω καμμίαν ἄλλην ἀρχὴν παρὰ
ἐκείνην, τὴν ὁποίαν μετεχειρίσθη ἀνωτέρω πρὸς ἀπόδειξιν
τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ψυχῆς, καὶ νὰ μὴ δέχω-
μαι τίποτε ὡς ἀληθές, ἂν δὲν μὲ φανῇ σαφέστερον καὶ
βεβαιότερον παρὰ τὰς γεωμετρικὰς ἀποδείξεις. Καὶ ὁμως
τολμῶ νὰ εἰπῶ ὅτι ὄχι μόνον εὐρηκα τρόπον νὰ εὐπορήσω
ἐντὸς ὀλίγου λύσεις τῶν κυριωτέρων δυσκολιῶν, περὶ τῶν
ὁποίων ἀποροῦσι κοινῶς οἱ διατρέχοντες περὶ φιλοσοφίαν,
ἀλλὰ καὶ παρετήρησα τινὰς νόμους, τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς
οὕτω διώρισεν εἰς τὴν φύσιν, καὶ τοιαύτας ἐννοίας αὐτῶν
ἐνεχάραξεν εἰς τὴν ψυχὴν μας, ὥστε μετὰ ἰκανὴν σκέψιν
δὲν ἠμποροῦμεν ν' ἀμφισβᾶλλωμεν ὅτι φυλάττονται ἀκριβῶς
εἰς ὅλα τὰ ὄντα ἢ γινόμενα εἰς τὸν κόσμον. Ἐπειτα,
ἐρευνῶν τὴν ἐπακολουθήσιν τῶν ῥηθέντων νόμων ἀνεκάλυψα,
νομίζω, πολλὰς ἀληθείας ὠφελιμωτέρας καὶ ἀξιολογωτέρας
ἀπ' ὅσα εἶχα μάθει, ἢ καὶ ἠλπιζα πρότερον νὰ μάθω.

Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπάσχισα νὰ ἀναπτύξω τὰς κυριωτέρας ἐξ αὐτῶν εἰς ἄλλο σύγγραμμα, τὸ ὁποῖον διὰ τινὰς λόγους ἐμποδίζομαι νὰ ἐκδώσω, δὲν ἤμπορῶ καλλίτερα νὰ τὰς γνωστοποιήσω, εἰμὴ λέγων κεφαλαιωδῶς τὰ περιεχόμενα εἰς ἐκεῖνο. Πρὸ τοῦ νὰ τὸ γράψω, ὁ σκοπός μου ἦτον νὰ συμπεριλάβω εἰς αὐτὸ ὅ, τι καὶ ἂν ἤξευρα περὶ τῆς φύσεως τῶν ὑλικῶν πραγμάτων. Ἀλλὰ καθὼς οἱ ζωγράφοι, μὴ δυνάμενοι ἐπίσης καλὰ νὰ παραστήσουν εἰς ἐπίπεδον πίνακα ὅλας τὰς ὄψεις τινὸς στερεοῦ σώματος, διαλέγουν μίαν ἀπὸ τὰς κυριωτέρας, καὶ αὐτὴν ἐκθέτουσι πρὸς τὸ φῶς· συσκιαζόντες δὲ τὰς ἄλλας, τόσον μόνον τὰς δεκνύουν, ὅσον νὰ συνθεωρῶνται μ' ἐκαίην· οὕτω, φοβούμενος μὴ δὲν ἤμπορέσω νὰ βάλω εἰς τὸν λόγον μου ὅλα τὰ κατὰ νοῦν, ἐπεχείρησα νὰ ἐκθέσω πληρέστατα μόνον τὴν περὶ φωτὸς δόξαν μου· ἔπειτα, ἐξ ἀφορμῆς τούτου, νὰ προσθέσω ὀλίγα τινὰ, περὶ μὲν τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων, διότι ὅλον σχεδὸν ἀπ' αὐτοὺς πηγάζει· περὶ δὲ τῶν οὐρανῶν, διότι αὐτοὶ τὸ διαπορθμεύουν· περὶ δὲ τῶν πλανητῶν, τῶν κομητῶν καὶ τῆς γῆς, διότι τὸ ἀντανაკλῶσι· ἰδίως δὲ περὶ ὅλων τῶν ἐπὶ γῆς σωμάτων, διότι εἶναι ἢ χρωματισμένα, ἢ διαφανῆ, ἢ φωτεινά· καὶ τελευταῖον περὶ τοῦ ἀνθρώπου, διότι εἶναι θεατῆς αὐτοῦ. Μάλιστα διὰ νὰ συσκιασῶ ὁπωσοῦν ὅλα τὰ ἀνωτέρω, καὶ νὰ ἤμπορέσω νὰ εἰπῶ ἐλευθερώτερα τὴν περὶ αὐτῶν κρίσιν μου, χωρὶς νὰ ἀναγκασθῶ μήτε ν' ἀκολουθήσω, μήτε νὰ ἀναιρέσω τὰ ἀρέσκουτα εἰς τοὺς σοφοὺς, ἀπεφάσισα ν' ἀφήσω ὅλον τὸν παρόντα κόσμον εἰς τὰς φιλονεικίας των, καὶ νὰ ὁμιλήσω μόνον περὶ τοῦ τί ἤθελε συμῆθ' εἰς ἄλλον νέον, ἂν ὁ Θεὸς ἐδημιουργοῦσε τώρα εἰς κἀνὲν μέρος τῶν φανταστῶν· διαστημάτων ἀρκετὴν ὕλην πρὸς σύνθεσιν αὐτοῦ, καὶ

ἐκινούσε διαφόρως καὶ ἀτάκτως ὅλα τῆς τὰ μέρη, ὥστε νὰ τὴν καταστήσῃ χάος συγκεχυμένον, ὅποιον οἱ ποιηταὶ πλάττουσιν· καὶ δὲν ἔκαμνεν ἔπειτα ἄλλο παρὰ νὰ δώσῃ τὴν συνήθη αὐτοῦ συνδρομὴν εἰς τὴν φύσιν, καὶ νὰ τὴν ἀφήσῃ νὰ ἐνεργῇ κατὰ τοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους διώρισεν εἰς αὐτήν. Ὅθεν ἐπερίγραψά πρῶτον τὴν ὕλην ἐκείνην, κ' ἐπάσχισα νὰ τὴν παραστήσω τοιαύτην, ὥστε, ἂν ἐξαιρέσῃς τὰ προειρημένα περὶ Θεοῦ καὶ περὶ ψυχῆς, δὲν εἶναι τίποτε, νομίζω, εἰς τὸν κόσμον σαφέστερον καὶ καταληπτότερον ἀπ' αὐτήν. Διότι καὶ ὑπέθεσα ῥητῶς ὅτι δὲν ἔχει κίνεν ἀπὸ τὰ εἶδη ἢ τὰς ποιότητας, περὶ τῶν ὁποίων φιλονεικεῖται εἰς τὰ σχολεῖα· ἐξ ἐναντίας, ὅσα καὶ ἂν ἀπέδωκα εἰς αὐτήν, ἢ γινώσκεις τὼν εἶναι τόσον φυσικὴ εἰς τὴν ψυχὴν μας, ὥστε δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς μὴδὲ νὰ προσποιηθῇ ἄνοιαν. Πρὸς τούτοις ἔδειξα τινες εἶναι τῆς φύσεως οἱ νόμοι, καὶ χωρὶς νὰ ἰσχυρισθῶ εἰς κάμμίαν ἄλλην ἀρχὴν παρὰ τὰς ἀπείρους τελειότητος τοῦ Θεοῦ, ἐπάσχισα ν' ἀποδείξω τοὺς ἐπιδεχομένους κάποιαν ἀμφιβολίαν, καὶ νὰ παραστήσω ὅτι εἶναι τοιοῦτοι, ὥστε, καὶ ἂν εἶχε κτίσει ὁ Θεὸς πολλοὺς κόσμους, ἦτον ἀδύνατον νὰ μὴ φυλαχθοῦν εἰς ὅλους χωρὶς ἐξαίρεσιν. Μετὰ ταῦτα ἔδειξα πῶς τὸ μέγιστον μέρος τῆς ὕλης τοῦ χάους ἐκείνου ἔπρεπε, κατὰ συνέπειαν τῶν νόμων, νὰ διατεθῇ καὶ νὰ συνταχθῇ, ὥστε νὰ ὁμοιάζῃ μὲ τὸν ἐδικόν μας οὐρανόν· πῶς πάλιν τινὰ μὲν τῶν μερῶν αὐτῆς ἔπρεπε νὰ συστήσουν γῆν, τινὰ δὲ πλανήτας καὶ κομήτας, τινὰ δὲ ἥλιον καὶ ἀπλανεῖς ἀστέρας. Ἐνταῦθα, ἐξακριβῶν τὰ περὶ τοῦ φωτὸς, ἐξήγησα κατὰ πλάτος ὅποιον πρέπει νὰ εὐρίσκεται εἰς τὸν ἥλιον καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ πῶς διαπερᾶ εἰς μίαν στιγμὴν τὰ ἀχανῆ διαστήματα τῶν οὐρανῶν, καὶ πῶς ἀνακλᾶται ἀπὸ τοὺς πλανήτας καὶ τοὺς κομήτας

πρὸς τὴν γῆν. Ἐπρόσθεσα δὲ πολλὰ καὶ περὶ τῆς ὑποστάσεως, τῆς θέσεως, τῶν κινήσεων, καὶ ὅλων τῶν ποιότητων τῶν οὐρανῶν καὶ ἀστέρων ἐκείνων. Ἐν συντόμῳ, εἶπα ἄρκετὰ, κατὰ τὴν γνώμην μου, διὰ νὰ δείξω ὅτι ὅσα βλέπομεν εἰς τὰ οὐράνια τοῦ κόσμου τούτου, ἀναγκαῖον, ἢ τοῦλάχιστον δυνατόν εἶναι νὰ φαίνωνται ἀπαράλλακτα εἰς τὰ τοῦ περιγραφομένου.

Μετὰ ταῦτα ὁμιλῶν ἰδιαιτέρως περὶ τῆς γῆς τοῦ τελευταίου, ἐξηγοῦσα πῶς ὅλα τὰ μέρη αὐτῆς τείνουσιν ἀκριβῶς πρὸς τὸ κέντρον, ἂν καὶ ῥητῶς ὑπέθεσα ὅτι δὲν ἔβαλεν ὁ Θεὸς κάμμίαν βαρύτητα εἰς τὴν ὕλην ἀπὸ τὴν ὁποίαν αὐτὴ σύγκειται· πῶς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς, ἔχουσιν ὕδωρ καὶ αἶρα, ἢ διακόσμησις τῶν οὐρανῶν καὶ ἀστέρων, μάλιστα δὲ τῆς σελήνης, πρέπει νὰ προξενῇ παλίρροϊαν κατὰ πάντα ὁμοίαν μὲ τὴν παρατηρουμένην εἰς τὰς ἡμετέρας θαλάσσας, καὶ προσέτι κάποιον ῥεῦμα καὶ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ αἵρος ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, ὁποῖον ὡσαύτως παρατηρεῖται μεταξὺ τῶν τροπικῶν· πῶς τὰ ὄρη, αἱ θάλασσαι, αἱ βρῦσεις, καὶ οἱ ποταμοὶ ἠμποροῦν φυσικὰ νὰ σχηματισθοῦν εἰς αὐτὴν, καὶ τὰ μέταλλα νὰ προέλθουν εἰς τὰ μεταλλεῖα, καὶ τὰ φυτὰ νὰ ἐλαστήσουν εἰς τὰς πεδιάδας, καὶ, ἀπλῶς εἰπεῖν, πῶς ὅλα τὰ σώματα νὰ γεννηθοῦν τὰ ὀνομαζόμενα μίκτα ἢ σύνθετα. Ἐπεὶ δὲ μετὰ τοὺς ἀστέρας δὲν γνωρίζω εἰς τὸν κόσμον τίποτε ἄλλο φωτογόνον παρὰ τὸ πῦρ, ἐσπούδασα νὰ ἐξηγήσω καθάρωτα ὅλας τὰς ιδιότητας τῆς φύσεως αὐτοῦ· πῶς γίνεταί, πῶς τρέφεται, πῶς ἄλλοτε μὲν ἔχει μόνον θερμότητα χωρὶς φῶς, ἄλλοτε δὲ μόνον φῶς χωρὶς θερμότητα· πῶς ἠμπορεῖ νὰ εἰσάγῃ διάφορα χρώματα εἰς διάφορα σώματα, καὶ ἄλλας ποικίλας ποιότητας· πῶς τινὰ μὲν

τήκει, ἄλλα δὲ σκληρύνει· πῶς δύναται νὰ τὰ φθείρη σχεδὸν ὅλα, ἢ νὰ τὰ μεταβάλλῃ εἰς στάκτην καὶ καπνόν· καὶ τέλος πάντων, πῶς ἀπὸ τῆν στάκτην μὲ μόνην τὴν σφοδρότητα τῆς ἐνεργείας του ἀποτελεῖ ὕαλον· διότι ἡ μεταλλαγὴ τῆς στάκτης εἰς ὕαλον μ' ἐφαίνετο μίᾳ ἀπὸ τὰς θαυμαστοτέρας τῆς φύσεως, καὶ διὰ τοῦτο μὲ ἰδιαίτεράν ἠδονὴν τὴν ἐπερίγραψα.

Μ' ὅλα ταῦτα, δὲν ἤθελα νὰ συμπεράνω ἀπὸ τὰς θεωρίας μου ὅτι ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη κατὰ τὸν προβαλλόμενον ὑπ' ἐμοῦ τρόπον· διότι εἶναι πολλὰ πιθανώτερον ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ὁ Θεὸς τὸν ἔκαμε τοιοῦτον, ὅποιος ἔπρεπε νὰ ᾔηται. Δὲν χωρεῖ ὅμως ἀμφιβολία, καθὼς φρονοῦσιν ἐν γένει καὶ οἱ θεολόγοι, ὅτι ἡ ἐνέργεια, διὰ τῆς ὁποίας τὸν συντηρεῖ, εἶναι ἡ αὐτὴ ἐκείνη, μὲ τὴν ὁποίαν τὸν ἔκτισεν. Ἡμποροῦμεν λοιπὸν νὰ πιστεύσωμεν, χωρὶς νὰ βλάψωμεν τὸ θαῦμα τῆς δημιουργίας, ὅτι κατ' ἀρχὰς μὲν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν μορφήν χάους· ἀφ' οὗ δὲ διώρισε τοὺς νόμους τῆς φύσεως, τὴν ἐβοήθησε νὰ ἐνεργῇ κατὰ τὸ σίγητες, καὶ τοῦτο ἔφθασε νὰ καταστήσῃ μὲ τὸν καιρὸν τὰ ἀπλῶς ὑλικά, ὅποια τώρα φαίνονται. Ὅταν μὲ τοῦτον τὸν τρόπον τὰ βλέπωμεν γεννώμενα κατ' ὀλίγον, πολὺ εὐκολώτερα κατανοοῦμεν τὴν φύσιν αὐτῶν, παρ' ὅταν τὰ θεωρῶμεν τέλεια.

Ἀπὸ τὴν περιγραφὴν τῶν ἀψύχων σωμάτων καὶ τῶν φυτῶν μετέβην εἰς τὴν τῶν ζώων, καὶ ἰδίως τῶν ἀνθρώπων. Πλὴν δὲν τὰ ἐγνώριζα ἀκόμη ἀρκετὰ, ὥστε νὰ ὀμιλήσω περὶ αὐτῶν μὲ τὸ αὐτὸ ὕφος ὡς καὶ περὶ τῶν λοιπῶν, ἤτοι ἀποδεικνύων τὰ ἀποτελέσματα διὰ τῶν αἰτιῶν, καὶ ἐξηγῶν ἀπὸ ποῖα σπέρματα καὶ μὲ ποῖον τρόπον πρέπει νὰ τὰ γεννᾷ ἡ φύσις. Διὰ τοῦτο εὐχαριστήθην νὰ ὑποθέσω ὅτι

ὁ Θεὸς πλάσας ἀνθρώπινον σῶμα πάντη ὅμοιον μὲ τὸ ἐδικόν μας, τόσον κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν τῶν μελῶν, ὅσον καὶ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν διάπλασιν τῶν ὀργάνων, τὸ ἐσύνθεσεν ἀπὸ τὴν ἐξ ἀρχῆς περιγραφθεῖσαν ὕλην, καὶ δὲν ἔβαλε κατὰ πρῶτον εἰς αὐτὸ κάμμίαν λογικὴν ψυχὴν, ἢ τίποτε ἄλλο ἀντὶ φυτικῆς ἢ αἰσθητικῆς, ἀλλὰ μόνον διήγειρεν εἰς τὴν καρδίαν του εἶδος τι τοῦ προεξηγημένου ἀφεγγοῦς πυρὸς, τὸ ὁποῖον νομίζω ὁμοφυῆς μὲ τὸ θερμαίνον τὰ χορτάρια, ὅταν στιβαζῶνται χλωρὰ, ἢ μὲ τὸ ἀναβράζον τὰ νέσ κρυσία, ὅταν ἀφίνωνται εἰς τὸν ληνὸν μὲ τὰ στέμφυλα. Τοῦ ὄντι, ἐξετάζων τὰς ἐκ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐπακολουθησάσας εἰς τὸ σῶμα ἐκεῖνο ἐνεργείας, εὔρισκα ἀκριβῶς ὕλας τὰς συμβαινούσας ἐντὸς ἡμῶν χωρὶς εἰδήσιν μας, καὶ ἐντεῦθεν ἐσυμπέρανα ὅτι δὲν συνεισφέρει εἰς αὐτὰς ἡ ψυχὴ ἡμῶν, ἡγουν τὸ χωριστὸν ἀπὸ τὸ σῶμα μέρος, τοῦ ὑποκίτου φύσις, καθὼς ἀνωτέρω εἶπα, εἶναι μόνον τὸ νοεῖν. Πρὸς τούτοις αὐταὶ εἶναι ὅλαι ὁμοειδεῖς, καὶ κατὰ τοῦτο ἡμποροῦμεν νὰ εἰποῦμεν ὅτι τὰ ἄλογα ζῶα μᾶς ὁμοιάζουν. Δὲν εὔρισκα ὅμως οὐδεμίαν τῶν ἐξαρτωμένων ἀπὸ τὸν νοῦν, τὰς ὁποίας μόνας ἔχομεν ἰδίας καθὸ ἄνθρωποι, ἐν ᾧ μετ' ὀλίγον τὰς εὔρισκα ὕλας, ὑποθέτων ὅτι ὁ Θεὸς, πλάσας λογικὴν ψυχὴν, τὴν ἤνωσε μὲ τὸ σῶμα κατὰ τινὰ τρόπον, τὸν ὁποῖον ἐπερίγραφα.

Ἀλλὰ διὰ νὰ ἰδῆς πῶς ἐπραγματευόμην τὸ ὑποκείμενον τοῦτο, ἄς ἐξηγήσω ἐδῶ τὴν κίνησιν τῆς καρδίας καὶ τῶν ἀρτηριῶν. Ἐπειδὴ εἶναι ἡ πρώτη καὶ γενικωτέρα ἀπὸ τὰς παρατηρουμένας εἰς τὰ ζῶα κινήσεις, εὐκολα θέλεις κρίνει ἐξ αὐτῆς τί πρέπει νὰ φρονῆς περὶ ὄλων τῶν ἄλλων. Πλὴν διὰ νὰ καταλάβουν μ' ὀλιγώτερον κόπον ὅσα μέλλω νὰ εἰπῶ περὶ αὐτῆς οἱ μὴ εἰδήμονες τῆς ἀνατομίας, καλὸν

εἶναι, πρὶν ἀναγνώσουν τὰ παρόντα, νὰ παρακαλέσουν κάνα ἐμπειρον νὰ σχίσῃ ἐνώπιον αὐτῶν τὴν καρδίαν τινὸς μεγάλου ζώου ἔχοντος πνεύμονας (διότι εἰς ὅλα τὰ ζῶα ὁμοιάζει ἀρκετὰ μὲ τὴν ἀνθρωπίνην), καὶ νὰ τοὺς δείξῃ τὴς δύο κοιλίας αὐτῆς· πρῶτον τὴν τοῦ δεξιοῦ μέρους, εἰς τὴν ὁποίαν ἀντιστοιχοῦσι δύο πλατύτατοι σωλῆνες, ἡγουν ἡ ἀρτηριώδης φλέβα (1), [ἢ μᾶλλον, πνευμονικὴ ἀρτηρία] καὶ ἡ κοιλὴ φλέβα, ἥτις εἶναι κύριον δοχεῖον τοῦ αἵματος καὶ τρόπον τινὰ στέλεχος τοῦ δένδρου, τοῦ ἑποίου κλάδοι εἶναι ὅλα τοῦ σώματος αἱ λοιπαὶ φλέβες. Ἐπειτα, τὴν τοῦ ἀριστεροῦ μέρους κοιλίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀντιστοιχοῦσιν ὁμοίως δύο σωλῆνες ἴσοι, ἂν ὄχι καὶ πλατύτεροι ἀπὸ τοὺς προηγουμένους, ἡγουν ἡ φλεβώδης ἀρτηρία (2), [ἢ μᾶλλον, πνευμονικὴ φλέβα] καὶ ἡ ἀορτὴ, ἡ μεγίστη ἀρτηρία,

(1) Κακῶς ὠνομάσθη οὕτω, διότι εἶναι ἀλλοῦς ἀρτηρία, λαμβάνουσα ὄρχήν ἀπὸ τὴν καρδίαν, καὶ διαιρουμένη μετὰ τὴν ἐξόδον αὐτῆς εἰς πολλοὺς κλάδους, οἱ ἑποιοὶ διασκορπίζονται παντοῦ εἰς τοὺς πνεύμονας.

(2) Κακῶς ὠνομάσθη καὶ αὕτη, διότι ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ φλέβα παραγμένη ἀπὸ τοὺς πνεύμονας, ὅπου διαιρεῖται εἰς πολλοὺς κλάδους περιπελεκισμένους μὲ τοὺς τῆς ἀρτηριώδους φλέβης καὶ τῶν βραγχίων, διὰ τῶν ἑποίων ἐμφαίνει ὁ ἀναπνεόμενος ἀήρ.

ΣΗΜ. ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ. Εἰς τὸ πρωτότυπον αἱ παρατηρήσεις αὗται εἶναι συνφασσόμεναι μὲ τὸ κείμενον, καὶ μακρύνουσι τὸ νόημα ὑπὲρ τὸ μέτρον, φέρουσι σύγχυσιν καὶ ἀσάφειαν. Δὲν ἦτον δυνατόν ἀπὸ παρενθέσεις νὰ τὰς μεταβάλω εἰς αὐτοτελεῖς περιόδους, χωρὶς νὰ βλάψω τὴν συναφειαν τῶν ἐννοιῶν. Ἀναγκαῖα λοιπὸν ἔκρινα νὰ τὰς ἐκθέσω ἐν εἰδει σημειώσεων.

Ἡ ἀρτηριώδης φλέβα λέγεται τὴν σήμερον ἀρτηρία πνευμονικὴ ἢ δὲ φλεβώδης ἀρτηρία, φλέβα πνευμονικὴ, ἢ μᾶλλον φλέβες πνευμονικαί, διότι δὲν εἶναι μία, ἀλλὰ τέσσαρες, καὶ ἐνίστε πέντε. Ἐύλογον μ' ἐφάνη νὰ μεταχειρισθῶ εἰς τὴν μετάφρασιν τὰς ὀνομασίας ταύτας ἀντὶ τῶν παλαιῶν, οἱ ἑποιοὶ δικαίως κατακρίνονται ἀπὸ τὸν συγγραφέα. Ἄς σημειώσω ἀκόμη ἕτι αἱ πνευμονικαὶ φλέβες δὲ, ἔχουσι διπλῆδας.

ἥτις προκύπτουσα ἀπὸ τὴν καρδίαν σέλλει τοὺς κλάδους τῆς εἰς ὅλον τὸ σῶμα. Επεθύμουν ἀκόμη νὰ τοὺς δείξῃ ἐπιμελῶς τοὺς ἔνδεκα ὑμένας (α)οὶ ὁποῖοι, παρόμοιοι μὲ μικρὰς θύρας, ἀνοίγουν καὶ κλείνουν τὰ τέσσαρα ἀνοίγματα τὰ εὐρισκόμενα εἰς τὰς δύο κοιλίας. Τρεῖς μὲν ἐξ αὐτῶν εἶναι εἰς τὴν εἴσοδον τῆς κοιλῆς φλεβὸς διατεθειμένοι μὲ τοιοῦτον τρόπον, ὡς ἀφίνουν τὸ περιεχόμενον αἷμα νὰ χύνεται εἰς τὴν δεξιὰν κοιλίαν τῆς καρδίας, ἐμποδίζουν ὅμως τελείως τῆς ἐπιστροφῆν του. Τρεῖς δὲ εἰς τὴν εἴσοδον τῆς πνευμονικῆς ἀρτηρίας, οἱ ὁποῖοι, πάντῃ ἐναντίως διατεθειμένοι, ἀφίνουν τὸ εἰς τὴν κοιλίαν ταύτην αἷμα νὰ διαβαίνῃ εἰς τοὺς πνεύμονας, πλὴν ὄχι τὸ εἰς τοὺς πνεύμονας νὰ ἐπιστρέφῃ εἰς αὐτήν. Δύο παρομοίως εἰς τὴν εἴσοδον τῆς πνευμονικῆς φλεβὸς, διὰ τῶν ὁποίων ἡμπορεῖ τὸ αἷμα νὰ χύνεται ἀπὸ τοὺς πνεύμονας εἰς τὴν ἀριστερὰν κοιλίαν τῆς καρδίας, ὄχι ὅμως νὰ γυρίζῃ ὀπίσω. Τελευταῖον, τρεῖς κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς ἀορτῆς, οἱ ὁποῖοι τὸ ἀφίνουν νὰ ἐκβαίνῃ ἀπὸ τὴν καρδίαν, τὸ ἐμποδίζουν ὅμως νὰ ἐπιστρέφῃ εἰς αὐτήν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀνοίγμα τῆς πνευμονικῆς φλεβὸς ἔχει σχῆμα ὠοειδὲς ἐξ αἰτίας τοῦ μέρους, ὅπου εὐρίσκεται, εὐκόλα κλείεται μὲ δύο μόνον ὑμένας, ἐν ᾧ τὰ ἄλλα, ὡς σρογγυλὰ, κλείονται καλῆτερα μὲ τρεῖς. Τοιοῦτος εἶναι ὁ λόγος τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑμένων, καὶ δὲν εἶναι χρεῖα νὰ ζητῶμεν ἄλλον παρ' αὐτόν. Επεθύμουν πρὸς τούτοις νὰ παρατηρήσουν οἱ φιλομαθεῖς πρῶτον, ὅτι ἡ μὲν ἀορτὴ καὶ ἡ πνευμονικὴ ἀρτηρία ἔχουν σύσασιν πολὺ σκληροτέραν καὶ σερρότεραν παρὰ τὴν πνευμονικὴν φλέβα καὶ τὴν κοιλίην, αὐταὶ δὲ πλατύνονται πρὶν ἔμβωσιν εἰς τὴν καρδίαν, ἀποτελοῦσαι τρόπον τινὰ δύο θυλάκια, ὀνομαζόμενα ὠτα τῆς καρδίας, καὶ συνιστάμενα ἀπὸ σάρκα

(α) Τὰς λεγομένας δικλίδας (valvules).

ὁμοίαν μὲ τὴν αὐτῆς· δεύτερον, ὅτι περισσοτέρα θερμότης εὐρίσκεται πάντοτε εἰς τὴν καρδίαν παρὰ εἰς ἄλλο τι μέρος τοῦ σώματος· καὶ τελευταῖον, ὅτι ἡ ρηθεῖσα θερμότης εἶναι ἱκανὴ νὰ ἐξογκόνῃ ταχέως καὶ νὰ πλατύνῃ κάθε σαλαγγμὸν αἵματος πίπτοντα εἰς τὴν καρδίαν, καθὼς πάσχουσιν ὅλα τὰ ὑγρά κατασάζοντα εἰς ἀγγεῖον θερμότατον.

Πρὸς ἐξήγησιν τῆς κινήσεως τῆς καρδίας ἀρκεῖ νὰ προσθέσω εἰς τὰ εἰρημένα ὅτι εἰς τὰς κοιλίας αὐτῆς, ὅταν δὲν ἦναι γεμάται, ἐξ ἀνάγκης τρέχει αἷμα, ἀπὸ μὲν τὴν κοίλην φλέβα εἰς τὴν δεξιάν, ἀπὸ δὲ τὴν πνευμονικὴν εἰς τὴν ἀρισεράν. Διότι τὰ δύο ταῦτα ἀγγεῖα εἶναι πάντοτε πλήρη, καὶ τὰ ἀνοίγματα αὐτῶν πρὸς τὴν καρδίαν δὲν ἠμποροῦν τότε νὰ ἦναι κλεισμένα. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἔμβωσιν οὕτω δύο σταλαγμοὶ αἵματος, ἕνας εἰς καθεμίαν ἀπὸ τὰς κοιλίας, αὐτοὶ μεγάλοι ἀναγκαιῶς ὄντες καὶ διὰ τὸ πλάτος τῶν ἀνοιγμάτων, καὶ διὰ τὴν μεστότητα τῶν ἀγγείων, ἀραιώνονται εὐθὺς καὶ πλατύνονται ἀπὸ τὴν θερμότητα τῆς καρδίας. Μὲ τοῦτο τὸ μέσον ἐξογκόνοντες αὐτὴν ὠθοῦσι καὶ κλείουσι τὰς πέντε μικρὰς θύρας, τὰς κειμένας εἰς τὰς εἰσόδους τῶν δύο ἀγγείων, καὶ οὕτως ἐμποδίζουσι νὰ χυθῇ περισσότερον αἷμα εἰς τὴν καρδίαν. Αραιούμενοι δὲ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, ὠθοῦσι καὶ ἀνοίγουσι τὰς ἄλλας ἐξ μικρὰς θύρας τὰς εὐρισκομένας εἰς τὰς εἰσόδους τῶν ἄλλων δύο ἀγγείων, καὶ ἐξέρχονται δι' αὐτῶν, ἐξογκόνοντες ὅλους τοὺς κλάδους τῆς πνευμονικῆς ἀρτηρίας καὶ τῆς ἀορτῆς, συγχρόνως σχεδὸν μὲ τὴν καρδίαν. Αὕτη δὲ συσέλλεται ἀμέσως, καθὼς καὶ αἱ ἀρτηρίαι, διὰ τὸ κρύωμα τοῦ εἰσελθόντος αἵματος· καὶ τὰ μὲν ἐξ θυρίδια κλείονται πάλιν, τὰ δὲ πέντε τῆς κοίλης καὶ τῆς πνευμονικῆς φλεβὸς ἀνοίγονται πρὸς διόδον ἄλλων δύο σαλαγγμῶν αἵματος,

αίτινες ἐξογκόνουσι πάλιν τὴν καρδίαν καὶ τὰς ἀρτηρίας, καθὼς καὶ οἱ πρότεροι. Ἐπειδὴ δὲ τὸ χυνόμενον εἰς τὴν καρδίαν αἷμα διαβαίνει διὰ τῶν δύο θυλακίων αὐτῆς τῶν λεγομένων ὠτων, διὰ τοῦτο ταῦτα κινεῦνται ἐναντίως πρὸς ἐκείνην, καὶ συσέλλονται, ἐν ᾧ αὐτὴ διασέλλεται. Περιπλέον, διὰ νὰ μὴ τολμήσουν ν' ἀρνηθῶσιν ἀνεξετάσως τὰ εἰρημένα οἱ μὴ γινώσκοντες τὴν δύναμιν τῶν μαθηματικῶν ἀποδείξεων, καὶ μὴ συνεπιθισμένοι εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἀληθῶν λόγων ἀπὸ τῶν πιθανῶν, λέγω πρὸς αὐτοὺς νὰ θεωρήσουν καὶ μὲ γυμνά ὀμμάτια τὴν διάθεσιν τῶν ὀργάνων τῆς καρδίας, νὰ δοκιμάσουν καὶ μὲ τὰ δάκτυλα τὴν θερμότητά της, καὶ νὰ γνωρίσουν διὰ τῆς πείρας τὴν φύσιν τοῦ αἵματος. Ἀπὸ ταῦτα τόσον ἀναγκαίως ἀκολουθεῖ ἡ ἐξηγηθεῖσα κίνησις, ὅσον καὶ ἡ τοῦ ὠρολογίου ἀπὸ τὴν ἰσχὺν, τὴν θέσιν καὶ τὸ σχῆμα τῶν ἀντισηκωμάτων καὶ τροχῶν αὐτοῦ.

Ἀλλ' ἂν ἐρωτήσῃ τις πῶς τὸ αἷμα τῶν φλεβῶν δὲν τελειώνει χυνόμενον διηνεκῶς εἰς τὴν καρδίαν, καὶ πῶς αἱ ἀρτηρίαι δὲν γεμίζονται ὑπὲρ τὸ μέτρον, ἀφ' οὗ τὸ διερχόμενον διὰ τῆς καρδίας καταντᾷ ὅλον εἰς αὐτάς, δὲν χρειάζομαι ἄλλην ἀπόκρισιν, παρὰ τὰ γραφθέντα ἤδη ἀπὸ τὸν Ἀγγλον ἐκείνον ἰατρὸν (1), ὅστις πρέπει νὰ ἐπαινῆται ὡς πρῶτος τολμήσας νὰ ὀδοποιήσῃ εἰς ταύτην τὴν ζήτησιν, καὶ πρῶτος διδάξας ὅτι εἰς τὰς ἄκρας τῶν ἀρτηριῶν εἶναι πολλὰ μικρὰ δίοδοι, διὰ τῶν ὁποίων τὸ αἷμα, τὸ ἐρχόμενον εἰς ἐκείνας ἀπὸ τὴν καρδίαν, ἐμβαίνει εἰς τὰ μικρὰ κλαδία τῶν φλεβῶν καὶ ἐντεῦθεν ἐπιστρέφει πάλιν εἰς τὴν καρδίαν. Εἶναι λοιπὸν ὁ δρόμος αὐτοῦ διηνεκῆς κυκλοφορία· καὶ τὸ ἀποδεικνύει κάλλιφα

(1) Guill. HARVEY, *de motu cordis*.

μέ τὴν συνήθη πρᾶξιν τῶν χειρουργῶν, οἱ ὅποιοι δένοντες μετρίως τὸν βραχίονα ὑπὲρ τὸ μέρος, ὅπου ἀνοίγουσι τὴν φλέβα, προτρέπουσι τὸ αἷμα νὰ χύνεται ἀφθονώτερα. Τὸ ἐναντίον δὲ ἤθελε συμβῆ, ἂν τὸν ἔδεσαν ἢ πολλὰ σφικτὰ, ἢ κατωτέρω μετὰξὺ τῆς χειρὸς καὶ τῆς τομῆς. Τῷ ὄντι, φανερόν εἶναι ὅτι ὁ μετρίως σφικτὸς δεσμὸς ἐμποδίζει μὲν τὸ εἰς τὸν βραχίονα αἷμα νὰ γυρίσῃ πρὸς τὴν καρδίαν διὰ τῶν φλεβῶν, δὲν ἐμποδίζει ὁμῶς νὰ ἔρχεται πάντιτε ἄλλο νέον διὰ τῶν ἀρτηριῶν, διότι αὐταὶ κείμεναι ὑπὸ τὰς φλέβας, καὶ ἔχουσαι ὑμένους σκληροτέρους πιέζονται δυσκολώτερα. Πρὸς τούτοις, τὸ ἀπὸ τὴν καρδίαν ἐρχόμενον αἷμα τείνει μὲ περισσοτέραν δύναμιν νὰ περάσῃ δι' αὐτῶν εἰς τὴν χεῖρα, παρὰ νὰ ἐπιστρέψῃ ἐντεῦθεν πρὸς τὴν καρδίαν διὰ τῶν φλεβῶν. Καὶ ἐπειδὴ αὐτὸ ἐκχύνεται ἀπὸ τὸν βραχίονα διὰ τῆς τομῆς τῆς γενομένης εἰς μίαν ἀπὸ τὰς φλέβας, πρέπει ἐξάπαντος νὰ ἦναι τινὲς δίοδοι κατωτέρω τοῦ δεσμοῦ, ἢ γοῦν πρὸς τὰ ἄκρα τοῦ βραχίονος, διὰ τῶν ὁποίων ἠμπορεῖ νὰ διαβαίῃ εἰς τὴν ῥηθείσαν φλέβα ἀπὸ τὰς ἀρτηρίας. Κάλλις κ προσέτι φιλοσοφεῖ περὶ κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, δεικνύων ὅτι εἶναι εἰς διάφορα μέρη τῶν φλεβῶν τινὲς ὑμένους, τῶν ὁποίων ἢ διάλσεις εἶναι τοιαύτη, ὥστε δὲν ἀφίνουσι τὸ αἷμα νὰ διαβαίῃ ἀπὸ τὴν μέσην τοῦ σώματος πρὸς τὰ ἄκρα, ἀλλὰ μόνον νὰ ἐπιστρέψῃ ἀπὸ τὰ ἄκρα πρὸς τὴν καρδίαν. Δεικνύει περιπλέον ὅτι ὅσον αἷμα εὑρίσκεται εἰς τὸ σῶμα, ἠμπορεῖ νὰ κενωθῆ ὅλον εἰς ὀλιγώτατον καιρὸν διὰ μιᾶς μόνης ἀρτηρίας, ὅταν αὐτὴ κοπῆ. Γίνεται δὲ τὸ πείραμα οὕτω· δένεται σφικτὰ ἢ ἀρτηρία πλησίον τῆς καρδίας, καὶ κόπτεται μετὰξὺ ταύτης καὶ τοῦ δεσμοῦ, διὰ νὰ μὴν ἔχη τις κἀμμίαν πρόφασιν νὰ ὑπαπτευθῆ, ὅτι τὸ ἐκρέον αἷμα πηγάζει ἄλλοθεν.

Πλὴν τούτων, πολλὰ ἄλλα μαρτυροῦσιν ὅτι ἀληθῆς αἰτία τῆς κινήσεως τοῦ αἵματος εἶναι ἐκείνη, τὴν ὑποίαν ἐξέθηκα. Πρῶτον, ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἐκρέοντος ἀπὸ τὰς φλέβας, καὶ τοῦ ἐκρέοντος ἀπὸ τὰς ἀρτηρίας, ἐκ τούτου μόνον προέργεται, ὅτι τὸ ἀρτηριώδες ἀραιωθὲν καὶ τρόπον τινὰ κατασαλαγθὲν εἰς τὴν καρδίαν, εἶναι λεπτότερον καὶ ζωηρότερον καὶ θερμότερον εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκεῖθεν μεταβάσιν του εἰς τὰς ἀρτηρίας, παρὰ πρὶν ἔμβῃ εἰς αὐτὰς, ἐν ᾧ δηλαδὴ εὐρίσκεται εἰς τὰς φλέβας· καὶ ἂν προσέξῃ τις, θέλει ἰδεῖ, ὅτι ἡ διαφορὰ αὕτη φαίνεται καλὰ μόνον πρὸς τὴν καρδίαν, καὶ ὄχι τόσον εἰς τὰ πλέον μακρυσμένα ἀπ' αὐτὴν μέρη. Ἐπειτα, ἡ σκληρότης τῶν ὑφασμάτων, ἀπὸ τὰ ὑποία σύγκεινται ἡ πνευμονικὴ ἀρτηρία καὶ ἡ ἀορτὴ, ἀρκετὰ δεικνύει ὅτι τὸ αἷμα σφύζει εἰς αὐτὰς μὲ περισσοτέραν δύναμιν, παρὰ εἰς τὰς φλέβας. Καὶ διατί τάχα ἡ ἀριστερὰ κοιλία τῆς καρδίας καὶ ἡ ἀορτὴ εἶναι εὐρυχωρότεραι καὶ πλατύτεραι παρὰ τὴν δεξιάν κοιλίαν καὶ τὴν πνευμονικὴν ἀρτηρίαν; Οὐχὶ δι' ἄλλο, παρὰ διότι τὸ αἷμα τῆς πνευμονικῆς φλεβῆς, ἐπειδὴ μόνον εἰς τοὺς πνεύμονας ἐστάθη μετὰ τὴν ἐξοδὸν του ἀπὸ τὴν καρδίαν, εἶναι λεπτότερον, καὶ ἀραιότερον περισσύτερον καὶ ευκολώτερον, παρὰ τὸ ἐρχόμενον ἀμέσως ἀπὸ τὴν κοιλίην φλέβα. Καὶ τί ἤμποροῦν νὰ μαντεύσουν οἱ ἰατροὶ δοκιμάζοντες τὸν σφυγμὸν, ἂν δὲν ἤξεύρουν ὅτι τὸ αἷμα ἀραιώνεται ἀπὸ τὴν θερμότητα τῆς καρδίας δυνατώτερα ἢ γληγορότερα, ἀδυνατώτερα ἢ ἀργότερα, κατὰ τὰ πάθη, τὰ ὅποια μεταβάλλουν τὴν φύσιν του; Καὶ ἂν ἐξετάσῃ τις πῶς ἡ θερμότης αὕτη διαδίδεται εἰς τὰ ἄλλα μέλη, δὲν πρέπει νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι διὰ τοῦ αἵματος, τὸ ὅποῖον θερμαίνεται διαβαῖνον διὰ τῆς καρδίας, καὶ ἐντεῦθεν διασπείρεται εἰς

ὅλον τὸ σῶμα; Διὰ τοῦτο ὅταν ἀφαιρεθῇ αἷμα ἀπὸ κανέν μέρους, ἀφαιρεῖται ἐν ταύτῳ καὶ ἡ θερμότης. Ἡ καρδία, καὶ ἂν ἦτον καυστή, ὡς σίδηρος πεπυρακτωμένος, δὲν ἤθελε πάλιν ἐξαρκέσει νὰ θερμαίνῃ τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας, ἂν δὲν ἐξέπεμπεν ἀκαταπαύτως νέον αἷμα εἰς ταῦτα τὰ μέλη. Ἐπειτα πληροφοροῦμεθα εἰς τί χρησιμεύει ἀληθῶς ἡ ἀναπνοή. Αὐτὴ φέρει ὀροσερὸν ἀέρα εἰς τὸν πνεύμονα, ὅσος χρειάζεται διὰ νὰ πυκνῶνῃ τὸ ἐρχόμενον ἐκεῖ ἀπὸ τὴν δεξιάν κοιλίαν τῆς καρδίας αἷμα, καὶ ἀπὸ ἀραιὸν καὶ ἀτμῶδες, ὁποῖον ἔγεινεν εἰς αὐτὴν, νὰ τὸ ἀποκαταστῆν ὑγρὸν, πρὶν πέσῃ πάλιν εἰς τὴν ἀριστερὰν κοιλίαν· διότι ἀλλέως δὲν ἤθελεν εἶναι ἐπιτήδειον νὰ θρέψῃ τὸ εὐρισκόμενον εἰς ταύτην πῦρ. Ἐπικύρωσις δὲ τούτου εἶναι, ὅτι ὅσα ζῶα βλέπομεν χωρὶς πνεύμονας, αὐτῶν καὶ ἡ καρδία εἶναι μονόκοιλος· καὶ τὰ ἔμβρυα, ἄπνευστα ὄντα εἰς τὴν μήτραν, ἔχουν κάποιον ἀνοιγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐμβαίνει αἷμα ἀπὸ τὴν κοιλίαν φλέβα εἰς τὴν ἀριστερὰν κοιλίαν τῆς καρδίας, καὶ κάποιον ἀγωγόν, διὰ τοῦ ὁποίου χύνεται ἀπὸ τὴν πνευμονικὴν ἀρτηρίαν εἰς τὴν ἀορτήν, χωρὶς νὰ περάσῃ ἀπὸ τοὺς πνεύμονας. Ἐπειτα, πῶς ἤθελε γίνεσθαι ἡ πέψις εἰς τὸν σῶμαχον, ἂν ἡ καρδία δὲν ἔστελλεν εἰς αὐτὸν θερμότητα διὰ τῶν ἀρτηριῶν, καὶ ἐν ταύτῳ τινὰ τῶν ρευστοτάτων μορίων τοῦ αἵματος, πρὸς διάλυσιν τῶν εἰσαγομένων αὐτῶσε κρεάτων; Τὴν δὲ ἐνέργειαν, διὰ τῆς ὁποίας ὁ χυλὸς τούτων μεταβάλλεται εἰς αἷμα, δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ τὴν καταλάβωμεν, ἂν θεωρήσωμεν ὅτι διαβαῖνον πάλιν καὶ πάλιν ἀπὸ τὴν καρδίαν κατασταλάζεται ἴσως ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν ἢ καὶ διακοσίας φορὰς καθ' ἡμέραν; Καὶ τί ἄλλο χρειάζεται πρὸς ἐξήγησιν τῆς θρέψεως καὶ τῆς γενέσεως τῶν διαφόρων χυμῶν τοῦ σώματος, παρὰ νὰ εἰποῦμεν ὅτι διὰ τὴν δύναμιν,

μέ την ὁποίαν τὸ αἷμα ἀραιούμενον μεταβαίνει ἀπὸ τὴν καρδίαν εἰς τὰ ἄκρα τῶν ἀρτηριῶν, τινὰ τῶν μορίων αὐτοῦ, χωροῦντα διὰ τῶν μελῶν, ἀποδιώκουσι μόρια τούτων, καὶ μένουσιν εἰς τόπον τῶν διωθέντων; Κατὰ δὲ τὴν θέσιν, ἢ τὸ σχῆμα, ἢ τὴν μικρότητα τῶν ἀπαντωμένων πόρων, τινὰ μὲν διαβαίνουσιν εἰς τὸ δεῖνα τὸ μέρος, τινὰ δὲ εἰς ἄλλο, καθὼς ἀπὸ διάφορα κόσκινα (διὰ τὰ μεταχειρισθῶ παράδειγμα εἰς ἔλους γνωσόν), διαφόρως τρυπημένα, διάφοροι κόκκοι χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων. Τέλος, τὸ θαυμαστότερον ἀπ' ὅλα εἶναι ἡ γένεσις τῶν ζωτικῶν πνευμάτων, τὰ ὅποια ὁμοιάζουν μὲ λεπτότατον ἀέρα, ἢ μᾶλλον μὲ καθαρωτάτην καὶ ὀξύτατην φλόγα, ἥτις ἀναβαίνουσα ἀδιαλείπτως καὶ εἰς μεγάλην ποσότητα ἀπὸ τὴν καρδίαν πρὸς τὸν ἐγκέφαλον, διασπείρεται ἐντεῦθεν διὰ τῶν νεύρων εἰς τοὺς μυῶνας, καὶ δίδει κίνησιν εἰς τὰ μέλη. Διατί δὲ τὰ μόρια τοῦ αἵματος, τὰ εὐκίνητότερα καὶ διαπεραστικώτερα καὶ διὰ τοῦτο ἐπιτηδειώτερα εἰς σύστασιν τῶν πνευμάτων, τρέπονται κατὰ προτίμησιν εἰς τὸν ἐγκέφαλον; Ἄλλην αἰτίαν τούτου δὲν εἶναι χρεῖα νὰ φαντασθῶμεν παρὰ τὴν ἐξῆς. Αἱ φέρουσαι αὐτὰ ἀρτηρίαι προβαίνουσιν ἀπὸ τὴν καρδίαν ἐυθυπορότερα παρὰ τὰς ἄλλας, καὶ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς μηχανικῆς, τοὺς αὐτοὺς μὲ τῆς φύσεως, ὅταν πολλὰ πράγματα ἐν κινήσει τείνωσι πρὸς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ μέρος, τὸ ὅποιον δὲν τὰ χωρεῖ ὅλα (καθὼς τὰ ἀπὸ τὴν ἀριστερὰν κοιλίαν τῆς καρδίας αἱματώδη μόρια φέρονται πρὸς τὸν ἐγκέφαλον), τὰ ἀσθενέστερα καὶ δυσκίνητότερα παραγκωνίζονται ἀπὸ τὰ δυνατώτερα, καὶ οὕτω μόνον τὰ τελευταῖα φθάνουσιν εἰς τὸν ὠρισμένον τόπον.

Ἐξηγοῦσα τὸ ὑποκείμενον τοῦτο μὲ ἀρκετὴν λεπτομέρειαν εἰς τὸ σύγγραμμα, τὸ ὅποιον εἶχα πρῶτα σκοπὸν νὰ ἐκδώ-

σοι. Μετὰ ταῦτα εἰδείκνυα ποία πρέπει νὰ ἴηαι ἡ κατασκευὴ τῶν νεύρων καὶ τῶν μυῶνων διὰ νὰ ἡμποροῦν τὰ ζωτικὰ πνεύματα νὰ κινῶσι τὰ μέλη τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, καθὼς αἱ κεφαλαὶ, ὀλίγον τι μετὰ τὴν ἀποτομὴν, κινοῦνται ἀκόμη καὶ δαγκάνουν τὴν γῆν, μὴ ὄλον ὅτι δὲν εἶναι πλέον ἐμψυχωμένοι· ποῖαι μεταβολαὶ πρέπει νὰ συμβαίνουσι εἰς τὸν ἐγκέφαλον, ὥστε νὰ προξενοῦν τὴν ἐγρήγορσιν, τὸν ὕπνον, καὶ τὰ ὄνειρα· πῶς τὸ φῶς, οἱ ἤχοι, αἱ ὀσμαι, οἱ χυμοὶ, ἡ θερμότης καὶ αἱ λοιπαὶ τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων ποιότητες ἐντυπίνουσι εἰς αὐτὸν παντοδαπὰς ἐννοίας διὰ τῶν αἰσθήσεων· πῶς αἱ ἰδέαι τῆς πείνας, τῆς δίψας καὶ τῶν ἄλλων ἐσωτερικῶν παθῶν διατηροῦνται ἐκεῖ· ποῖον μέρος αὐτοῦ πρέπει νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς κοινὴ αἴσθησις, δεχομένη τὰς ἰδέας· ὡς μνήμη, διατηροῦσα αὐτάς· ὡς φαντασία, δυναμένη νὰ τὰς μετασχηματίζῃ πολυτρόπως καὶ νὰ συνθέτῃ νέας, καὶ προσέτι, μετὰ τὴν διαμοίρασιν τῶν ζωτικῶν πνευμάτων εἰς τοὺς μυῶνας, νὰ κινῇ τὰ μέλη τοῦ ὑποτεθειμένου σώματος ἐξ ἀφορμῆς καὶ τῶν ἐξωθεν προσβολῶν καὶ ἐμπτώσεων, καὶ τῶν ἐνδομύχων παθῶν καὶ διαθέσεων, ὅπως κινοῦνται τὰ ἡμέτερα χωρὶς ὀδηγίαν τῆς θελήσεως. Τοῦτο δὲν θέλει φανῆ οὐδαμῶς παράδοξον εἰς ἐκείνους, ὅσοι γινώσκοντες πόσα εἶδη αὐτομάτων ἢ κινουμένων μηχανῶν κατασκευάζει ἡ ἀνθρωπίνη τέχνη, καὶ μὲ ὀλιγώτατα κομμάτια ὡς πρὸ τὸ πλῆθος τῶν κοκκάλων, τῶν μυῶνων, τῶν νεύρων, τῶν ἀρτηριῶν, τῶν φλεβῶν καὶ ὄλων τῶν ἄλλων μερῶν τοῦ σώματος παντὸς ζώου, θέλουσι θεωρήσει τὸ σῶμα τοῦτο, ὡς μηχανὴν κατασκευασμένην ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἀσυγκρίτως εὐρυθμότεραν καὶ ἔχουσιν ἐσωτερικὰς κινήσεις θαυμαστοτέρας παρὰ ὅλα τὰ δυνατὰ ἐπινοήματα τῶν ἀνθρώπων. Εἶχα δια-

τρίψει πολὺ εἰς τοῦτο, διὰ νὰ δείξω ὅτι, ἂν εὐρίσκοντο
 τοιαῦται μηχαναὶ ἔχουσαι ὄργανα καὶ ἐξωτερικὸν σχῆμα
 πίθηκος, ἢ ἄλλου τινὸς ἀλόγου ζώου, δὲν ἠθέλαμεν ἔχει
 κἀνὲν μέσον νὰ γνωρίσωμεν ὅτι δὲν εἶναι ὁμοφυεῖς μὲ ταῦτα τὰ
 ζῶα. Ἄν ὅμως εὐρίσκοντο ἄλλαι ὁμοιάζουσαι τὰ ἡμέτερα
 σώματα, καὶ μιμούμεναι τὰς πράξεις ἡμῶν ὅσον ἠθικῶς ἐν-
 δέχεται, ἠθέλαμεν ἔχει πάντοτε δύο μέσα ἀσφαλέςτατα νὰ
 γνωρίσωμεν ὅτι δὲν εἶναι ἀληθινοὶ ἄνθρωποι. Πρῶτον μὲν,
 ποτὲ δὲν ἔθελον δυνηθῆ νὰ μεταχειρισθῶσι λόγους, ἢ ἄλλα
 σημεῖα, συντάττουσαι αὐτὰ, καθὼς ἡμεῖς διὰ νὰ φανερώσω-
 μεν εἰς ἄλλους τὰ νοήματά μας. Ἡμποροῦμεν, ναί, νὰ φαν-
 τασθῶμεν μηχανὴν κατασκευασμένην μὲ τρόπον, ὥστε νὰ
 προσφέρῃ λόγους ἀπλῶς, ἢ καὶ ἐξ ἀφορμῆς τῶν σωματικῶν προ-
 σβολῶν, ὥσαι προσξενούσι τινὰ μεταβολὴν εἰς τὰ ὄργανά
 της· ἂν, λόγου χάριν, τὴν ἐγγίσουν εἰς τὸ δεῖνα μέρος, νὰ
 ἐρωτᾷ, τί θέλουν· ἂν εἰς τὸ δεῖνα, νὰ φωνάζῃ, ὅτι πονεῖ,
 καὶ τὰ ὅμοια· ὅχι ὅμως καὶ νὰ συνθέτῃ τοὺς λόγους ποικί-
 λως, διὰ ν' ἀποκρίνεται εἰς τὸ νόημα τῶν λεγομένων ἔμ-
 προσθὲν της, πράγμα δυνατόν καὶ εἰς τοὺς ἡλιθιωτάτους
 τῶν ἀνθρώπων. Δεύτερον, καὶ ἂν αἱ ρηθεῖσαι μηχαναὶ ἐκτε-
 λῶσι τινὰ ἔργα καλῆτερα ἴσως ἀπ' ὅλους ἡμᾶς, εἰς ἄλλα
 θέλουν σφάλλει ἐξάπαντος· ἀπὸ τὸ ὅποῖον θέλει γνωρισθῆ
 ὅτι δὲν ἐνεργοῦν μὲ γνώσιν, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὴν διάθεσιν
 τῶν ἰδίων αὐτῶν ὀργάνων. Διότι, ἐν ᾧ τὸ λογικὸν εἶναι
 καθολικὸν ὄργανον εἰς παντοίας περιστάσεις ἐπιτήδειον, τὰ
 ὄργανα εἰς πᾶσαν ἰδιαιτέραν πράξιν χρειάζονται κἄποιαν
 ἰδιαιτέραν διάθεσιν. Οθεν ἠθικῶς ἀδύνατον εἶναι νὰ ὑπάρ-
 χουν τόσαι πολλὰ καὶ ποικίλα διαθέσεις εἰς μίαν μηχανὴν,
 ὥστε νὰ ἐνεργῇ δι' αὐτῶν εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις τῆς ζωῆς,
 καθὼς ἡμεῖς διὰ τοῦ λογικοῦ. Μὲ ταῦτα λοιπὸν τὰ δύο

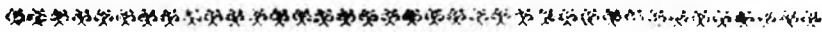
μέσα ἠμποροῦμεν εὐκόλα νὰ γνωρίσωμεν τὴν μεταξύ ἀνθρώπων καὶ ζώων διαφορὰν. Ἐῷ ὄντι σημειώσεως ἄξιον εἶναι, ὅτι δὲν εὐρίσκονται ἄνθρωποι τόσον μωροὶ καὶ ἡλίθιοι, χωρὶς νὰ ἐξαιρέσωμεν μηδὲ τοὺς ἄφρονας, ὥστε νὰ μὴν ἠμποροῦν νὰ συντάττουν διαφόρους λέξεις, καὶ νὰ συνθέτουν ἀπὸ αὐτὰς λόγον δηλωτικὸν τῶν νοημάτων αὐτῶν. Ἐξ ἐναντίας κἀνὲν ἄλλο ζῶον, ὅσον τέλειον καὶ εὐγενὲς ἂν ἦναι, δὲν ἠμπορεῖ νὰ κάμῃ τὸ αὐτό. Τοιαύτη ἀδυναμία δὲν προέρχεται ἀπὸ ἔλλειψιν ὀργάνων· διότι βλέπομεν ὅτι αἱ κίσσαι καὶ οἱ ψιττακοὶ προφέρουν λέξεις, καθὼς ἡμεῖς, καὶ ὅμως δὲν ἠμποροῦν νὰ ὁμιλήσουν ὁμοίως μὲ ἡμᾶς, δεικνύοντες δηλαδή ὅτι φρονοῦσι τὰ λεγόμενα· ἐν ᾧ μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι γεννημένοι κωφοὶ καὶ βουβοὶ σερῶνται ὅσον καὶ τὰ ζῶα, ἢ ἀκόμη περισσότερον, τὰ χρήσιμα εἰς τὸν λόγον ὄργανα, πάλιν εὐρίσκουν αὐτοδίδακτοι σημεία τινὰ, μὲ τὰ ὅποια φανεροῦσι τὰς ἐννοίας αὐτῶν εἰς τοὺς συζώντας συνήθως μὲ αὐτοὺς, καὶ εὐκαιροῦντας νὰ μάθωσι τὴν γλῶσσαν των. Τοῦτο δὲν μαρτυρεῖ μόνον ὅτι τὰ ζῶα ἔχουν ὀλιγότερον νοῦν παρὰ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ ὅτι δὲν ἔχουν παντάπασιν· διότι βλέπομεν πόσον ὀλίγος χρειάζεται διὰ νὰ ἤξεύρῃ τις νὰ ὁμιλῇ. Πρὸς τούτοις, καθὼς εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οὕτω καὶ μεταξύ τῶν ὁμοφύλων ζώων παρατηρεῖται ἀνισότης, καὶ τινὰ ἐξ αὐτῶν παιδεύονται εὐκολώτερα παρὰ ἄλλα. Πῶς λοιπὸν εἶναι πιστευτὸν ὅτι πίθηκος, ἢ ψιττακῆς, τελειότατος εἰς τὸ εἶδός του, δὲν ἤθελε φθάσει κατὰ τοῦτο κἀνὲν ἡλιθιώτατον παιδίον, ἢ τοῦλάχιστον μὲ νοῦν σαλευμένον, ἂν ἡ ψυχὴ ἐκείνων δὲν ἦτον πάντῃ διάφορος τὴν φύσιν ἀπὸ τὴν ἐδικὴν μας; Δὲν πρέπει δὲ νὰ συγχέωμεν τὰ λόγια μὲ τὰ δηλωτικὰ παθῶν φυσικὰ κινήματα, τὰ εὐμίμητα ἀπὸ μηχανᾶς, καθὼς καὶ

ἀπὸ ζῶα, μηδὲ νὰ φρονῶμεν, ὡς τινὲς τῶν παλαιῶν, ὅτι ὁμιλοῦσι μὲν τὰ κτήνη, ἀλλ' ἡμεῖς δὲν καταλαμβάνομεν τὴν γλῶσσαν των. Διότι, ἂν τοῦτο ἀληθεύειν, ἐπειδὴ ἔχουν πολλά ὄργανα ἀνάλογα μὲ τὰ ἐδικὰ μας, τί τὰ ἐμπόδιζε νὰ ἐξηγοῦν καὶ εἰς ἡμᾶς τὰς ἐννοίας των, καθὼς εἰς τὰ ἀδελφά των ζῶα; Εἶναι ἀκόμη προσοχῆς ἄξιον ὅτι, ἂν καὶ πολλά ἐξ αὐτῶν δεικνύουν περισσοτέραν τέχνην ἀπὸ ἡμᾶς εἰς τινὰ ἔργα, εἶναι ὅμως διόλου ἀνεπιτήδεια εἰς ἄλλα ὅχι ὀλίγα, ὥστε ἢ κατ' ἐκεῖνα ὑπεροχῆ των δὲν δεικνύει ὅτι ἔχουσι νοῦν (διότι κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἤθελαν εἶναι παντὸς ἀνθρώπου νοητικώτερα, καὶ εἰς πᾶν ἄλλο τεχνικώτερα), ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι εἶναι πάντῃ ἄμοιρα λόγου, καὶ μόνη ἢ φύσις ἐνεργεῖ εἰς αὐτὰ κατὰ τὴν διάθεσιν τῶν ὀργάνων ἐκάστου. Παρομοίως τὸ ὠρολόγιον, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει ἄλλα συστατικὰ παρὰ τροχοὺς καὶ ἐλατήρια, ἀριθμεῖ τὰς ὥρας καὶ μετρεῖ τὸν καιρὸν ἀκριέστερα ἀπὸ ἡμᾶς μὲ ὅλην μας τὴν φρόνησιν.

Ἐπερίγραφα μετὰ ταῦτα τὴν λογικὴν ψυχὴν, καὶ ἐδείκνυα πάντῃ ἀδύνατον νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν δύναμιν τῆς ὕλης, καθὼς τὰ ἄλλα πράγματα, περὶ τῶν ὁποίων εἶχα ὁμιλήσει ἰναγκαῖον δὲ νὰ ἴναι ἐπίτηδες δημιουργημένη. Ἐξηγοῦσα ἀκόμη πῶς δὲν φθάνει νὰ κατοικήῃ εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ὡς κυβερνήτης εἰς πλοῖον, πάρεξ ἴσως διὰ νὰ κινή τὰ μέλη του ἄλλὰ χρειάζεται νὰ ἴναι συνδεδεμένη καὶ ἐνωμένη στενωτέρα μὲ αὐτὸ, διὰ νὰ ἔχη προσέτι αἰσθήματα καὶ ὀρέξεις ὁμοίας μὲ τὰς ἐδικὰς μας, καὶ οὕτω νὰ συνιστᾷ ἀληθινὸν ἄνθρωπον. Περιπλέον, ὁμιλήσα ἐδῶ πλατύτερα ὀπωσοῦν περὶ ψυχῆς, διότι τὸ ὑποκείμενον τοῦτο εἶναι ἀπὸ τὰ ἀξιολογώτερα. Ἐφ' ὄντι, μετὰ τὴν πλάνην τῶν ἀρνούμενων τὸν Θεόν, τὴν ὁποίαν νομίζω ὅτι ἀρκετὰ

ἀναίρεσα, δὲν εἶναι ἄλλη ἐπιτηδειότερα νὰ ἐκτρεπῇ τὰ ἀδύνατα πνεύματα ἀπὸ τὴν εὐθείαν τῆς ἀρετῆς ὁδόν, παρὰ τὸ νὰ φαντάζονται ὅτι ἡ ψυχὴ τῶν ζώων εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως μὲ τὴν ἐδικὴν μας, καὶ ἀκολούθως δὲν ἔχομεν νὰ φοβούμεθα, μηδὲ νὰ ἐλπίζομεν μετὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν τίποτε περισσότερον ἀπὸ τὰς μυίγας καὶ τοὺς μύρμηκας. Ὅταν ὅμως ἤξεύρωμεν πῶσον διαφέρουν, καταλαμβάνομεν καλῆτερα τοὺς λόγους, διὰ τῶν ὑποίων ἀποδεικνύεται ὅτι τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἡ οὐσία παντάπασι δὲν κρέμαται ἀπὸ τὸ σῶμα, καὶ διὰ ταῦτα οὐδὲ ὑπόκειται ν' ἀποθάνῃ μὲ αὐτό· ἔπειτα, μὴ βλέποντες κάμμίαν ἄλλην αἰτίαν φθαρτικὴν αὐτῆς, φυσικὰ ὑδηγούμεθα νὰ κρίνομεν ἐνταῦθεν ὅτι εἶναι ἀθάνατος.

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟΝ.

Εἶναι τώρα τρεῖς χρόνοι ἀφ' οὗ ἐτελείωσα τὸ περὶ πάντων τῶν προειρημένων σύγγραμμα, καὶ ἄρχιζα νὰ τὸ ἐπιθεωρῶ, διὰ νὰ τὸ ἐγγχειρίσω εἰς τὸν τυπογράφον. Ἀλλ' ἔμαθα τότε ὅτι ἄνδρες τινὲς τοὺς ὑποίους σέβουμαι, καὶ τῶν ὑποίων τὸ κῶρος ἔχει τόσην σχεδὸν δύναμιν εἰς τὰς πράξεις μου, ὅσπν τὸ ἴδιόν μου λογικὸν εἰς τὰς διανοίας μου, εἶχαν ἀποδοκιμάσει μίαν γνώμην τινὸς φυσικοῦ ὀλίγον τι ἀρχήτερα δημοσιευμένην. Δὲν λέγω ὅτι ἐσυμφωνοῦσα μὲ αὐτόν· τοῦλάχιστον ὅμως πρὸ τῆς κατακρίσεως ἐκείνων δὲν εἶχα παρατηρήσει εἰς τὴν γνώμην τῶν τίποτε ἰκανὸν νὰ βλάβῃ τὴν θρησκείαν, ἢ τὴν πόλιν, καὶ ἀκολουθῶς δὲν ἤθελα ἐμποδισθῆ νὰ τὴν γράψω, ἂν ὁ λόγος μ' ἐπειθε νὰ τὴν δεχθῶ. Τοῦτο μ' ἔκαμε νὰ φοβηθῶ μήπως καὶ εἰς τὰ ἐδικά μου δόγματα εὐρίσκειται τι σφαλμένον, μ' ὅλον ὅτι ἔβαλα πάντοτε ἄκραν προσοχὴν καὶ φροντίδα νὰ μὴ πιστεύσω νέας γνώμας, χωρὶς νὰ ἔχω βεβαιωτάτας ἀποδείξεις αὐτῶν, καὶ νὰ μὴ γράψω τίποτε ἐνδεγόμενον νὰ βλάβῃ τὸν τυχόντα. Ὁ φόβος οὗτος ἐστάθη ἀρκετὸς νὰ μὲ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὸ νὰ τὰ δημοσιεύσω. Μ' ὅλον ὅτι ἀπὸ ἰσχυροτάτους λόγους κινούμενος εἶχα ἀποφασίσει πρότερον τὴν ἐκδοσιν αὐτῶν, ἢ φυσικὴ καὶ παντοτεινὴ μου ἀποστροφή πρὸς τὴν ἐργασίαν τοῦ συγγράφειν μὲ ὑπαγόμενους ἀμέσως ἀρκετὰς δικαιολογίας παραιτήσεως. Ἡ φύσις τῶν ἀντικειμένων τούτων λόγων εἶναι τοιαύτη, ὥστε συμφέρει ὑπὸ τῶν εἰς ἐμὲ νὰ τοὺς φανερώσω ἐλθῶ, ἴσως δὲ καὶ εἰς τὸ κοινὸν νὰ τοὺς μάθῃ.

Ποτὲ δὲν ἐψήφισα πολὺ τοῦ νοῦς μου τὰ γεννήματα· καὶ ἐν ὅσῳ δὲν ἀπέλευσα ἄλλον καρπὸν ἀπὸ τῆν εἰς ἰδίαν μου γρηῃσι μέθοδον παρὰ νὰ εὐπορήσω λύσεις τινῶν δυσκολιῶν εἰς τὰς θεωρητικὰς ἐπιστήμας, ἢ νὰ ἐπιμεληθῶ περὶ τῆν διακρίσασιν τῶν ἡθῶν μου κατὰ τοὺς διδασκομένους ἀπὸ ἐκείνων λόγους, δὲν ἔκρινα γρῆος μου νὰ γράψω τίποτε. Διότι εἰς τὰ περὶ ἡθῶν καθεὶς ἔχει μεγίστην δοκησισοφίαν, καὶ ἤθελαν εὐρεθῆ τόσῳ ἀναγκασταὶ, ὅσαι κεφαλαί, ἂν ἐσυγχωροῦντο μεταβολαὶ κατὰ τοῦτο εἰς ἄλλους παρὰ τοὺς ταχθέντας ἀπὸ τὸν Θεὸν εἰς κυβένησιν τῶν λαῶν αὐτοῦ, ἢ τοὺς ἀξιωθέντας ἀνωθεὶ χάριν καὶ ζήλον προφητείας. Καὶ μ' ὅλον ὅτι αἱ θεωρίαι μου πολὺ μ' εὐαρεστοῦσαν, ἐπτοχάσθη ὅτι καὶ ἄλλοι ἔχουν τὰς ἐδικὰς τῶν, εἰς τὰς ὁποίας εὐαρεστοῦνται ἴσως περισσώτερον. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἀπέκτησα τινὰς γενικὰς ιδέας φυσικῆς, καὶ δοκιμάζων αὐτὰς εἰς διαφόρους μερικὰς δυσκολίας παρετήρησα ἕως ποῦ δύνανται νὰ μᾶς ὁδηγήσουν, καὶ πόσον διαφέρουν ἀπὸ τὰς μέχρι τοῦδε ἀκολουθουμένας ἀρχάς, ἀδύνατον μ' ἐφάνη νὰ τὰς φυλάξω περισσώτερον καιρὸν κρυμμένας, χωρὶς ν' ἀμαρτήσω μεγάλως εἰς τὸν νόμον τὸν προστάσσοντα νὰ ὠφελῶμεν κατὰ δύναμιν ὅλην τῆν ἀνθρωπότητα. Διότι αὐταὶ μ' ἐπληροφόρησαν ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ φθάσωμεν εἰς γνώσεις βιωφελεστάτας, καὶ ἀντὶ τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας τῆς διδασκομένης εἰς τὰ σχολεῖα, νὰ εὕρωμεν ἄλλην τινὰ πρακτικὴν, διὰ τῆς ὁποίας μαθητόντες τῆν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ πυρός, τοῦ ὕδατος, τοῦ ἀέρος, τῶν ἄστρον, τῶν οὐρανῶν καὶ ὅλων τῶν ἄλλῶν περὶ ἡμᾶς σωματίων μὲ ὅσπιν εὐκρίνειαν γνωρίζομεν τὰς διαφόρους μηχανὰς τῶν τεχνιτῶν μας, θέλομεν δυνηθῆ νὰ τὰ μεταχειριζώμεθα ὁμοίως εἰς πᾶσαν ἀρμόδιον γρῆσαν, καὶ νὰ κατασταθῶμεν κύριοι

τρόπον τινὰ καὶ δεσπόται τῆς φύσεως. Τοῦτο εἶναι εὐκταῖον διὰ τὴν ἐφεύρεσιν ἀπειρῶν μηχανῶν, μὲ τὰς ὁποίας ἠθέλαμεν ἀπολάυει ἀκόπως τοὺς καρποὺς τῆς γῆς καὶ ὅλα τὰ εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς ἐπιτήδεια· κατ' ἐξοχὴν ὁμως διὰ τὴν συντήρησιν τῆς υἰείας, ἡ ὁποία χωρὶς ἀμφιβολίαν εἶναι τὸ πρῶτον καὶ βῆσις ὅλων τῶν ἄλλων ἀγαθῶν τῆς παρουσίας ζωῆς. Διότι καὶ τὸ πνεῦμα τόσον πολὺ κρέμεται ἀπὸ τὴν κρασιν τοῦ σώματος, καὶ τὴν διάθεσιν τῶν ὀργάνων τούτου, ὥστε ἂν ἦναι δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ μέσον ἐπιτήδειον νὰ καταστήσῃ ἐν γένει τοὺς ἀνθρώπους φρονιμωτέρους καὶ δεξιωτέρους ἀπ' ὅ, τι ἐστάθησαν ἕως τώρα, εἰς τὴν ἱατρικὴν νομιζῶ ὅτι πρέπει νὰ τὸ ζητήσωμεν. Τὴν ἀλήθειαν, ἡ νῦν ἐπιρροτούσα ὀλίγα περιέχει τοιαύτης μεγάλης ὠφελείας πρόξενον. Πλὴν δὲν ἀμφιβάλλω, καὶ τὸ λέγω χωρὶς σκοπὸν νὰ τὴν καταφρονήσω, ὅτι καὶ ἀπὸ τοὺς ἐξ ἐπαγγέλματος ἱατροὺς κάνεις δὲν εἶναι, ὅστις δὲν ὁμολογεῖ ὅτι τὰ μὲν γνωστὰ τῆς ἱατρικῆς εἶναι σχεδὸν τίποτε ὡς πρὸς τὰ εὑρετέα, δυνατὸν δὲ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἀπὸ ἀπειρῶς ἀβῶστίας καὶ σώματος καὶ ψυχῆς, ἴσως μάλιστα καὶ ἀπὸ τὴν ἐξασθένησιν τοῦ γήρατος, ἂν γνωρίσωμεν ἀρκετὰ τὰς αἰτίας αὐτῶν, καὶ ὅσα ἱατρικὰ ἢ φύσις μᾶς ἐπρομήθευσεν. Οὐδὲν σκοπῶν νὰ μεταχειρισθῶ τὴν ζωὴν μου ὅλην εἰς ζήτησιν τοιαύτης ἀναγκασιότατης ἐπιστήμης, καὶ τυχῶν δρόμον ἐπιτήδειον, κατὰ τὴν γνώμην μου, νὰ ὀδηγήσῃ ἐξάπαντος εἰς εὔρεσιν τοὺς βαδίζοντας αὐτὸν, παρεκτός ἂν ἐμποδισθῶσιν ἢ διὰ τὴν βραχύτητα τοῦ βίου, ἢ δι' ἐλλειψιν πειραμάτων, ἕκριναι ὅτι τὸ καλῆτερον ἱατρικὸν κατὰ τῶν δύο τούτων ἐμποδίων εἶναι νὰ φανερώσω πιστὰ εἰς τὸ κοινὸν τὰ ὀλίγα ἕσα εὔρηκα, καὶ νὰ προτρέψω τοὺς ὀρθῶς φρονούντας νὰ προχωρήσουν περαιτέρω, συνεισφέροντες, ἕκαστος

κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κλίσιν καὶ δύναμιν, εἰς τὰ ἀπαιτούμενα πειράματα, καὶ δηλοποιούντες ὡσαύτως εἰς τὸ κοινὸν πᾶν ὃ, τι μάθωσι. Τοιουτοτρόπως οἱ ὕστεροι ἀρχίζουν ὅπου οἱ προλαβόντες ἐτελείωσαν, καὶ συνδέοντες τοὺς βίους καὶ τοὺς κόπους πολλῶν, ὑπάγομεν ὅλαι ὁμοῦ πολὺ μακρύτερα παρὰ καθεὶς χωριστά.

Ἐπαρατήρησα μάλιστα ὅτι τὰ πειράματα εἶναι τόσον ἀναγκασιότερα, ὅσον πλέον προκόπτομεν εἰς γνώσεις· διότι, κατ' ἀρχὰς συμφερότερον εἶναι νὰ μεταχειριζώμεθα τὰ προσπίπτοντα ἀφ' ἑαυτῶν εἰς τὰς αἰσθήσεις, τὰ ὅποια μὲ ὀλίγην προσοχὴν καὶ σκέψιν δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀγνοηθῶσι, παρὰ νὰ ζητῶμεν σπανιώτερα καὶ ἐντεχνώτερα. Ὁ λόγος τούτου εἶναι, ὅτι τὰ σπανιώτερα ἀπατῶσι πολλάκις τοὺς μὴ γινώσκοντας τὰς αἰτίας τῶν κοινοτέρων, καὶ αἱ περιστάσεις, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐκεῖνα ἐξήρτηνται, μὲ μεγάλην δυσκολίαν παρατηροῦνται, διότι εἶναι πάντοτε σχεδὸν μικρότατα καὶ ἰδιαίτατα. Ἐφύλαξα δὲ κατὰ τοῦτο τὴν ἀκόλουθον τάξιν· πρῶτον, ἐσπούδασα νὰ εὔρω ἐν γένει τὰς ἀρχὰς, ἢ πρῶτας αἰτίας ὅλων τῶν ὄντων ἢ ἐνδεχομένων εἰς τὸν κόσμον, ἀποβλέπων μόνον εἰς τὴν δημιουργὸν τοῦ παντός Θεόν, καὶ λαμβάνων τὰς ζητούμενας ἀρχὰς ἀπὸ τὰ φύσει ἐναποκείμενα εἰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν σπέρματα ἀληθείας. Μετὰ ταῦτα ἐξέτασα ποῦ εἶναι τὰ πρῶτα καὶ συνηθέστατα ἀποτελέσματα, τὰ ὅποια συνάγονται ἀπὸ τὰς αἰτίας ἐκεῖνας· καὶ μὲ τοῦτον τὸν τρόπον εὔρηκα, νομίζω, οὐρανούς, ἄστρα, γῆν, μάλιστα καὶ ὕδωρ ἐπ' αὐτῆς καὶ ἀέρα καὶ πῦρ, καὶ ὄρυκτά καὶ ἄλλα τοιαῦτα κοινότατα, καὶ ἀπλούστατα, καὶ διὰ τοῦτο εὐγνωστότατα. Ἐπειτα, ὅταν ἠθέλησα νὰ ἐρευνήσω τὰ μερικώτερα, ἀπήντησα πάμπολλα καὶ διάφορα ἔμπροσθέν μου, κ' ἐστοχάσθην ἀδύνατον εἰς

τὸν ἀνθρώπινον νοῦν νὰ διακρίνη τὰς οὐσίας ἢ τὰ εἶδη τῶν ἐπιγῆς σωμάτων ἀπὸ ἄπειρα ἄλλα ἐνδεχόμενα νὰ ὑπάρξουν, ἂν ἦτον θέλημα Θεοῦ νὰ φανῶσιν εἰς αὐτὴν ἀδύνατον, ἀκολούθως, καὶ νὰ δείξῃ εἰς τί μᾶς χρησιμεύουν, πᾶρεξ ἂν ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα ἀνατρέγῃ πρὸς τὰς αἰτίας, δοκιμάζων πολλὰ καὶ ἰδιαιτέρα πειράματα. Μετὰ ταῦτα, ἀναπολῶν κατὰ νοῦν ὅσα ποτὲ ὑπέπεσαν εἰς τὰς αἰσθήσεις μου, τολμῶ νὰ εἰπῶ ὅτι τίποτε δὲν ἀπήντησα, τὸ ὁποῖον δὲν ἤμποροῦσα μὲ ἀρκετὴν εὐκολίαν νὰ ἐξηγήσω διὰ τῶν προεωρημένων ἀρχῶν μου· πρέπει ὅμως καὶ νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἡ δύναμις τῆς φύσεως εἶναι ὑπερμεγέθης καὶ ἄμετρος, αἱ δὲ ἀρχαὶ αὐτῆς ἀπλούσταται καὶ γενικώταται, ὥστε δὲν βλέπω σχεδὸν πλέον κἀνὲν μερικὸν ἀπὸτέλεσμα, χωρὶς νὰ γνωρίζω εὐθὺς ὅτι ἤμπορεῖ νὰ συναχθῇ ἀπ' αὐτὰς κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους τρόπους, καὶ ἡ μεγαλητέρα μου δυσκολία συνίσταται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, νὰ εὔρω κατὰ ποῖον ἀπὸ τούτους τοὺς τρόπους παράγεται. Εἰς τοῦτο ἄλλην θεραπείαν δὲν γνωρίζω παρὰ νὰ δοκιμάζωμεν νέα τινὰ πειράματα, τὰ ὅποια νὰ μὴν ὁμοιάζουν κατὰ τὴν ἔκθεσιν, διὰ νὰ πληροφορηθῶμεν ἂν πρέπη μὲ τὸν δεῖνα τρόπον ἢ μὲ τὸν δεῖνα νὰ ἐξηγηθῇ. Περιπλέον ἔφθασα, νομίζω, νὰ καταλάβω ἀρκετὰ μὲ ποῖαν τέχνην καὶ μεθοδεῖαν πρέπει νὰ γίνωνται τὰ περισσότερα ἀπ' ὅσα ἤμποροῦν νὰ χρησιμεύσουν εἰς τοῦτο τὸ τέλος. Βλέπω ὅμως ἐν ταυτῷ ὅτι εἶναι τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα, ὥστε οὔτ' αἱ χεῖρες, οὔτε τὸ εἰσόδημά μου, καὶ γιλιοπλάσιον ἂν ἦτον τοῦ παρόντος, δὲν ἤθελαν ἐξαρκέσει εἰς ὅλα. Κατὰ δὲ τὸ πλῆθος, ἢ τὴν ὀλιγότητα τῶν ὅσα εὐπορήσω νὰ κάμω εἰς τὸ ἐξῆς, θέλω προκόψει περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον εἰς τὴν γνῶσιν τῆς φύσεως. Ταῦτα ἠλπίζα νὰ δείξω μὲ τὸ σύγγραμμα, τὸ ὁποῖον

εἶχα φιλοπονίσει, καὶ νὰ παραστήσω τόσον φανερά τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν διὰ τὸ κοινόν, ὥστε οἱ ἐπιθυμοῦντες ἐν γένει τὸ καλὸν τῶν ἀνθρώπων, ἤγουν οἱ μὴ κατὰ προσποιήσιν ἢ ψιλὴν ὑπόληψιν, ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν ἐνάρετοι, νὰ παρακινήθωσι ὅλοι, καὶ νὰ μεταδώσωσιν εἰς ἐμὲ ὅσα πειράματα ἔκαμαν, καὶ νὰ μὲ βοηθήσωσιν εἰς τὴν ζήτησιν τῶν λειπομένων.

Ἐπειτα ὅμως μετέβαλα γνώμην δι' ἄλλους λόγους. Πρέπον ἐστοχάσθην νὰ ἐξακολουθήσω νὰ γράφω ὅ, τι μὲ φανῆ λόγου ἄξιον καὶ ἀληθές, καὶ μὲ τίστην ἐπιμέλειαν, ὅσπην ἤθελα καταβάλλει, ἂν ἐμέλλα νὰ τὰ τυπώσω· πρῶτον μὲν διὰ νὰ τὰ ἐξακριβῶ καλῆτερα· διότι πάντα περισσώτερον προσέχομεν εἰς ἐκείνα, τὰ ὅποια νομίζομεν ὅτι θέλουσι δευχθῆ εἰς πολλοὺς παρὰ εἰς ὅσα κάμνομεν μόνον διὰ τὸν ἑαυτὸν μας· καὶ πολλὰκις ὅ, τι μ' ἐφάνετο ἀληθές κατὰ πρώτην ἐπίνοιαν, τὸ εὑρισκα ψευδές ἐπιχειρῶν· νὰ τὸ γράψω· δεύτερον, ἂν ἤμην ἰκανὸς νὰ ὠφελήσω τὸ κοινόν, νὰ μὴ μένω εἰς κάμμιναν εὐκαιρίαν ἀχρηστος· καὶ ἂν τὰ συγγράμματά μου ἔχωσι τι ἄξιον, νὰ ἤμπορέσωσι οἱ κληρονόμοι μου νὰ τὰ μεταχειρισθῶν κατὰ τὸ ἀρμοδιώτερον. Δὲν ἔκρινα ὅμως πρέπον νὰ συγκατανεύσω εἰς ἐκδόσιν αὐτῶν ἐπὶ ζωῆς μου, διὰ νὰ μὴ ζημιώνωμαι τὸν ὅτον καιρὸν μέλλω νὰ μεταχειρισθῶ εἰς μάθησίν μου, μήτε διὰ τὰς ἀντιστάσεις καὶ ἀντιλογίας, εἰς τὰς ὁποίας ἤθελαν ἴσως ὑποπέσει, μήτε ἀκόμη διὰ τὴν μετρίαν ὑπόληψιν, τὴν ὁποίαν ἤθελαν τυχὸν μὲ προξενήσει. Διότι, ἂν καὶ ἀληθεύῃ ὅτι πᾶς ἄνθρωπος χρεωστῆ νὰ ὠφελῇ τὸ κατὰ δύναμιν τοὺς ἄλλους, καὶ καθ' αὐτὸ ἀχρεῖός ἐίναι ὁ μὴ χρήσιμος εἰς κανένα, ἀλλὰ θεύει παλιν καὶ τοῦτο, ὅτι δὲν πρέπει νὰ προνοῶμεν μόνον διὰ τὰ παρόντα, ἀλλὰ καὶ διὰ μακρυνότερα, καὶ συμφέρει

να παράλειψωμεν τινὰ ὄφελμα ἴσως εἰς τοὺς ζῶντας, ὅταν τοῦτο γίνεται μὲ σκοπὸν νὰ κάμωμεν ἄλλα, τὰ ὁποῖα μέλλουν νὰ φανοῦν χρησιμώτερα εἰς τοὺς ἀπογόνους μας. Τῷ ὄντι, ἐπιθυμῶ νὰ γνωσθῇ ὅτι ὅσα ἔμαθα εἶναι σχεδὸν τὸ οὐδὲν ὡς πρὸς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα δὲν ἤξεύρω, καὶ εἶμαι πάντοτε εὐέλπις νὰ μάθω. Οἱ κατ' ὀλίγον εὐρίσκοντες τὴν ἀλήθειαν εἰς τὰς ἐπιστήμας εἶναι σχεδὸν καθὼς οἱ ἀρχίζοντες νὰ πλουτίζουν, οἱ ὁποῖοι δὲν δυσκολεύονται τόσον νὰ κάμουν μεγάλα κέρδη, ὅσον ἐκοπίασαν, πτωχότεροι ὄντες, διὰ μικρότερα καὶ εὐτελέστερα. Ἡμποροῦμεν δὲ νὰ τοὺς συγκρίνωμεν καὶ μὲ τοὺς στρατηγούς, τῶν ὁποίων αἱ δυνάμεις αὐξάνουν ἀναλόγως μὲ τὰς νίκας των, καὶ περισσοτέραν φρόνησιν χρειάζονται νὰ διασωθῶσι μετὰ τὴν ἥτταν, παρὰ νὰ κυριεύωσι πόλεις καὶ ἐπαρχίας μετὰ τὴν νίκην. Διότι μάχεται ἀληθῶς ὁ ἀγωνιζόμενος νὰ νικήσῃ ὅλας τὰς δυσκολίας καὶ ἀπάτας, αἱ ὁποῖαι μᾶς ἐμποδίζουν νὰ φθάσωμεν εἰς διαγνώσιν τῆς ἀληθείας, καὶ νικᾷται δεγόμενος τινὰ ψευδῆ δόξαν περὶ γενικῶ ὁποσοῦν καὶ ἀξιολόγου ὑποκειμένου. Μετὰ δὲ τοιοῦτον σφάλμα, χρειάζεται περισσοτέραν ἐπιτηδεύτητα διὰ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν προτέραν του κατάστασιν, παρὰ νὰ κάμῃ μεγάλας προόδους, ἀφ' οὗ φθάσῃ νὰ ἔγῃ βεβαίως ἀρχάς. Τὸ κατ' ἐμὲ, ἂν εὕρηκα πρόην τινὰς ἐπιστημονικὰς ἀληθείας (ἐλπίζω δὲ ὅτι ἀπὸ τὰ περιεχόμενα εἰς τὸ πρῶν βιβλίον ὁ ἀναγνώστης θέλει κρίνει ὅτι εὕρηκα), ἡμπορῶ νὰ εἰπῶ ὅτι εἶναι συνέπειαι καὶ ἀκολουθίαι τῶν πέντε ἢ ἕξ κυρίων δυσκολιῶν, τὰς ὁποίας ὑπερέβην, ἢ πολεμῶν ἐνίκησα. Δὲν φοβοῦμαι μάλιστα νὰ εἰπῶ ὅτι, κατὰ τὴν γνώμην μου, δύο μόνον ἢ τρεῖς παρομοίας νίκας χρειάζομαι ἀκόμη νὰ κερδήσω, διὰ νὰ κατορθώσω ὀλίγελα τοὺς σκοπούς μου.

οὐδ' εἶμαι τόσον ἠλικιωμένος, ὥστε, κατὰ τὴν συνήθη τῆς φύσεως τάξιν, νὰ μὴν ἔχω ἀρκετὸν διάστημα πρὸς τοῦτο. Ἀλλ' ὅσον πλέον ἐλπίζω νὰ μεταχειρισθῶ καλὰ τὸν ἀπολειπόμενον καιρὸν, τόσον περισσότερον νομίζω χρέος μου νὰ τὸν οἰκονομῶ· καὶ ἤθελα βέβαια τύχει πολλὰς ἀφορμὰς νὰ τὸν φθειρῶ, ἂν ἐξέδιδα τὰς ἀρχὰς τῆς φυσικῆς μου. Μ' ὄλον ὅτι ἔχουν ὅλαι σχεδὸν τόσῃν ἐνάργειαν, ὥστε ἀρκεῖ νὰ τὰς ἀκούσῃ τις διὰ νὰ τὰς πιστεύσῃ, καὶ δὲν εἶναι, θαρρῶ, κάμμια τὴν ὁποίαν δὲν ἠμπορῶ ν' ἀποδείξω· ἀλλ' ὅμως, διὰ τὸ ἀδύνατον νὰ συμφωνήσουν μὲ τὰς διαφόρους γνώμας τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, προβλέπω ὅτι θέλουν διεγείρει ἀντιστάσεις, αἱ ὁποῖαι μέλλουν ἐξάπαντος νὰ μὲ φέρουν περισπασμούς.

Εὐδέχεται νὰ εἰπῇ τις ὅτι ἀπὸ τὰς ἀντιστάσεις θέλομεν ὠφελῆθῃ κ' ἐγὼ καὶ οἱ ἄλλοι· διότι ἐγὼ μὲν θέλω γνωρίσει τὰ σφάλματά μου· οἱ δὲ ἄλλοι, ἂν ἔχω τι καλόν, θέλουν τὸ καταλάβει μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἐντελέστερα· καὶ ἐπειδὴ οἱ πολλοὶ βλέπουν καλῆτερα παρὰ τὸν ἕνα, ἀρχίζοντες ἀπὸ τώρα νὰ τὸ μεταχειρίζονται, θέλουν μὲ βοηθήσει καὶ μὲ τὰς ἐφευρέσεις των. Ἡξεύρω κ' ἐγὼ ὅτι ὑπόκειμαι ὑπερβολικὰ εἰς ἀπάτην, καὶ δὲν ἐμπιστεύομαι σχεδὸν ποτὲ εἰς τοὺς λογισμούς, ὅσοι μ' ἔρχονται κατὰ πρῶτον· γνωρίζω ὅμως ἐν ταύτῳ ἐκ πείρας, ὅποιας ἀντιρρήσεις ἠμποροῦν οἱ ἄλλοι νὰ κάμουν, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐλπίζω ἀπ' αὐτὰς κἀνὲν ὄφελος. Πολλάκις ἤδη ἐδοκίμασα τὰς κρίσεις καὶ ἐκεῖνων τοὺς ὁποίους ἐστοχαζόμεν φίλους μου, καὶ ἄλλων πρὸς τοὺς ὁποίους ἐνόμιζα ὅτι εἶμαι ἀδιάφορος, καὶ τινῶν ἀκόμη, τῶν ὁποίων ἡ πονηρία καὶ ὁ φθόνος ἐμελλαν μὲ ἀρκετὴν ἐπιμέλειαν νὰ σκαλίσουν ὅσα ἡ ἀγάπη ἔκρυψε τυχὸν εἰς τοὺς φίλους μου· σπανίως ὅμως συνέβη ν' ἀκούσω

κάμμιαν ἔνστασιν, τὴν ὑποίαν δὲν εἶχα οὐδ' ὄλως προῖδέῃ, παρεκτός ἂν ἦτον πολλὰ μακρυσμένη ἀπὸ τὴν ὑπόθεσιν· ὥστε μεταξύ ἐκείνων, ὅσοι ἀνέκριναν τὰς γνώμας μου, κἀνέ-
να δὲν ἔτυχα σχεδὸν, ὁ ὁποῖος δὲν μ' ἐφάνη ἢ ὀλιγώτερον ἀκριβοδίκαιος, ἢ ὀλιγώτερον ἐπιεικὴς παρ' ἐμέ. Παρετήρησα πρὸς τούτοις, ὅτι καὶ μὲ τὰς συνειθισμένας εἰς τὰ σχολεῖα φιλονεικίας δὲν εὐρέθη ποτὲ κάμμία ἀλήθεια πρότερον ἀγνοουμένη· διότι καθεὶς φιλοτιμούμενος νὰ νικήσῃ, γυμνάζεται πολὺ πλέον εἰς τὸ ν' αὐξάνῃ τὴν πιθανότητα, παρὰ νὰ ζυγιάξῃ τοὺς ἀντιφερομένους λόγους. Μὴ γὰρ ὅσοι ἐσάθισαν πολλὸν καιρὸν συνήγοροι ἄξιοι, φαίνονται ἕτερον καλῆτεροι κριταί;

Ἄλλ' οὕτε οἱ ἄλλοι ἤθελαν ἀπολαύσει πολλὰ μεγάλην ὠφέλειαν ἀπὸ τὴν κοινοποιήσιν τῶν ιδεῶν μου· διότι δὲν τὰς ἀνέπτυξα ἀκόμη ἐντελῶς, καὶ χρειάζονται πολλὰς προσθήκας, πρὶν ἐφαρμοσθῶσιν εἰς τὴν πράξιν. Ὅθεν ἡμπορῶ, μὲ φαίνεται, νὰ εἰπῶ χωρὶς καύχησιν, ὅτι ἂν ἦναι καὶ ἄλλος νὰ τὰς ἀναπληρώσῃ, φυσικὰ εἰς τοῦτο εἶμαι ἀρμοδιώτερος ἐγώ. Δὲν λέγω ὅτι δὲν εὐρίσκονται εἰς τὸν κόσμον πολλοὶ ἄνθρωποι ἀσυγκρίτως εὐφυέστεροι ἐμοῦ· πλὴν ἀδύνατον νὰ ἐννοήσῃ τις καὶ νὰ οἰκειοποιηθῇ τόσον καλὰ τὰ παραδιδόμενα ἀπὸ ἄλλους, ὅσον τὰ ἐρευρισκόμενα ἀπ' αὐτόν· καὶ τοῦτο ἀληθεύει μάλιστα εἰς τὴν παροῦσαν ὑπόθεσιν. Πολλάκις ἐξήγησα τινὰ τῶν δογμάτων μου εἰς νοη-
μονεστάτους ἄνδρας, κ' ἐφαίνοντο, ἐν ᾧ ἐγὼ τοὺς ὠμιλοῦσα, ὅτι τὰ ἐννοοῦν εὐκρινέστατα· μ' ὅλον τοῦτο, ὅταν τὰ ἐπανε-
λαβαν, τὰ παρετήρησα πάντοτε σχεδὸν τόσον ἀλλαγμένα, ὥστε δὲν ἡμποροῦσα πλέον νὰ τὰ ὁμολογήσω ἐδικά μου. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ ἐδῶ τοὺς μεταγενεστέρους νὰ μὴ πιστεύσουν ποτὲ ὅσα τοὺς παρασήσουν ἄλλοι ὡς γεννήματα

ταῦ νοός μου, ἂν ἐγὼ δὲν τὰ ἐξέδωκα. Τῇ ἀληθείᾳ, δὲν θαυμάζω παντάπασι διὰ τὰς ἀτοπίας τὰς ἀποδιδομένας εἰς ὄλους ἐκείνους μεταξὺ τῶν παλαιῶν φιλοσόφων, τῶν ὑποϊῶν δὲν ἔχομεν τὰ συγγράμματα· συμπεραίνω δὲ ὅτι κακῶς μᾶς παρέδωκαν τὰς ιδέαστων οἱ ἱστορήσαντες τὰ κατ' αὐτούς, ὅχι ὅτι ἐκεῖνοι ἐφρονοῦσαν τόσον ἀλλόκοτα, ὄντες οἱ εὐφυέστεροι τοῦ καιροῦτων. Βλέπομεν ἀκόμη ὅτι ποτὲ σχεδὸν δὲν ἔτυχε νὰ τοὺς ὑπερβῆ κἀνεὶς ἀπὸ τοὺς ὀπαδούς των· καὶ δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι οἱ θερμότεροι ἀπὸ τοὺς νῦν ζηλωτὰς τοῦ Ἀριστοτέλους ἤθελαν νομίσει εὐτυχίαν των νὰ γνωρίζουν ἐξίσου μὲ αὐτὸν τὰ τῆς φύσεως, ἔστω καὶ νὰ μὴ μάθουν ποτὲ περισσύτερα. Αὐτοὶ ὁμοιάζουν μὲ τὸν κισσὸν, ὁ ὁποῖος δὲν τείνει νὰ ὑψωθῆ ἀνωτέρω ἀπὸ τὰ ὑποστηρίζοντα αὐτὸν δένδρα, ἀλλὰ πολλακίς μάλισα, ἀφ' οὗ φθάσῃ εἰς τὴν κορυφὴν, καταιβαίνει πάλιν ὀπίσω. Παρημοίως ἐπιστρέφουν πρὸς τὰ κάτω, ἥτοι γίνονται τρόπον τινὰ ἀσοφώτεροι παρ' ἂν δὲν ἐσπούδαζαν ἐξ ἀρχῆς, ὅσοι μὴ ἀρχοῦμενοι εἰς τὴν γνῶσιν τῶν καταληπτῶς ἐξηγημένων εἰς τὸν σπουδαζόμενον συγγραφέα, θέλουν ἀκόμη νὰ εὐρίσκουν εἰς αὐτὸν τὴν λύσιν πολλῶν ἀποριῶν, τὰς ὁποίας παντάπασι δὲν ἀναφέρει, ἢ καὶ δὲν ἐτοχάσθη ἴσως ποτέ. Μὲ ὅλον τοῦτο, τοιαύτη φιλοσοφίᾳ μέθοδος εἶναι πολλὰ εὐχρηστὸς εἰς τοὺς ἔχοντας νοῦν ταπεινότατον. Τὸ σκότος τῶν διακρίσεων καὶ τῶν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας μεταχειρίζονται, τοὺς κἀμνει ἱκανοὺς νὰ ὁμιλῶσι τοιμηρότατα περὶ πάντων, ὡς καὶ ἂν τὰ ἤξευραν, καὶ νὰ δῦσχυρίζονται πρὸ τοὺς πλέον δεινοὺς καὶ λεπτολόγους, χωρὶς νὰ ἠμπορῆ κἀνεὶς νὰ τοὺς ἐξελέγξῃ. Κατὰ τοῦτο μὲ φαίνονται ὅμοιοι μὲ τυφλὸν, ὅστις, διὰ νὰ παλεύτῃ ἰσοκινδύνως μὲ τὸν βλέποντα, τὸν σύρει εἰς τὸν πάτον σκοτεινοτάτου

υπογείου. Ἡμπορῶ νὰ εἰπῶ ὅτι συμφέρον τῶν τοιούτων εἶναι νὰ μὴ δημοσιεύσω τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας τὴν ὑποίαν ἐγὼ μεταχειρίζομαι· ἐπειδὴ εἶναι ἀπλούςαται καὶ ἐναργέςαται, τὸ νὰ τὰς ἐκδώσω ἤθελεν εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ νὰ ἀνοίξω τὰ παράθυρα, καὶ νὰ ἐμβάσω φῶς εἰς τὸ ὑπόγειον, ὅπου αὐτοὶ κατέβησαν νὰ παλεύσουν. Ἀλλὰ δὲν ἔχουν πρόφασιν οὐδ' αὐτοὶ οἱ εὐφρέςαται νὰ εὐχωνται νὰ τὰς γνωρίσουν. Διότι, εἰ μὲν ἀγαποῦν νὰ μάθουν περὶ πάντων νὰ ὁμιλοῦν καὶ ν' ἀποκτήσουν ὑπόληψιν πολυμαθίας, εὐκολώτερα θέλουν ἐπιτύχει, ἀρχούμενοι εἰς τὴν πιθανότητα, ἥτις εἶναι εἰς παντοίας πραγματείας εὐπόρισος, παρὰ ζητοῦντες τὴν ἀλήθειαν, ἢ ὅποια κατ' ὀλίγον καὶ εἰς ὀλίγα μόνον ἀνακαλύπτεται, περὶ δὲ τῶν λοιπῶν μᾶς ἀναγκάζει νὰ ὁμολογῶμεν εἰλικρινῶς τὴν ἄγνοιάν μας. Εἰ δὲ προτιμῶσι τὴν γνώσιν ὀλίγων τινῶν ἀληθειῶν, καθὼς καὶ εἶναι βέβαια προτιμότερα, ἀπὸ ματαιῶν ἐπίδειξιν πανσοφίας, καὶ θέλουν ν' ἀκολουθήσουν σκοπὸν ὅμοιον μὲ τὸν ἐδικόν μου, δὲν ἔχουν χρείαν νὰ τοὺς εἰπῶ τίποτε περισσύτερον ἀπὸ τὰ ἤδη εἰρημένα εἰς τὸν παρόντα Λόγον. Διότι ἂν ἦναι ἱκανοὶ νὰ προκόψουν περισσύτερον ἀπ' ἐμὲ, πολλῶ μᾶλλον θέλουν δυναθῆναι νὰ εὐρωσιν ἀφ' ἑαυτῶν ὅσα ἐγὼ νομίζω ὅτι εὐρῆκα. Ἐπειδὴ μάλιστα μὲ τάξιν πάντοτε ἐξέτασα τὰ πράγματα, ἀμφιβολία δὲν μένει, ὅτι ὅσα μέλλουν νὰ εὑρεθοῦν, εἶναι καθ' αὐτὰ δυσκολώτερα καὶ κρυφιώτερα παρ' ὅσα πρότερον ἀπήντησα, καὶ πολὺ γλυκύτερον θέλει τοὺς εἶναι νὰ τὰ μάθωσιν ἀφ' ἑαυτῶν παρὰ νὰ τ' ἀκούσωσιν ἀπ' ἐμέ. Πρὸς τούτοις, ἢ ἕξις τὴν ὅποιαν ἔχουν ν' ἀποκτήσουν ζητοῦντες πρῶτον τὰ εὐκόλα, καὶ μεταβαίνοντες κατ' ὀλίγον καὶ βαθμηδὸν εἰς ἄλλα δυσκολώτερα, θέλει τοὺς χρησιμεύσει καλλίτερα ἀπ' ὅλας τὰς διδασκαλίας μου. Τὸ κατ' ἐμὲ

δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι ἂν εἶχα διδασθῆ ἐκ νεότητος ὅλας τὰς ἀληθείας τῶν ὁποίων ἐζήτησα ὑσερώτερα τὰς ἀποδείξεις, καὶ δὲν εἶχα κοπιᾶσει παντελῶς νὰ τὰς μάθω, ποτὲ ἴσως δὲν ἤθελα γνωρίσει κάμμίαν ἄλλην, ἢ ποτὲ τοῦλάχισον δὲν ἤθελα ἀποκτήσει, καθὼς νομίζω ὅτι ἔχω, τὴν ἕξιν καὶ εὐκολίαν νὰ εὐρίσκω πάντοτε νέας, καθ' ὅσον καταγίνομαι εἰς ζήτησιν αὐτῶν. Ἐν συντόμῳ, ἂν ἄλλο τι εἰς τὸν κόσμον, τὸ ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀσχολοῦμαι, εἶναι τοιοῦτον, ὥστε δὲν ἠμπορεῖ νὰ τελειωθῆ εἰ μὴ ἀπ' αὐτὸν ἐκεῖνον, ὅστις καὶ τὸ ἄρχισεν.

Ἀδύνατον εἶναι, ὁμολογῶ, νὰ προφθάσῃ ἕνας μόνος ἄνθρωπος ὅλα τὰ χρειώδη εἰς αὐτὸ πειράματα. Πλὴν ὡσαύτως ἀδύνατον εἶναι νὰ βοηθηθῆ εἰς αὐτὰ ὠφελίμως ἀπὸ χειρᾶς ἄλλων, εἰμὴ τεχνιτῶν ἢ τοιούτων μισθωτῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους ἢ ἐλπίς τοῦ κέρδους, μέσον δραστηριώτατον, παρακινεῖ νὰ ἐκτελῶσιν ἀκριβῶς ὃ, τι καὶ ἂν προσαχθῶσιν ἀπ' αὐτόν. Διότι ὅσοι διὰ περιέργειαν ἢ φιλομάθειαν ἤθελαν ἴσως ἀναδεχθῆ θεληματικῶς νὰ τὸν βοηθήσουν, αὐτοὶ ὑπόσχονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περισσότερα παρὰ ἐκτελοῦν, καὶ προβάλλουν μόνον εὐπρεπέστατα προβλήματα, τὰ ὁποῖα ποτὲ δὲν κατορθώνονται· ἀλλὰ καὶ ζητοῦν ἐξάπαντος νὰ πληρόνωνται μὲ τὴν ἐξήγησιν τινῶν ἀποριῶν, ἢ τοῦλάχισον μὲ φιλοφρονήσεις καὶ ὀμιλίας ἀνωφελεῖς, μὲ τὰς ὁποίας, ὅσον ὀλίγον καιρὸν καὶ ἂν ἐξοδεύῃ, πάλιν ζημιώνεται. Τὰ δὲ ἐκτελεσθέντα ἀπ' ἄλλους πειράματα, οἱ μὲν ὀνομάζοντες αὐτὰ μουσικὰ ἢ κρύφια, ποτὲ δὲν τὰ κοινοποιοῦν· καὶ ἂν θελήσουν ὅμως τινὲς νὰ τὰ φανερώσουν, τὰ περισσότερα περιέχουν ἀπείρους περιστάσεις ἢ σοιγεῖα περιττά, καὶ ἀκολουθῶς δυσκολώτατα διακρίνεται εἰς αὐτὰ ἡ ἀλήθεια. Πρὸς τούτοις θέλει τὰ εὔρει ὅλα σχεδὸν

κακῶς ἐξηγημένα, ἢ καὶ ψευδέστατα, διότι οἱ παρασκευάσαντες αὐτὰ ἐπροσπάθησαν νὰ τὰ δείξουν σύμφωνα μὲ τὰς ἰδίας ἀρχὰς των· καὶ ἂν ἦναι τινὰ μεταξὺ χρήσιμα εἰς τὸν σκοπὸν του, δὲν ἀξίζουσι πάλιν τὸν ἀπαιτούμενον εἰς ἐκλογὴν καιρόν. Δὶ ὅλα ταῦτα, ἂν εὕρισκετο εἰς τὸν κόσμον ἄνθρωπος ὁμολογουμένως καὶ βεβαίως ἰκανὸς νὰ εὔρη τὰ ἐνδεχόμενα μέγιστα καὶ ὠφελιμώτατα εἰς τὸ κοινόν, καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐφιλοτιμοῦντο οἱ ἄλλοι νὰ τὸν βοηθήσουν παντοίῳ τρόπῳ εἰς κατήρθωσιν τοῦ σκοποῦ του, δὲν βλέπω πῶς ἄλλως ἐδύναντο νὰ τὸν συνδράμουν, εἰ μὴ χορηγοῦντες τὴν δαπάνην τῶν ἀναγκαίων πειραμάτων, καὶ περιπλέον προνοοῦντες νὰ μὲν ἄνευόκλητος, διὰ νὰ μὴ ζημιώνεται τὸν καιρόν του. Πλὴν ὅτε τόσον ἀλαζῶν εἶμαι, ὥστε νὰ ὑποσχεθῶ τι ἐξαίσιον, οὔτε βύσκομαι τόσον μὲ κούφους ἀέρας, ὥστε νὰ φαντάζωμαι ὅτι τὸ κοινόν πρέπει νὰ λάβῃ μεγάλην φροντίδα διὰ τοὺς σκοπούς μου· ἀλλ' οὔτε πάλιν ἔχω ψυχὴν τόσον ταπεινὴν, ὥστε νὰ σέρξω νὰ δεχθῶ παρ' οὔτινος καὶ ἂν ἦναι παραμικρὰν χάριν, τῆς ὁποίας ἤθελαν μὲ σοχασθῆ ἀνάξιον.

Διὰ τούτους ὅλους ὁμοῦ τοὺς λογισμοὺς, δὲν ἠθέλησα πρὸ τριῶν χρόνων νὰ δημοσιεύσω τὸ σύγγραμμα, τὸ ὁποῖον εἶχα ἔτοιμον εἰς χεῖράς μου· καὶ ἀπεφάσισα μάλιστα νὰ μὴν ἐκδώσω ἐπὶ ζωῆς μου κἀνὲν ἄλλο ἐπίσης γενικὸν μ' ἐκεῖνο, ἢ ἐπιτήδειον νὰ ὑποδείξῃ τὰς βάσεις τῆς φυσικῆς μου. Ἐπειτα ὁμως ἄλλοι δύο λόγοι μὲ ἠνάγκασαν πάλιν νὰ ἐκθέσω ἐδῶ τινὰ μερικὰ δοκίμια, καὶ νὰ ἰσορῆσω εἰς τὸ κοινόν τὰς πράξεις καὶ τοὺς σκοπούς μου. Πρῶτον μὲν, ἂν δὲν τὸ ἔκαμνα, πολλοὶ γινώσκοντες ὅτι ἐμελετοῦσα πρῶτον νὰ τυπώσω τινὰ συγγράμματα, ἤθελαν ἴσως μὲ σοχασθῆ παραιτημένον δι' αἰτίας ἀπαισιωτέρας ἀπὸ τὰς

ἀληθεῖς. Μ' ὄλον ὅτι δὲν ἀγαπῶ τὴν δόξαν μὲ ὑπερβολὴν, ἢ καὶ τὴν μισῶ μάλις, ἂν μὲ συγχωρῆται νὰ τὸ εἰπῶ, καθὸ τὴν κρίνω ἐναντίαν εἰς τὴν ἀνάπαυσιν, τὴν ὁποῖαν τιμῶ ὑπὲρ πάντ'· πάλιν ὁμῶς δὲν ἐσπούδασα ποτὲ νὰ κρύπτω τὰ ἔργα μου, ὡς ἐγκλήματα, οὐδὲ μετεχειρίσθην πολλὰς προφυλάξεις διὰ νὰ μείνω ἄγνωστος· μέρος μὲν ζοχαζόμενος ὅτι ἤθελα ἀδικῆσαι τὸν ἑαυτὸν μου· μέρος δὲ, ὅτι τοῦτο ἤθελε μὲ δώσει κάποιαν ἀνησυχίαν, ὡσαύτως ἐναντίαν εἰς τὴν τελείαν τῆς ψυχῆς ἀταραξίαν τὴν ὁποῖαν ποθῶ καὶ ζητῶ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τοιαύτη ἀδιαφορία μου εἰς τὸ νὰ γνωρισθῶ, ἢ νὰ μείνω ἀφανής, δὲν μ' ἐφύλαξεν ἀπὸ τὰ ν' ἀποκτήσω κάποιαν ὑπόληψιν, χρέος μου ἐνόμισα νὰ πασχίσω κατὰ δύναμιν ν' ἀποφύγω τοῦλάχισον τὴν κακὴν. Τὸ δὲ ἄλλο αἶτιον, διὰ-τὸ ὁποῖον ἠναγκάσθην νὰ γράψω τὰ παρόντα, εἶναι τὸ ἐξῆς. Βλέπω καθ' ἡμέραν ἀργοπορομένην ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν σκοπομένην μάθησίν μου διὰ τὴν χρεῖαν ἀπείρων πειραμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γείνουν χωρὶς ξένην βοήθειαν· καὶ μ' ὄλον ὅτι δὲν φαντάζομαι τόσον, ὥστε νὰ ἐλπίσω ὅτι τὸ κοινὸν θέλει φροντίσει πολὺ διὰ τὰ κατ' ἐμὲ, δὲν θέλω πάλιν ν' ἀδικήσω τὸν ἑαυτὸν μου δίδων ἀφορμὴν εἰς ἐκείνους, πρὸ τῶν ὁποίων τύχη ν' ἀποθάνω, νὰ μ' ἐπιπλήττωσι ποτὲ, λέγοντες ὅτι ἤθελα τοὺς ἀφήσει πολλὰ ἔργα ἀσυγκρίτως καλλίτερα, ἂν δὲν ἀμελοῦσα νὰ τοὺς φανερώσω κατὰ τί ἐδύναντο νὰ συνεισφέρωσιν εἰς τοὺς σκοπούς μου.

Εὐκόλον δὲ μ' ἐφάνη νὰ ἐκλέξω τινὰ κεφάλαια, μήτε ὑποκείμενα εἰς πολλὰς ἀντιλογίας, μήτε ὁποῖα νὰ μὲ ἀναγκάσουν νὰ φανερώσω περισσότερον μέρος τῶν ἀρχῶν μου ἀπ' ὅσον ἐπιθυμῶ· ἀλλ' ὁμῶς ἐπιτήδεια νὰ δεῖξωσι μὲ ἰκανὴν ἐνάργειαν τί δύναμιν ἢ ὄχι εἰς τὰς ἐπισημας. Εἰς

τοῦτο δὲν ἡμπορῶ νὰ εἰπῶ ἂν ἐπέτυχᾰ, καὶ δὲν θέλω νὰ προλάβω κἀνεὸς τὴν κρίσιν, ὁμιλῶν αὐτὸς περὶ τῶν ἰδίων συγγραμμάτων μου· ἐπιθυμῶ ὅμως νὰ τὰ ἀνακρίνουν, καὶ, διὰ νὰ λάβωσι περισσοτέρας ἀφορμὰς εἰς τοῦτο, παρακαλῶ ὅλους ἐκείνους, ὅσοι ἤθελαν ἔχει τινὰς ἐνστάσεις, νὰ τὰς πέμπωσιν εἰς τὸν βιβλιοπώλην μου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον πληροφορούμενος θέλω πασχίζει νὰ ἐκδίδω συγχρόνως μὲ αὐτὰς τὴν ἀπόκρισίν μου. Μὲ τοῦτο τὸ μέσον οἱ ἀναγνώσται, βλέποντες ὁμοῦ τοὺς ἀντικειμένους λόγους, θέλουν κρίνει εὐκυνώτερα τὴν ἀλήθειαν· διότι δὲν ὑπόσχομαι νὰ κάμω ποτὲ διεξοδικὰς ἀποκρίσεις ἀλλὰ μόνον νὰ ὁμολογῶ εἰλικρινῶς τὰ σφάλματά μου, ὅταν ἡμπορῶ νὰ τὰ γνωρίσω· ὁσάκις δὲ ἐκφεύγουν τὴν ὄρασίν μου, νὰ λέγω ἀπλῶς ὅ, τι σοχασθῶ ἀναγκαῖον πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν γεγραμμένων, χωρὶς νὰ προσθέσω ἐξήγησιν κάμμιᾰς νέας πραγματείας, διὰ νὰ μὴ ἐμπλεχθῶ ἀτελευτήτως ἀπὸ μίαν εἰς ἄλλην.

Ἐὰν δὲ τινὰ ἐξ ἐκείνων, περὶ τῶν ὁποίων ὠμίλησα εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Διοπτρικῶν καὶ τοῦ Περὶ Μετεώρων, προσκρούσωσι κατὰ πρῶτον, διότι τὰ ὀνομάζω ὑποθέσεις, καὶ φαίνομαι ὅτι δὲν θέλω νὰ τ' ἀποδείξω, ἄς λάβῃ ὑπομονὴν ὁ ἀναγνώστης νὰ διαβάσῃ ὅλον τὸ σύνταγμα μὲ προσοχὴν, κ' ἐλπίζω ὅτι θέλει μείνῃ εὐχαριστημένος. Μὲ φαίνεται ὅτι εἰς αὐτὸ οἱ λόγοι μὲ τοιοῦτον τρόπον συναρτῶνται, ὥς οἱ μὲν τελευταῖοι ἀποδεικνύονται ἀπὸ τοὺς πρώτους, ὡς αἰτίαι, οὗτοι δὲ πάλιν ἀπὸ τοὺς τελευταίους, ὡς ἀποτελέσματα. Καὶ μὴ σοχασθῆ τις ὅτι κάμνω ἐδῶ τὸν παραλογισμὸν τὸν λεγόμενον διάλληλον ἀπὸ τοὺς λογικούς· διότι ἡ πείρα δεικνύει τὰ περισσότερα τούτων τῶν ἀποτελεσμάτων βεβαιότατα, καὶ ἀκολούθως αἱ αἰτίαι, ἀπὸ τὰς ὁποίας τὰ πορίζω, δὲν χρῆσιμεύουν τόσοσιν εἰς ἀποδείξιν,

ὅσον εἰς ἐξηγήσιν αὐτῶν· ἀλλὰ τὸναντίον μαλιτὰ ἐκεῖναι δεικνύονται μὲ αὐτά. Τὰς ὀνόμασα δὲ ὑποθέσεις, μόνον διὰ νὰ γείνη γνωστὸν ὅτι ἰσχυρίζομαι νὰ τὰς συναΐξω ἀπὸ τὰς πρώτας ἀληθείας, περὶ τῶν ὁποίων ὠμίλησα ἀνωτέρω. Ἐπίτηδες ὁμως δὲν ἠθέλησα νὰ τὸ κάμω· διότι εὐρίσκονται ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι φαντάζονται ὅτι κατέχουν εἰς μίαν ἡμέραν ὅσα ἄλλος ἐμελέτησεν εἴκοσι χρόνους, εὐθύς ἀφ' οὗ ἀκούσουν ἀπὸ τὸ σῶμα του δύο τρία λόγια· καὶ τόσον πλέον εἶναι ὑποκείμενοι εἰς τὴν ἀπάτην, καὶ ἀπρόσιτοι εἰς τὴν ἀλήθειαν, ὅσον ἀγχινούστεροι καὶ ὀξυδερκέστεροι. Ἐφοβήθην λοιπὸν μὴ δώσω ἀφορμὴν εἰς τοὺς τοιούτους νὰ κτίσουν εἰς τὰς παρεξηγημένας ἀπ' αὐτοὺς ἀρχάς μου ἀλλόκοτον τινὰ φιλοσοφίαν, καὶ κατηγορηθῶ ἐγὼ ὡς αἴτιος. Διότι τὰς ὅλως ἐδικάς μου γνώμας δὲν τὰς δικαιολογῶ ὡς νέας, μηδ' ὀλως ἀμφιβάλλων ὅτι ἂν ἐξετάσῃ τις τοὺς λόγους αὐτῶν, θέλει τὰς εὖρει ἀπλουστάτας καὶ συμφωνοτάτας μὲ τὴν κοινὸν λόγον, καὶ τότε θέλουν φανῆ ὀλιγώτερον παράδοξοι καὶ παράξενοι παρ' ὅ, τι ἄλλο ἐνδέχεται νὰ φρονήσῃ περὶ τῶν αὐτῶν πραγμάτων. Οὐδὲ καυχῶμαι ὅτι πρῶτος εὗρηκα τινὰς ἐξ αὐτῶν, ἀλλ' ὅτι ποτὲ δὲν τὰς ἐδέχθη μῆτε ὡς εἰρημένας ἀπὸ ἄλλους, μῆτε ὡς μὴ εἰρημένας, ἀλλὰ μόνον διότι ὁ ὀρθὸς λόγος μὲ τὰς ἐπληροφόρησεν.

Ἐὰν δὲ ἦναι δύσκολον εἰς τοὺς τεχνίτας νὰ κατασκευάσουν ἐντὸς ὀλίγου τὴν ἐξηγημένην εἰς τὰ Διοπτρικά μηχανήν, δὲν ἠμπορεῖ τις, πιστεύω, νὰ ὀνομάσῃ διὰ τοῦτου κακὴν τὴν ἐπίνοιαν. Χρειαζέται ἐπιδεξιότης καὶ συνήθεια πρὸς ἐξεργασίαν ἀνελλιπεῆ, καὶ τελείαν συναρμογὴν τῶν μηχανῶν, τὰς ὁποίας ἐπερίγραψα· καὶ ἠθελα θαυμάσει, ἂν εὐθύς εἰς τὴν ἀρχὴν τὰς ἐκατόρθοναν ἐκεῖνοι, καθὼς καὶ ἂν ἐμάνθανε τις νὰ κηραρίξῃ κέλλισα εἰς μίαν ἡμέραν, ὅχι

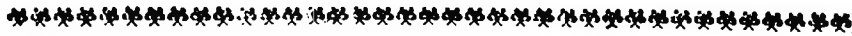
δι' ἄλλο παρὰ διότι ἔτυχε καλὴν διάγραμμ. Γράφω δὲ Γαλλικὰ, τὴν γλῶσσαν τοῦ τόπου μου, καὶ ὅχι Λατινικὰ, τὴν γλῶσσαν τῶν διδασκαλῶν μου, ἐλπίζων ὅτι οἱ μεταχειριζόμενοι καθαρῶς καὶ ἀκράτως τὸν φυσικὸν νοῦν, θέλουσι κρίνει ὀρθότερα τὰς γνώμας μου παρὰ τοὺς πισειύοντας μόνον εἰς παλαιὰ βιβλία. Οἱ δὲ μιγνύοντες καὶ συγκιρνύοντες τὴν σπουδὴν μὲ τὸν κοινὸν λόγον, τοὺς ὁποίους μόνους εὐχόμαι νὰ λάβω κριτὰς, αὐτοὶ δὲν θέλουσι δείξει, θαρρῶ, τὴν πρόσκλισιν εἰς τὰ Λατινικὰ, ὥστε νὰ μὴ θελήσουν ν' ἀκούσουν τοὺς λόγους μου, διότι τάχα τοὺς ἐξηγῶ εἰς κοινὴν γλῶσσαν.

Περιπλέον, δὲν θέλω νὰ ὁμιλήσω ἐδῶ ἰδιαιτέρως περὶ τῆς μελλούσης καὶ ἐλπιζομένης κατ' ἐμὲ προκοπῆς μου εἰς τὰς ἐπιστήμας, μήτε νὰ ὑποσχεθῶ πρὸς τὸ κοινὸν κάμμιαν ὑπόσχεσιν, τὴν ὁποίαν δὲν εἶμαι βέβαιος νὰ ἐκτελέσω. Λέγω δὲ ἀπλῶς ὅτι ἀπεφάσισα νὰ μεταχειρισθῶ τὸν ἐπιλοιπον τῆς ζωῆς μου καιρὸν μόνον εἰς τὸ ν' ἀποκτήσω γνῶσιν τῆς φύσεως τοιαύτην, ὁποία νὰ χορηγήσῃ εἰς τὴν ἱατρικὴν κανόνας ἀσφαλεσέρους ἀπ' ὅσους εἶχε μέχρι τῆς σήμερον. Ἐπειτα ὁμολογῶ, ὅτι ἡ φυσικὴ μου διάθεσις ἰσχυρότατα μὲ ἀποτρέπει ἀπὸ ἄλλα ἔργα, ἐξόχως δὲ ἀπὸ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα δὲν ἠμποροῦν νὰ ὠφελήσουν μερικὸς παρὰ μὲ βλάβην ἄλλων. Ὅθεν νομίζω ὅτι, ἂν αἱ περιστάσεις μ' ἐβίαζαν νὰ δοθῶ εἰς τοιαῦτα, δὲν ἤθελα ἐπιτύχει παντάπασι. Ἡ ὁμολογία μου αὕτη δὲν εἶναι ἐπιτηδεῖα νὰ μὲ συστήσῃ εἰς τοὺς πολιτευομένους· ἀλλ' οὐδ' ἐγὼ φροντίζω νὰ εὐδοκιμῶ μεταξὺ αὐτῶν. Θέλω δὲ πάντοτε εὐγνωμονεῖ περισσότερον, ἂν μὲ ἀφήσουν ν' ἀπαλεύω τὴν εὐκαιρίαν καὶ ἡσυχίαν μου ἀνεμποδίσως, παρὰ ἂν μ' ἐπρόσφεραν τὰ ἐντιμότερα ἀξιώματα τῆς οἰκουμένης.

Ἄν ὁ παρών λόγος φανῆ πολλά μακρὸς, ὥστε νὰ διαβασθῆ ὅλος διὰ μιᾶς, ἤμπορεῖ ὁ ἀναγνώστης νὰ τὸν διαιρέσῃ εἰς ἕξι μέρη. Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον θελεῖ εὖρει διαφόρους περὶ τῶν ἐπιστημῶν σκέψεις. Εἰς δὲ τὸ δεύτερον, τοὺς κυρίους τῆς Μεθόδου κανόνας τοὺς ζητηθέντας ἀπὸ τὸν συγγραφέα. Εἰς δὲ τὸ τρίτον, τινὰς ἠθικούς, τοὺς ὁποίους ἐσύναξεν ἀπὸ τὴν ρηθεῖσαν Μέθοδον. Εἰς δὲ τὸ τέταρτον, τοὺς λόγους, διὰ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύει τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, οἵτινες εἶναι βάσεις τῆς Ματαφυσικῆς του. Εἰς δὲ τὸ πέμπτον, τὴν τάξιν τῶν ἐξετασθέντων ὑπ' αὐτοῦ ζητημάτων, καὶ ἰδίως τὴν ἐξήγησιν τῆς κινήσεως τῆς καρδίας, καὶ ἄλλων τινῶν δυσκολιῶν εἰς τὴν ἱατρικὴν ἀναφερομένων· ἔτι δὲ τὴν διαφορὰν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἀπὸ τῶν ἀλόγων ζώων. Εἰς δὲ τὸ τελευταῖον, ποῖα νομίζει ἀναγκαῖα διὰ νὰ προκόψουν περισσύτερον ἀπ' αὐτὸν οἱ ἐρευνῶντες τὰ τῆς φύσεως, καὶ ἀπὸ ποίας αἰτίας ἐκινήθη νὰ γράψῃ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΕΡΙ ΔΙΤΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ,

ΗΤΟΙ ΑΝΑΛΥΣΕΩΣ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΣΕΩΣ.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΑΝΑΛΥΣΕΩΣ. (α).

Ἡμποροῦμεν νὰ ὀνομάσωμεν ἐν γένει μέθοδον τὴν τέχνην τοῦ καλῶς διατάττειν πολλῶν ἐννοιῶν σειρὰν, ἢ πρὸς ἀνακάλυψιν ἀγνοουμένης ἀληθείας, ἢ πρὸς ἀπόδειξιν γνωστῆς.

Εἶναι λοιπὸν ἡ μέθοδος διττή· καὶ ἡ μὲν πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἀληθείας, ὀνομάζεται Ἀναλυσις ἢ μέθοδος ἀναλυτικῆ, καὶ ἡμπορεῖ ἀκόμη νὰ ὀνομασθῇ εὐρετικῆ ἢ δὲ, πρὸς παράδοσιν εὐρημένης ἀληθείας, ὀνομάζεται Σύνθεσις ἢ μέθοδος συνθετικῆ, καὶ ἡμπορεῖ προσέτι νὰ ὀνομασθῇ διδασκτικῆ.

Συνήθως δὲν πραγματευόμεθα ὅλον τὸ συστημα τινὸς ἐπισήμης μὲ τὴν ἀναλυτικὴν μέθοδον· ἀλλὰ τὴν μεταχειριζόμεθα μόνον εἰς λύσιν τινῶν ζητημάτων. (*)

Εἶναι δὲ τὰ ζητήματα ὅλα ἢ λεκτικὰ, ἢ πραγματικά.

Λεκτικὰ ἐδῶ ὀνομάζω ὅχι ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα ζητοῦνται λέξεις, ἀλλὰ ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα διὰ τῶν λέξεων ζητοῦνται τὰ πράγματα, καθὼς ὅταν πρόκηται νὰ εὐρωμεν

(α) Ἐκ τῆς Λογικῆς ἢ Τέχνης τοῦ νοσίου τοῦ Arnaud καὶ Nicole, Μέρ. Δ, Κεφ. Β΄.

(*) Ἀπ' ὅσα λέγομεν ἐδῶ περὶ ζητημάτων τὰ περισσότερα εἶναι ἐρανισμένα ἀπὸ χειρόγραφον τοῦ μακαρίτου Καρτεσίου, τὸ ὁποῖον φιλοφρόνως μᾶς ἐδάνεισεν ὁ κ. Κλερσελιέρ.

τὸ νόημα τινὸς αἰνίγματος, ἢ νὰ ἐξηγήσωμεν τί ἠθέλησε νὰ εἴπῃ ὁ δεῖνα συγγραφεὺς μὲ σκοτεινὰ καὶ λοξὰ λόγια.

Τὰ δὲ πραγματικὰ δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τέσσαρα κυρίως εἶδη.

Πρῶτον μὲν, ὅταν ζητῶμεν τὰ αἰτια διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων. Ἡξεύρω, λόγου χάριν, τὰ διάφορα ἀποτελέσματα τῆς μαγνήτιδος, καὶ ζητῶ τὴν αἰτίαν αὐτῶν. Γνωρίζω τὰ διάφορα ἀποτελέσματα, ὅσα κοινῶς ἀποδίδονται εἰς τὴν φρίκην τοῦ κενοῦ· ζητῶ ἂν αὕτη ἦναι ἀληθὴς τούτων αἰτία, καὶ εὐρίσκω ὅτι δὲν εἶναι. Γνωρίζω τὴν καλιόροισαν τῆς θαλάσσης, καὶ ζητῶ τὴν αἰτίαν τῆς μεγίστης ταύτης καὶ τακτικωτάτης κινήσεως.

Δεύτερον, ὅταν ζητῶμεν τὰ ἀποτελέσματα διὰ τῶν αἰτιῶν.

Ἦτον γνωστὸν ἐξ ἀρχῆς, παραδειγματος χάριν, ὅτι ὁ ἄνεμος καὶ τὸ νερὸν κινουῦσι μὲ μεγάλην δύναμιν τὰ σώματα. Ἀλλ' οἱ παλαιοὶ, μὴ ἐξετάσαντες ἱκανῶς τὰ ἐνδεχόμενα τῶν αἰτιῶν τούτων ἀποτελέσματα, δὲν τὰς ἐφήρμοσαν, καθὼς οἱ μεταγενέστεροι, διὰ τῶν ἀνεμομύλων εἰς πάμπόλλα ὠφελιμώτατα πρὸς τὴν κοινωνίαν πράγματα, καὶ τὰ ὅποια μεγάλως ἐλαφρύνουν τὸν κόπον τῶν ἀνθρώπων. Τοιοῦτος δὲ πρέπει νὰ ἦναι ὁ καρπὸς τῆς ἀληθοῦς φυσικῆς· καὶ ἡμποροῦμεν νὰ εἰποῦμεν ὅτι τὸ μὲν θεωρητικὸν αὐτῆς συνίσταται ὅλον εἰς τὸ πρῶτον εἶδος τῶν ζητημάτων, τῶν ἐπὶ τὰς ἀρχάς· τὸ δὲ πρακτικὸν εἰς τὸ δεύτερον, τὸ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν.

Τὸ δὲ τρίτον εἶδος εἶναι, ὅταν διὰ τῶν μερῶν ζητῶμεν τὸ ὅλον, καθὼς ὅταν ἔχοντες πολλοὺς ἀριθμοὺς ζητῶμεν τὸ ἄθροισμα αὐτῶν διὰ τῆς προσθέσεως· ἢ ἔχοντες δύο, ζητῶμεν τὸ προκύπτον διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ.

Τὸ δὲ τέταρτον εἶναι, ὅταν ἔχοντες τὸ ὅλον καὶ μέρος τι,

Ζητώμεν ἄλλο μέρος καθὼς ὅταν, ἔχοντες τὸν ἀφαιρετόν καὶ τὸν ἀφαιρέτην, ζητώμεν τὸ κατάλοιπον ἢ ἔχοντες τινὰ ἀριθμὸν, ζητώμεν ποῖον εἶναι τὸ τόσον μέρος αὐτοῦ.

Σημειωτέον ὅμως, ὅτι διὰ νὰ ἐξαπλωθῶσι περισσότερον τὰ δύο τελευταῖα τῶν ζητημάτων εἶδη, καὶ νὰ συμπεριλάβωσιν ὃ, τι δὲν ἤμπορεῖ κυρίως νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὰ δύο πρῶτα, πρέπει ἡ λέξις **Μέρος**, γενικώτερον νοουμένη, νὰ σημαίνῃ κάθε τι, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνεται εἰς τὸ πρᾶγμα, οἷον τοὺς τρόπους, τὰ ἄκρα, τὰ συμβεβηκότα, τὰς ιδιότητας, καὶ ἀπλῶς ὅλα τὰ προσόντα αὐτοῦ. Κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, ὁ ζητῶν τὸ ἐμβαδὸν τινὸς τριγώνου διὰ τοῦ ὕψους καὶ τῆς βάσεως αὐτοῦ, ζητεῖ τὸ ὅλον διὰ τῶν μερῶν. Ἐξ ἐναντίας, ὁ ζητῶν τὴν πλευρὰν ὀρθογωνίου διὰ τῆς γνώσεως τοῦ ἐμβαδοῦ καὶ μιᾶς τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, ζητεῖ μέρος διὰ τοῦ ὅλου καὶ ἐνὸς ἄλλου τῶν μερῶν.

Οποῖον δὲ καὶ ἂν ἦναι τὸ λυτέον ζήτημα, πρῶτον ἀπ' ὅλα πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν καθαρῶς καὶ εὐκρινῶς τί ζητεῖται καθ' αὐτὸ, ἤγουν τίς εἶναι ἀκριβῶς ἡ γάσις τοῦ ζητήματος.

Διότι πρέπει ν' ἀποφεύγωμεν τὴν ὀρμὴν καὶ προπέτειαν, μὲ τὴν ὁποίαν τινὲς ἐπιχειροῦσι τὴν λύσιν τοῦ προβαλλομένου, πρὶν ἐξετάσωσιν ἱκανῶς ἀπὸ ποῖα σημεῖα μέλλουν νὰ γνωρίσουν τὸ ζητούμενον, ὁπόταν εὐραθῇ. Αὐτοὶ ὁμοιάζουν μὲ ὑπηρέτην, ὅστις προσαττόμενος νὰ ζητήσῃ τινὰ φίλον τοῦ κυρίου του, βιάζεται νὰ ὑπάγῃ, πρὸ τοῦ νὰ μάθῃ μερικώτερα ἀπὸ τοῦτον τίς καὶ ποῖος εἶναι ὁ ζητούμενος φίλος.

Εἰς κάθε πρόβλημα εὐρίσκεται τι ἄγνωστον, ἐπειδὴ ἀλλέως δὲν ἤθελεν εἶναι καμμία ζήτησις. Μ' ὅλον τοῦτο πρέπει καὶ τὸ ἄγνωστον νὰ ἦναι ὑπόδηλον καὶ σημειωμένον μὲ προσδιορισμοὺς τινάς, διὰ τοὺς ὁποῖους προαιρούμεθα

τὸ δεῖνα μᾶλλον νὰ ζητήσωμεν παρὰ τὸ δεῖνα, καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἔμποροῦμεν νὰ κρίνωμεν, ὅταν τὸ εὕρωμεν, ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ ζητούμενον.

Τούτους λοιπὸν τοὺς προσδιορισμοὺς πρέπει πρῶτον νὰ ἐξετάζωμεν καλὰ, προσέχοντες μὴτε νὰ προσθέτωμεν ἄλλους, οἱ ὁποῖοι δὲν περιέχονται εἰς τὸ προβαλλόμενον, μὴτε νὰ παραλείπωμεν κανένα ἀπὸ τοὺς περιλαμβανομένους εἰς αὐτό. Διότι ἐνδέχεται νὰ σφάλῃ τις κατὰ τοῦτον, ἢ κατ' ἐκεῖνον τὸν τρόπον.

Σφάλει, παραδείγματος χάριν, κατὰ τὸν πρῶτον τρόπον, ὅστις ἐρωτώμενος ποῖον εἶναι τὸ ζῶν, τὸ ὑποῖον τὸ πωρὸν περιπατεῖ μὲ τέσσερα ποδάρια, τὸ μεσημέρι μὲ δύο, καὶ τὸ βράδυ μὲ τρία, νομίζει ἀπαραίτητον νὰ ἐκλάβῃ τὰς λέξεις ποδάρια, πωρὸν, μεσημέρι, βράδυ, εἰς τὴν κυρίαν καὶ φυσικὴν αὐτῶν σημασίαν. Ὁ πρόβλητων τὸ αἴνιγμα τοῦτο δὲν προσδιώρισεν ὡς ἀναγκαῖον νὰ ἐκληρωθῶσιν οὕτως. Ἀρκεῖ λοιπὸν νὰ προσαρμοζῶνται μεταφορικῶς εἰς ἄλλο πρᾶγμα, καὶ ἀκολούθως τὸ ζήτημα λύεται καλὰ, ὅταν εἰποῦμεν ὅτι τὸ ζῶν ἐκεῖνο εἶναι ὁ ἄνθρωπος.

Ἄς ὑποθέσωμεν ἀκόμη, ὅτι ἐρωτώμεθα μὲ ποῖαν τέγγην ἐνδέχεται νὰ ἴναι κατασκευασμένον ἓν ἄγαλμα Ταντάλου, ὅστις καλλιμένος εἰς στήλην ἐν μέσῳ τινὸς ἀγγείου, καὶ θέσιν ἔχων ἀνθρώπου σκύπτοντος διὰ νὰ πῆ, δὲν ἐδύνατο ποτὲ νὰ τὸ κατορθώσῃ· διότι τὸ νερὸν ἀνέβαινε μὲν ἕως εἰς τὸ σῶμα του, ἔφευγεν ὅμως ὅλον ἀπὸ τὸ ἀγγεῖον, ἀμέσως ἀφ' οὗ ἔφθανεν ἕως εἰς τὰ γέιλη τοῦ Ταντάλου. Ἡθελε σφάλει τις καὶ εἰσάξει προσδιορισμοὺς πάντῃ ἀχρήστους εἰς τὴν λύσιν τοῦ ἐρωτήματος, ἂν ἐκάθετο νὰ ζητῇ εἰς τὸ σχῆμα τοῦ Ταντάλου κρύφιον τι καὶ τεράσιον, διὰ τὸ

ὁποῖον ταχὺ ἀναγκάζετο τὸ νερὸν νὰ φεύγῃ, ἀπ' οὗ ἔρθανεν εἰς τὰ γείλη ἐκεῖνου. Τίποτε τοιοῦτον δὲν περιέχεται εἰς τὸ ζήτημα καὶ ὅστις τὸ ἐννοεῖ καλῶς, πρέπει νὰ τὸ ἀνάξῃ εἰς τοὺς ἐξῆς ὅρους. Ἄς κατασκευασθῇ ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον νὰ κρατῇ τὸ νερὸν μέχρι τινὸς ὕψους, καὶ νὰ τὸ ἀρίνη νὰ ἐκτρέχῃ ὅλον, ἀπ' οὗ γεμισθῇ περισσότερον. Τοῦτο δὲ εἶναι εὐκολώτατον διότι ἀρκεῖ νὰ κρυφθῇ εἰς τὴν σήλην ἕνας σίφων, τοῦ ὁποῖου τὸ μὲν βραχύτερον σκέλος ἀνοίγεται πρὸς τὸν πάτον τοῦ ἀγγείου, καὶ δέχεται τὸ νερὸν τὸ δὲ μακρότερον ἀνοίγεται ἐξω ὑπὸ τὴν ἑσάν τοῦ ἀγγείου. Ἐν ὅσω τὸ γινόμενον νερὸν δὲν φθάνει εἰς τὸ ὕψος τοῦ σίφωνος, μένει εἰς τὸ ἀγγεῖον. Ἀλλ' ὅταν φθάσῃ ἐκεῖ, θέλει φύγει ὅλον διὰ τοῦ μακροῦ σκέλους τοῦ σίφωνος, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀνοικτὸν ὑπὸ τὴν ἑσάν τοῦ ἀγγείου.

Ἐρωτᾶται προσέτι ποῖον ἀρχαί γε ἦτον τὸ μουσικὸν τοῦ ὕδροπότου ἐκεῖνου, ὅστις ἐπεδείχθη εἰς Παρισίους, καὶ πῶς ἦτον δυνατὸν, ἐν ᾧ ἔρριπτεν ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ νερὸν, νὰ γεμίζῃ ἐν ταύτῳ πέντε ἢ ἐξ διαφόρα ποτήρια μὲ νερὰ διαφόρως χρωματισμένα. Ἀν σοχασθῇ τις ὅτι τὰ διαφόρως χρωματισμένα νερὰ εὐρίσκοντο εἰς τὸν σὺμαχόν του, καὶ ριπτόμενα ἐχωρίζοντο, τὸ μὲν εἰς τοῦτο τὸ ποτήριον, τὸ δὲ εἰς ἐκεῖνο, δὲν θέλει εὔρει ποτὲ τὸ ζητούμενον μουσικὸν, διότι εἶναι ἀδύνατον. Ἀν ὅμως ζητήσῃ διατί τὸ ἐξεργόμενον ἐν ταύτῳ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σώματος νερὸν ἐφαίνετο διαφόρως χρωματισμένον εἰς ἕκαστον τῶν ποτηρίων, πιθανώτατα θέλει εὔρει ὅτι ὁ ἀγύρτης εἶχε βάλει κάποιαν βαρῆν εἰς τὸ βᾶθος αὐτῶν.

Διὰ τοῦτο, ὅσοι ἀγαποῦν νὰ προβάλλουν δύτλυτα ζητήματα, ἐπιτηδεύονται νὰ τὰ σκοτίζουσι μὲ τίσους

προσδιορισμούς περιττούς και ἀχρήστους εἰς τὴν εὔρεσιν, ὥστε νὰ μὴν ἠμπορῇ τις νὰ διακρίνῃ εὐκόλῃ τὴν ἀληθῆ ῥάσιν τοῦ ζητουμένου, καὶ οὕτω νὰ κατατρίβῃ τὸν καιρὸν καὶ νὰ ταλαιπωρῇ ἀνωφελῶς τὸν νοῦν του, προσέχων εἰς πράγματα πάντῃ ἀσυντελῆ εἰς τὴν λύσιν.

Σφάλλομεν δὲ κατὰ τὸν ἄλλον τρόπον εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν προσδιορισμῶν τοῦ ζητουμένου, ὅταν παραλείπωμεν τινὰς ἐξ αὐτῶν οὐσιώδεις. Εἰς τὴν φύσιν ἤξεύρομεν ὅτι εἶναι κινήσεις αἰθίοι, καθὼς αἱ τῶν πηγῶν, τῶν ποταμῶν, τῶν ἄσρων. Προβάλλεται λοιπὸν νὰ εὔρωμεν κινήσιν αἰθίοιον τεχνικὴν. Τινὲς φανταζόμενοι ὅτι ἡ γῆ σρέφεται περὶ τὸ κέντρον αὐτῆς, καὶ δὲν εἶναι ἄλλο παρά μεγίστη μαγνήτις, ὁμοία καθ' ὅλας τὰς ιδιότητας μὲ τὴν ὁμώνυμον λίθον, ἐνόμισαν ὡσαύτως δυνατόν νὰ διατεθῇ τοιαύτη λίθος μὲ τρόπον, ὥστε νὰ περιφέρεται πάντοτε κυκλικῶς. Ἀλλὰ καὶ ἂν τὸ κατώρθωναν, πάλιν δὲν ἤθελαν ἐκπληρῶσει τὰ τοῦ προβλήματος, ἤγουν τὴν εὔρεσιν αἰθίοιον κινήσεως τεχνικῆς· διότι ἡ κινήσις ἐκείνη τῆς μαγνήτιδος ἤθελεν εἶναι φυσικὴ, καθὼς καὶ ἡ τοῦ τροχοῦ, τὸν ὑποῖον ἐμβάλλομεν εἰς τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ.

Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἐξετάσωμεν τοὺς προσδιορισμοὺς τοὺς ἐμφαίνοντας καὶ ὑποδηλοῦντας τὰ ἄγνωστα τοῦ ζητήματος, πρέπει ἔπειτα νὰ ἐρευνήσωμεν τὰ γνωστὰ, ἐπειδὴ διὰ τούτων μέλλομεν νὰ φθάσωμεν εἰς ἀνακάλυψιν τῶν ἀγνωστούμενων. Δὲν πρέπει δὲ νὰ τοχαζώμεθα ὅτι ἔχουμεν νὰ εὔρωμεν ἄλλο τι γένος ὄντων, ἐπειδὴ τὸ φῶς τοῦ λογικοῦ μας τόσον μόνον ἰσχύει, ὅσον νὰ μᾶς κάμνῃ νὰ διακρίνωμεν ὅτι τὸ ζητούμενον μετέχει κατὰ τὸν δεῖνα ἢ δεῖνα τρόπον ἀπὸ τὴν φύσιν τῶν γνωσῶν εἰς ἡμᾶς πραγμάτων. Ἄν ἦναι τίς, πικροδείγματος χάριν, τυρλὸς ἐκ γενετῆς, μάτην θέλεις

καπιάσει ζητῶν επιχειρήματα καὶ ἀποδείξεις διὰ νὰ μεταδώσῃ εἰς αὐτὸν ἀληθεῖς ἰδέας τῶν χρωμάτων, ὁποῖας ἡμεῖς λαμβάνομεν διὰ τῆς αἰσθήσεως. Πιομοίως, ἂν ἡ μαγνήτις καὶ τᾶλλα σώματα, τῶν ὁποίων ζητεῖται ἡ φύσις, ἦσαν νέα γένη ὄντων, καὶ τοιαῦτα, ὅποια ποτὲ δὲν ἐννοήσαμεν, δὲν ἦτον δυνατὸν νὰ τὰ γνωρίσωμεν ποτὲ μὲ συλλογισμοὺς, ἀλλ' ἠθέλαμεν χρειασθῆ πρὸς τοῦτο ἄλλον νοῦν παρὰ ἐκείνον, τὸν ὅποιον ἔχομεν. Ἄν λοιπὸν δυνηθῶμεν νὰ ἐννοήσωμεν εὐκρινῶς τοιαύτην μίξιν τῶν γνωστῶν εἰς ἡμᾶς ὄντων καὶ οὐσιῶν, ὥστε νὰ γεννῶνται ἀπ' αὐτὴν ὅλα τὰ ποτελέσματα, ὅσα βλέπομεν εἰς τὴν μαγνήτιν, πρέπει νὰ σχασθῶμεν ὅτι εὐρήκαμεν πᾶν ὅ, τι εἶναι ἐφικτὸν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν.

Ἡ ἀνάλυσις συνίσταται κυρίως εἰς τὴν προσοχὴν, μὲ τὴν ὁποῖαν ἐξετάζομεν τὰ γνωστὰ τοῦ λυτέου ζητήματος· διότι ὅλη ἡ τέχνη εἶναι νὰ συνάξωμεν ἀπὸ τὴν τοιαύτην ἐξέτασιν, πολλὰς ἀληθείας ἱκανὰς νὰ μᾶς ὁδηγήσουν εἰς τὴν γνωσιν τοῦ ζητουμένου.

Μᾶς προβάλλεται, λόγου χάριν, Ἄν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ᾖ νὰ εἴναι ἀθάνατος. Ἀρχίζομεν τὴν ζήτησιν θεωροῦντες τὴν φύσιν τῆς ψυχῆς, καὶ παρατηροῦμεν πρῶτον ὅτι ἴδιον αὐτῆς εἶναι τὸ νοεῖν, καὶ δύναται περὶ παντός ἄλλου ν' ἀμφιβάλλῃ, παρεκτός τοῦ ὅτι νοεῖ, ἐπειδὴ καὶ ἡ ἀμφιβολία εἶναι νόησις. Ἐξετάζομεν ἔπειτα τί εἶναι τὸ νοεῖν· καὶ μὴ βλέποντες εἰς τὴν ἰδέαν τῆς νοήσεως τίποτε ἀπὸ τὰ περιεχόμενα εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἑκτατῆς οὐσίας τῆς ὀνομαζομένης σῶμα, ἀλλ' εὐρίσκοντες μάλιστα δυνατὸν ν' ἀρνηθῶμεν περὶ τῆς νοήσεως ὅλα τὰ εἰς τὸ σῶμα ἴδια, οἶον μῆκος, πλάτος, βάθος, πολυμέρειαν, σχηματισμὸν, μερισμὸν κ. τ. λ., χωρὶς νὰ

ἀφανισθῆ με τοῦτο ἢ τῆς νόησεως ἰδέα, συμπεραίνομεν ὅτι ἡ νόησις δὲν εἶναι ἰδιούτης ἢ τρόπος τῆς ἑκτατῆς οὐσίας· διότι οὕσει ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐννοήσωμεν τι ὡς τρόπον ἄλλου, ὅταν τοῦτο ἀποδειχθῆ πάντα ἀλλότριον ἐκείνου. Ἐντεῦθεν ἐπιφέρομεν ἀκόμη ὅτι, ἐπειδὴ ἡ νόησις δὲν εἶναι τρόπος τῆς ἑκτατῆς οὐσίας, πρέπει νὰ κατηγορηται εἰς ἄλλην οὐσίαν, καὶ ἀκολουθῶς τὸ νοῦν καὶ τὸ ἑκτατὸν νὰ ἴναι δύο οὐσίαι ὄντως διακεκομμένοι ἀπ' ἀλλήλων. Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι ἡ φθορὰ τῆς μίας δὲν συνεισάγει τὴν φθορὰν τῆς ἄλλης, ἀφ' οὗ μάλιστα οὐδὲ τὸ ἑκτατὸν φθείρεται κυρίως. Διότι τί συμβαίνει εἰς τὴν λεγομένην φθοράν; Ὀχι ἄλλο παρὰ μεταβολὴ ἢ διαλυσις τινῶν μερῶν τῆς ὕλης, τὰ ὅποια μένουσι πάντοτε εἰς τὴν φύσιν. Δὲν φθείρεται βέβαια μηδὲ πολλοσὸν μόριον οὐσίας, ὅταν συντριφῶσιν ὅλοι οἱ τροχοὶ τινὸς ὠρολογίου, μ' ὅλον ὅτι αὐτὸ λέγεται τότε φθαρμένον ἢ ἀφανισμένον. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι κίμερῆς καὶ ἀδιαίρετος, φανερόν ὅτι δὲν ἠμπορεῖ νὰ χαθῆ, καὶ ἀκολουθῶς εἶναι ἀθάνατος.

Τοιαύτη εἶναι ἡ ἀνάλυσις, ἡ ἀναλυτικὴ μέθοδος. Πρέπει δὲ νὰ παρατηρήσωμεν Α, ὅτι εἰς αὐτὴν, καθὼς καὶ εἰς τὴν συνθετικὴν, ἀναγκαῖον νὰ μεταβαίνομεν ἀπὸ τὰ γνωστότερα εἰς τὰ ἀδηλότερα· διότι καμμία μέθοδος ἀληθινὴ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐξαιρεθῆ ἀπὸ τοῦτον τὸν κανόνα.

Β. Διαφέρει ὅμως ἡ ἀνάλυσις ἀπὸ τὴν σύνθεσιν, καθ' ὅτι εἰς ἐκείνην λαμβάνομεν τὰς γνωσὰς ἀληθείας ἀπὸ τὴν μερικὴν ἐξέτασιν τοῦ πράγματος, τὸ ὅποῖον ζητοῦμεν νὰ γνωρίσωμεν, καὶ ὄχι ἀπὸ γενικώτερα θεωρήματα, καθὼς εἰς τὴν συνθετικὴν. Οὕτως, εἰς τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα, δὲν ἐθέσαμεν κατὰ πρῶτον τὰς γενικὰς προτάσεις, ὅτι καμμία οὐσία, κυρίως εἰπεῖν, δὲν ἀφανίζεται· ὅτι ἡ λεγομένη

φθώρα είναι ἀπλῶς μεταβολὴ μερῶν ὅτι ἀκολουθοῦς τὸ αἰμὲρὸς εἶναι ἀφθαρτον, κτλ. ἀλλ' ἀνεβήκαμεν βοθημῶν εἰς τὰς γενικωτέρας ταύτας γνώσεις.

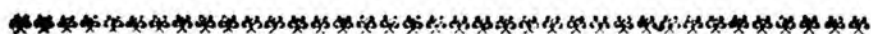
Γ. Εἰς τὴν ἀνάλυτιν δὲν προτείνονται τὰ σαφῆ καὶ ἐναργῆ ἀξιώματα παρὰ ὅπου καὶ ὅταν χρειασθοῦν ἐν ᾧ εἰς τὴν σύνθεσιν θέτονται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω.

Δ. Καὶ τελευταῖον, αἱ δύο ρηθεῖσαι μέθοδοι τόσον διαφέρουν ἢ μί' ἀπὸ τὴν ἄλλην, ὅσον ἡ ἀνάβασις ἀπὸ τὴν κατὰβασιν διὰ τοῦ αὐτοῦ δρόμου ἢ ὅσον διαφέρουν οἱ δύο τρόποι, μὲ τοὺς ὁποίους ἠμπορεῖ ν' ἀποδείξῃ τις ὅτι ὁ δεῖνα κατάγεται ἀπὸ τὸν Πέλοπα. Ο ἕνας τρόπος εἶναι νὰ παραστήσῃ ὅτι ἐκείνου πατὴρ εἶναι ὁ δεῖνα, οὗτος δὲ υἱὸς τοῦ δεῖνος, οὗτος δὲ ἄλλου τινός, καὶ ἐφεξῆς ὁμοίως μέχρι τοῦ Πέλοπος. Ο ἄλλος τρόπος εἶναι ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ τὸν Πέλοπα, καὶ νὰ δείξῃ ὅτι αὐτὸς εἶχε τοὺς δεῖνα υἱούς, οὗτοι δὲ ἄλλους, καὶ οὕτως ἐφεξῆς νὰ καταβῆ ἕως εἰς τὸν γενεαλογούμενον. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἀρμύζει ἐξαιρετικῶς εἰς τὸ προκείμενον. Τῷ ὄντι διὰ νὰ εὐρωμεν ἄγνωστον τινὰ γενεαλογίαν, πρέπει βεβαίωτα νὰ ἀναδράμωμεν ἀπὸ τὸν υἱὸν εἰς τὸν πατέρα· ἐν ᾧ διὰ νὰ πὴν ἐξηγήσωμεν ἀφ' οὗ εὐρεθῆ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀρχίζομεν ἀπὸ τὸν γενάρχην καὶ δεικνύομεν κατόπιν τοὺς ἀπογόνους του· Τὸ αὐτὸ γίνεται συνήθως καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας, εἰς τὰς ὑποίας, ἀφ' οὗ διὰ τῆς ἀναλύσεως εὐρωμεν τινὰς ἀληθείας, μεταχειριζόμεθα τὴν ἄλλην μέθοδον εἰς ἐξήγησιν αὐτῶν.

Ἐκ τούτου ἠμπορεῖ νὰ καταλάβῃ καθεὶς τί εἶναι τῶν γεωμετρῶν ἢ ἀνάλυσις. Ὅταν αὐτοὶ ἐρωτηθῶσι τί ζήτημα, τοῦ ὁποίου, θεωρήματος μὲν ὄντος, ἀγνωστοί τι τὴν ἀλήθειαν

ἢ τὸ ψεῦδος, προβλήματος δὲ, τὸ δυνατόν, ἢ ἀδύνατον, ὑποθέτουν πρῶτον ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι ὅπως προβάλλεται. Ἐπειτα ἐξετάζοντες τί ἀκολουθεῖ ἀπὸ τῆν ὑπόθεσιν ταύτην, ἐὰν μὲν καταστήσουν εἰς φανεράν ἀλήθειαν, ἀπὸ τῆν ὁποίαν πηγάζει ἀναγκαίως τὸ ζητούμενον, συμπεραίνουν τότε ὅτι αὐτὸ ἀληθεύει· καὶ ἀρχίζοντες πάλιν ἐκεῖθεν, ὅπου εἶχαν τελειώσει, τὸ ἀποδεικνύουν διὰ τῆς ἄλλης μεθόδου τῆς λεγομένης συνθετικῆς. Ἐὰν ὁμως πέσουν, κατ' ἀναγκαίαν συνέπειαν τὸν ζητούμενου, εἰς ἄτοπον ἢ ἀδύνατον, τότε συμπεραίνουν ὅτι καὶ ἐκεῖνο εἶναι τοιοῦτον.

Ταῦτα γενικῶς περὶ τῆς ἀναλύσεως, ἡ ὁποία συνίσταται μᾶλλον εἰς τὴν εὐστοχίαν καὶ δεινότητα τοῦ νοῦς, παρὰ εἰς μερικοὺς κανόνους. Ἄν καὶ οἱ τέσσαρες, τοὺς ὁποίους προβάλλει ὁ Καρτέσιος, ἐφαρμολογῶνται εἰς πᾶν εἶδος μεθόδου, καὶ ὄχι μόνον εἰς τὴν ἀνάλυσιν, εἶναι ὁμως καλοὶ νὰ προφυλάττωσιν ἀπὸ τὴν ἀπάτην τοὺς ζητοῦντας τὴν ἀλήθειαν εἰς τὰς ἐπισήμας. Ὅθεν ὠφέλιμον εἶναι νὰ τοὺς ἔχωμεν πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ νὰ τοὺς ἀκολουθῶμεν κατὰ δύναμιν, ἐὰν θέλωμεν νὰ εὕρωμεν τὴν ἀλήθειαν διὰ τοῦ λόγου, καὶ νὰ τὴν γνωρίσωμεν, ὅσον εἶναι ἐφικτὸν εἰς τὸν νοῦν μας.

Κ Ε Φ Γ.

Περὶ Συνθετικῆς μεθόδου, καὶ μάλιστα τῆς ἀκολουθουμένης ἀπὸ τοὺς Γεωμέτρους.

Εἰς τὸ προλαβὸν Κεφάλαιον ἐλάβομεν ἤδη κάποιαν ιδέαν τῆς Συνθετικῆς μεθόδου, ἥτις εἶναι ἡ ἀναγκαιοτέρα, ἐπειδὴ αὐτὴν μεταχειρίζομεθα εἰς πάσης ἐπιστήμης παράδοσιν.

Συνίσταται δὲ κυρίως εἰς τὸ ν' ἀρχίζομεν ἀπὸ τὰ γενι-

κρίσιμα καὶ ἀπλουσιὰτα, καὶ νὰ μεταβαίνωμεν εἰς τὰ μερικώτερα καὶ συνθετώτερα. Μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἀποφεύγομεν τὰς ἐπαναλήψεις· εἰάν δ' ἐξ ἐναντίας ἐπραγματευόμεθα τὰ εἶδη καὶ τὸ γένος ὁμοῦ, ἤθελε χρειασθῆ νὰ ἐξηγῶμεν τὴν φύσιν τοῦ γένους εἰς τὸν παράδοσιν ἐκάστου εἶδους, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ γνωρισθῆ τοῦτο καλῶς, ἀγνωστομένου ἐκείνου.

Χρειαζόνται ἀκόμη ἄλλα πολλὰ διὰ νὰ γείνη ἡ μέθοδος αὕτη ἐντελής καὶ ἀρμόδιος εἰς τὸ σκοπούμενον, ἤγουν εἰς τὸ νὰ δίδῃ σαφῆ καὶ εὐκρινῆ γνώσιν τῆς ἀληθείας. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ γενικοὶ κανόνες, γνωρισμένοι ὄντες ἀπὸ πᾶσαν ὄλκην, εἶναι δυσνόητοι, διὰ τοῦτο θέλωμεν λάβει ὡς παράδειγμα τὴν μέθοδον τῶν Γεωμετρῶν, ἥτις ἐνομίσθη πάντοτε ἐπιτηδευτώτερα ἀπ' ὅλας εἰς πίσωσιν τῆς ἀληθείας, καὶ τελείαν πληροφορίαν τοῦ πνεύματος· καὶ θέλωμεν δεῖξει πρῶτον μὲν τί ἔχει καλὸν, ἐπειτα δὲ τί φαίνεται ἐλλείπον εἰς αὐτήν.

Οἱ Γεωμέτραι σπουδάζοντες νὰ προβαλλῶσι πάντοτε ἀναντιρρήτα πράγματα, ἐσχάσθησαν δυνατόν νὰ ἐπιτύχωσι τὸ σκοπούμενον, φυλάττοντες ἐν γένει τὰ ἑξῆς τρία· ἦτοι

A, Νὰ μὴν ἀφίενον καὶ μίαν ἀμφιβολίαν εἰς τὰς λέξεις· καὶ διὰ τοῦτο τὸ τέλος μεταχειρίζονται τοὺς ὀρισμούς.

B, Νὰ θεμελιώνουσι τοὺς συλλογισμούς των εἰς σαφεῖς καὶ ἐναργεῖς ἀρχάς, τὰς ὁποίας κανεὶς ἄνθρωπος μὲ σώας φρένας δὲν ἠμπορεῖ ν' ἀρνηθῆ. Διὰ τοῦτο θέτουσι πρὸ πάντων τὰ αξιώματα, λαμβάνοντες αὐτὰ ὡς ὁμολογούμενα, ἐπειδὴ εἶναι τόσον σαφῆ, ὥστε τὰ σκετίζει τις, ἂν ἐπιχειρήσῃ νὰ τ' ἀποδείξῃ.

Γ, Νὰ κατασκευάζωσιν ἀποδεικτικῶς ὅλα τὰ προτεινόμενα συμπεράσματα, ἐπιχειροῦντες μόνον ἀπὸ τοὺς τεθέντας ὁρισμοὺς, ἀπὸ τὰς ὁμολογηθείσας ἐναργεστάτας ἀρχάς, ἢ τὰς προτάσεις, ὅσας λογικῶς ἐσυναΐξαν ἐκείθεν, διότι καὶ αὐταὶ γίνονται κατόπιν ἀρχαί.

Εἰς ταῦτα λοιπὸν τὰ τρία ἠμποροῦμεν νὰ περιορίσωμεν τὰ μέσα, τὰ ὅποια μεταχειρίζονται οἱ Γεωμέτραι πρὸς πληροφορίαν τοῦ νοῦς, καὶ νὰ τὰ συμπεριλάβωμεν ὅλα εἰς τοὺς ἐξῆς πέντε οὐσιωδεστάτους κανόνας.

Κανόνες ἀναγκαστικοί.

Διὰ τοὺς ὁρισμοὺς.

Α, νὰ μὴν ἀφίνομεν κάμμιν λέξιν ὅπως οὖν σκοτεινὴν ἢ ἀμφίβολον, χωρὶς νὰ τὴν ὀρίσωμεν.

Β, νὰ μὴ μεταχειρίζομεθα εἰς τοὺς ὁρισμοὺς εἰμὴ λέξεις ἐντελῶς γνωστάς ἢ προεξηγημένας.

Διὰ τὰ ἀξιώματα.

Γ, νὰ μὴ ζητῶμεν ὡς ἀξιώματα εἰμὴ πράγματα ἐναργεστάτα.

Διὰ τὰς ἀποδείξεις.

Δ, ν' ἀποδεικνύωμεν ὅσας τὰς ὅπως οὖν σκοτεινάς προτάσεις, μεταχειρίζομενοι μόνον τοὺς προηγηθέντας ὁρισμοὺς, ἢ τὰ ὁμολογηθέντα ἀξιώματα, ἢ τὰς προαποδειγμένας προτάσεις, ἢ τὴν κατασκευὴν τοῦ προκειμένου, ὡσάκις ἀπαιτεῖται κατασκευή.

Ε, νὰ μὴ σοφίζομεθα ποτὲ παρὰ τὴν ἀμφιβολίαν τῶν λέξεων, ἀλλὰ νὰ συνεννοῶμεν πάντοτε με αὐτὰς τοὺς ὁρισμοὺς, οἱ ὅποιοι τὰς περιορίζουν καὶ τὰς ἐξηγοῦν.

Ταῦτα ἐνόμισαν οἱ Γεωμέτραι ἀναγκαῖα διὰ τὰ κλίμων τὰς ἀποδείξεις καταπειστικὰς καὶ ἀναντιρρήτους· καὶ πρέπει τὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ μετὰ προσοχῆς τήρησις τῶν ἀνωτέρω κανόνων εἶναι ἀρκετὴ τὰ μᾶς προσυλάττη ἀπὸ παραλογισμοῦς, ὅταν πραγματευώμεθα τινὰ ἐπιστήμην. Τοῦτο ἀναμφιβόλως εἶναι τὸ οὐσιωδέστατον· ὅλα δὲ τὰ λοιπὰ δύνανται τὰ ὀνομασθῶσι μᾶλλον ὠφέλιμα παρ' ἀναγκαῖα.

(Εἰς τὰ ἐξῆς κεφάλαια, δ', ε', καὶ ς', ὁ συγγραφεὺς ἀναπτύσσει τοὺς ἀνωτέρω κανόνας· εἰς δὲ τὸ ζ' δίδει τινὰ οὐσιώδη ἀξιώματα, ἀντὶ ἄλλων παλαιῶν καὶ ἀγρήτων· εἰς τὸ η' ἐξηγεῖ τοὺς κανόνας τῶν ἀποδείξεων· εἰς τὸ θ' καὶ ι' ἀνακρίνει τινὰ ἐλλείμματα μεθόδου ἀπαντῶμενα κοινῶς εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Γεωμετρῶν, τὰς ὁποίας κρίσεις ἀποδέχεται ὁ φιλόσοφος μαθηματικὸς Lacroix (Essai sur l'enseignement, etc. 2.e édit., p. 308-9). Τέλος εἰς τὸ ια' Κεφάλαιον συμπεραίνει ὅτι πρὸς τελειοποιήσιν τῆς μεθόδου ἀναγκαῖον τὰ προσεθῶσιν οἱ ἀκόλουθοι τρεῖς κανόνες)

Διὰ τὰ ἀξιώματα.

A, τὰ δεχόμεθα ὡς ἐναργῆ, ὅσα ἀπαιτοῦσιν ὀλιγωτάτην προσοχὴν διὰ τὰ γνωρισθῶσιν ἀληθῆ.

Διὰ τὴν μέθοδον.

B, τὰ πραγματευώμεθα, ὅσον ἐνδέχεται, τὰ ὑποκείμενα κατὰ τὴν φυσικὴν αὐτῶν τάξιν, ἀρχίζοντες ἀπὸ τὰ γενικώτατα καὶ ἀπλούστατα, καὶ ἐξηγῶντες ὅλα τὰ προσόντα εἰς τὸ γένος, πρὶν μεταβῶμεν εἰς τὰ μερικὰ εἶδη.

Γ, τὰ διαιρῶμεν, ὅσον ἐνδέχεται, ἕκαστον γένος εἰς

πάντα τὰ ὑπὲρ αὐτῶ εἶδη, ἕκαστον ὅλον εἰς πάντα τὰ μέρη, καὶ ἐκάστην δυσκολίαν εἰς πάσας αὐτῆς τὰς περιπτώσεις.

Ἐκόλασα (λέγει) τοὺς δύο τούτους κανόνας μὲ τὸ ὀσον ἐνδέχεται, διότι εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἀδύνατον εἶναι νὰ φυλαχθῶσιν ἀκριβῶς, εἴτε διὰ τὰ ὅρια τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς, εἴτε δι' ἐκεῖνα, τὰ ὅποια κατ' ἀνάγκην δίδονται εἰς πᾶσαν ἐπιστήμην.

Διὰ τοῦτο πραγματευόμεθα πολλάκις περὶ τινὸς εἶδους, χωρὶς νὰ ἠμπορέσωμεν νὰ πραγματευθῶμεν ἐν ταυτῶ ὅλα τὰ εἰς τὸ γένος ἴδια καθὼς εἰς τὴν κοινὴν Γεωμετρίαν παραγματεύονται περὶ τοῦ κύκλου, ὅστις εἶναι εἶδος, χωρὶς νὰ εἰποῦν τίποτε περὶ τοῦ γένους, ἤγουν τῆς καρπύλης, τὴν ὁποίαν εὐχαριστοῦνται μόνον νὰ ὀρίσουν.

Δὲν ἠμποροῦμεν ὡσαύτως νὰ ἐκθέσωμεν ὅλα τὰ ἴδια τινὸς γένους, διότι πολλάκις τοῦτο ἤθελεν εἶναι ὑπέρμετρα διεξοδικόν ὅραει ἡμῶς νὰ εἴπωμεν περὶ ἐκείνου ὅσα εἶναι ἀναγκαῖα, πρὶν μεταβῶμεν εἰς τὰ εἶδη.

Νομίζω δὲ ἀδύνατον νὰ πραγματευθῆ τις ἐντελῶς καμμίαν ἐπιστήμην, ἂν δὲν δώσῃ μεγάλην προσοχὴν εἰς τοὺς δύο τελευταίους κανόνας, καθὼς καὶ εἰς τοὺς ἄλλους παρὰ τὸς ἂν ἀποφασίσῃ νὰ τοὺς παραιτήσῃ δι' ἀνάγκην τινὰ, ἢ μεγάλην ὠφέλειαν.

Ἐδῶ τελειώνει ὁ Συγγραφεὺς τῆς Τέχνης τοῦ νοεῖν, ὅστις ὁμολογεῖ εἰς τὸ προοίμιόν του ὅτι ἔλαβε τοὺς ἀνωτέρω κανόνας ἀπὸ τὸ ἀνέκδοτον τότε σύγγραμμα τοῦ Πασχάλιου τὸ ἐπιγραφόμενον Στοιχασμοί. Παρέλιπε δὲ τοὺς ἀκολουθοῦντας τρεῖς, τοὺς ὁποίους οὐδὲ ὁ Πασχάλιος κρίνει ἀπαραιτήτους (Pensées, p. 67, édit. de Lefèvre).

Α', νὰ μὴν ὀρίζωμεν κανὸν ἀπ' ἐκεῖνα, τὰ ὅποια εἶναι

τόσον γνωστά, ὥστε δὲν ἔχομεν λεξεῖς σαφέστερας πρὸς ἐξήγησιν αὐτῶν.

Β, ἵεις πᾶσαν ἀναγκαίαν ἀρχὴν [ἢ ἀξίωμα], ὅσον σαφῆς καὶ ἐναργῆς ἂν ᾖναι, νὰ μὴ λείπωμεν νὰ ἐρωτῶμεν, ἂν τὴν ὁμολογοῦν.

Γ, νὰ μὴν ἐπιχειρῶμεν ν' ἀποδεικνύωμεν κἀνὲν ἀπ' ἐκεῖνα, τὰ ὅποια εἶναι τόσον ἐναργῆ ἀπ' ἑαυτῶν, ὥστε δὲν ἔχομεν τίποτε σαφέστερον πρὸς ἀπόδειξίν τιν.

Ωφέλιμος καὶ ἀρμύζουσα προσθήκη εἰς τὰ ἀνωτέρω μὲ φαίνεται ἡ ἐξῆς συμβουλή τοῦ Lacroix. Δὲν πρέπει (λέγει) ν' « ἀμελῆ ὁ διδάσκαλος [τῆς μαθηματικῆς | νὰ προβάλλῃ
« εἰς τοὺς διδασκομένους ὡς παράδειγμα ἐνὸς τῶν διαφό-
« ρων τρόπων τοῦ διανοήματος τὰς γεωμετρικὰς ἀποδεί-
« ξεις, καὶ νὰ παρασῆν πῶς οἱ κανόνες τοῦ Καρτεσιῦ
« καὶ τοῦ Πασγαλίου φυλάττονται εἰς αὐτὰς, καὶ πῶς
« τὸ βέβαιον τῆς Γεωμετρίας προέρχεται ἀπὸ τὸν ἀκριβοῦς
« προσδιορισμὸν τῶν θεωρουμένων ὑπ' αὐτῆς ὑποκειμένων,
« τῶν ὁποίων ἕκαστον, ἐπιδεγόμενον ἐξέτασιν κατ' ὀλίγας
« μόνον ὄψεις ἐπιδέχεται ὡσαύτως τελείας ἀπαριθμήσεις,
« καὶ διὰ τοῦτο δὲν μένει εἰς τὸν νοῦν καμμία ἀμφιβολία
« περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῶν διανοημάτων. Τὰ σοιχεῖα
« τῆς Γεωμετρίας παραδιδόμενα οὕτως, ἤθελαν γείνη τρύ-
« πον τινὰ κάλλισα λογικῆς [πρακτικῆς] σοιχεῖα . . . . Οἱ
« κανόνες πρέπει νὰ ᾖναι ἀπλοῦστα καὶ ὀλιγώτατοι. Οἱ
« τοῦ Καρτεσιῦ καὶ τοῦ Πασγαλίου μὲ φαίνονται ἀρκετοὶ
« διὰ τοὺς ἔχοντας νοῦν ὀρθόν· διὰ δὲ τοὺς ἄλλους τὸ
« γεωμετρῆν εἶναι ἀδύνατον (Essai sur l'enseignement
etc. p. 309) ». Τὰ αὐτὰ σχεδὸν λέγει καὶ ὁ Prévost,
Essais de philosophie, t. II, p. 155.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ,

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ.

Σελ. κς. σελ. ις, Ο ποτεος εσπουδασας τον ενα και τον αλλον, κ. τ. λ.] Οσον αξιοπιστος και αν ηναι ο βιότος, πάντως δέν θήλει δυσαριστήη, νεύζω, να γνωρῶση και την γνώμην του Ααλιμεβέρτου, κριτού άρμεδιωτάτου εις επιστημονικάς μάλιστα και φιλοσοφικάς ύποθέσεις. Ce qui a surtout immortalisé ce grand homme, c'est l'application qu'il a su faire de l'algèbre à la géométrie: idée des plus vastes et des plus heurensees que l'esprit humain ait jamais eues, et qui sera toujours la clef des plus profondes recherches, non seulement dans la géométrie sublime, mais dans toutes les sciences physico-mathématiques.

Comme philosophe, il a peut-être été aussi grand, mais il n'a pas été si heureux. La géométrie qui par la nature de son objet doit toujours gagner sans perdre, ne pouvait manquer, étant maniée par un si grand génie, de faire des progres très-sensibles et apparens pour tout le monde. La philosophie (έ Σοφιστής συμπεριλαμβάνει εις τό όνομα τούτε και τάς φυσικάς επιστήμας) se trouvait dans un état bien différent: tout y était à recommencer; et que ne coûtent pas les premiers pas en tout genre! La mérite de les faire dispense de celui d'en faire de grands. Si Descartes qui nous a ouvert la route, n'y a pas été aussi loin que ses sectateurs le croient, il s'en faut de beaucoup que les sciences lui doivent aussi peu que le prétendent ses adversaires. Sa Méthode seule aurait suffi pour le rendre immortel; sa Dioptrique est la plus grande et la plus belle application qu'on eût faite encore de la géométrie à la physique; on voit enfin, dans ses ouvrages même les moins lus maintenant, briller partout le génie inventeur. Si on juge sans partialité ces tourbillons devenus aujourd' lui presque ridicules, on conviendra, j'ose le dire, qu'on ne pouvait alors imaginer rien de mieux. Les observations astrono-

miques qui ont servi à les détruire, étaient encore imparfaites ou peu constatées; rien n'était plus naturel que de supposer un fluide qui transportât les planètes; il n'y avait qu'une longue suite de phénomènes, de raisonnemens et de calculs, et par conséquent une longue suite d'années, qui pût faire renoncer à une théorie si séduisante. Elle avait d'ailleurs l'avantage singulier de rendre raison de la gravitation des corps par la force centrifuge du tourbillon même; et je ne crains point d'avancer que cette explication de la pesanteur est une des plus belles et des plus ingénieuses hypothèses que la philosophie ait jamais imaginées. Aussi a-t-il fallu, pour l'abandonner, que les physiciens aient été entraînés, comme malgré eux, par la théorie des forces centrales et par des expériences faites longtems après. Reconnaissons donc que Descartes, forcé de créer une physique toute nouvelle, n'a pu la créer meilleure; qu'il a fallu, pour ainsi dire, passer par les tourbillons pour arriver au vrai système du monde; et que s'il s'est trompé sur les lois du mouvement, il a du moins deviné le premier qu'il devait y en avoir (*Discours préliminaire de l'Encyclopédie*, p. 131 et suiv.) : Κατωτέρω (σελ. 143) προσθέτει ὁ φιλόσοφος τὰ ἐξῆς. Il y a peut-être plus loin des formes substantielles aux tourbillons, que de tourbillons à la gravitation universelle; comme il y a peut-être un plus grand intervalle entre l'algèbre pure et l'idée de l'appliquer à la géométrie, qu'entre le petit triangle de Barrow et le calcul différentiel. Ἰδ. καὶ τὸν Reid, *Essays on the intellectual powers of man*, vol. 1, p. 193-5.

Σελ. λ', στ. γ, τὰς ἀπλῶς γοεράς γνώσεις] γρ. νοητικῆς ἐνεργείας. Τὸ πρῶτον ἐτυπώθη καὶ ἔμεινε κατὰ παραδρομὴν. Αὐτόθ. στ. ρ, ἐμφύτων ἰδεῶν] Ὁ σοφὸς Lagomiguière εἰδείξεν ἐναντίον τῆς κοινῆς γνώμης, ὅτι ὁ Καρτέσιος δὲν ἐδέχετο τὰς ἐμφύτους ἰδέας κατὰ τὴν ἀποδιδόμενην κοινῶς εἰς τὸ ἔμφυτος σημασίαν· ὠνόμαζε δὲ μὲ τούτο τὸ ὄνομα ἐκεῖνας, ὅσαι δὲν προέρχονται μῆτε ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ ὑποκείμενα, μῆτε ἀπὸ τὴν προαίρεσίν μας, ἀλλ' ἀπὸ μόνην τὴν δύναμιν τοῦ νοεῖν. Οὕτω, λ. χ., ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ εἶναι κατ' αὐτὸν ἔμφυτος, καθότι· ἡ φύσις μᾶς εἶδωκε δύναμιν νὰ ἐνοήσωμεν τὸν Θεόν Διὰ τοῦτο τὰς τοιαύτας ἰδέας τὰς ὠνόμαζε καὶ φυσικάς. Περιπλέον ἀγγλιούσασα ἐξηγεῖ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς τὴν αἰτίαν τῶν φαινομένων ἀντιφάσεων τοῦ Καρ-

τεσίου, ὅστις εἰς ἄλλα μέρη, καθὼς καὶ εἰς τὸν παρόντα Λόγον (σελ. 32) ἐμιλεῖ περὶ ἰδεῶν ἐνοπαρμένων εἰς τὴν ψυχὴν (ιδ. *Leçons de philosophie*, τ, 2^ο, p. 267 et suiv.).

Αὐτῆ. στ. 11, μετὰ πειθῶν τὸν χαρακτῆρά των] Ο Πλάτων ὄριζε τὰς ἐμρύτες ἰδέας κατὰ τὸ καθόλου ὁ δὲ Καρτεσίος κατὰ τὴν ἐπιβλητικὴν αὐτῶν ἐνάργειαν.

Σελ. λδ', σίχ. 4 κάτωθ., Ο Πασχάλιος . . . εἰς τὰς περι-
 κλασευτῶν ἐπιστολάς του.] Αὐταὶ κατὰ πρῶτον ἐξεδόθησαν
 μ' ἐπιγραφὴν *Lettres écrites par Louis de Montalte à un
 Provincial de ses amis*, ἤγουν Ἐπιστολαὶ γραφθεῖσαι ἀπὸ τῶν . . .
 πρὸς φίλον τοῦ Ἐπαρχιωτῆν. Ἐντεῦθεν ἐπεκράτησε νὰ λέγονται
 Ἐπιστολαὶ Ἐπαρχιωτικαί, ἢ καὶ ἀπλῶς Ἐπαρχιωτικαί (*les Provin-
 ciales*), τὸ ὅποσον ὄνομα δὲν σημαίνει τίποτε, οὐδ' ἔχει καμίαν
 σχέσιν μὲ τὰ πραγματευόμενα εἰς αὐτὰς ὑποκείμενα. Ο Nicole εἰς
 τὴν Λατινικὴν μετάφρασίν του τὰς ἐπέγραψεν ἀρμεδιώτατα *Litteras
 de morali et politica Jesuitarum disciplina*. Ἐπροτίμησα δὲ τὴν
 ὀνομασίαν, μὲ τὴν ὁποίαν τὰς ἀνέφερον, μόνον διὰ τὸ συντομώτερον.

Σελ. λδ', σίχ. 11, Πάντοτε ὑπερτερεῖ εἰς σαφή-
 νειαν, κ. τ. λ.] Κατὰ τὸν Ἀρναλδον, ὁ Καρτεσίος ἔχει τὸσον εὐ-
 χρίνειαν, ὅσον οἱ ἄλλοι σύγχροισιν εἰς τὰ νοήματα (*Logique*, 1.^ο
disc., p. xxiv). *Rationis ordinem tenet*, λέγει ὁ Υἱέτιος, *et
 connexionem rerum; in summâ copîâ brevis est; in summâ
 brevitate et subtilitate dilucidus: Quibus postremis laudibus
 eum vel veterum, vel recentiorum philosophorum æquiparat
 nemo* (*Censur. Philos. cartes.*, p. 158). Ο Λόκιος εἶχε συλλάβει
 ἀντιπάθειαν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἐξ αἰτίας τῆς σχολαστικῆς φιλαρίας,
 τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀναγκασθῆ ν' ἀκούῃ εἰς τὸ σχολεῖον. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἀνι-
 γνωσε τὰ συγγράμματα τοῦ Καρτεσίου, ἢ ἀπεστροφή του μεταβλήθη εἰς
 ἀγάπην, καὶ ὁ ζῆλος του πρὸς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας, καὶ μάλιστα πρὸς
 τὴν ἰατρικὴν, ἐγένετο πολὺ σφοδρότερος. Καὶ μ' ὄλον ὅτι δὲν ἀπεδέχετο
 πινὰ τοῦ Γάλλου φιλοσόφου δι' ἄγνατα, τὸν ἐπροτιμοῦσεν ἕμως ἀπ' ὄλου
 διὰ τὴν μεγάλην του σαφήνειαν. Ο δὲ Μαλεβράγγιος, ἀναγινώσκων
 κατὰ πρῶτον τὸν *Περὶ ἀνθρώπου Λόγον* τοῦ Καρτεσίου, ἐκυριεύθη
 ἀπὸ παλμοῦς καρδίας τὸσον βιαίους, ὥσε πολλάκις ἠναγκάσθη νὰ
 διακόψῃ τὴν μελέτην. Ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Πλάτωνος, κἀνεὸς ἄλλου
 μεταφυσικοῦ συγγράμματα δὲν ἐπροξένησαν ἴσως τοιαῦτα ἀπο-
 τελέσματα.

Σελ. λδ', σίχ. 19, ἀγριώτατος . . . Βόετος]. Ἐκλατι-
 νίζεται Voetius, διότι ἡ κατάληξις εἰς *ius* εἶναι κοινότερα εἰς τὰ
 ἰουδαϊκὰ ὀνόματα. Δὲν ἤξεύρω ἕμως διατί τὸν ἐγράψαν τινὲς εἰς τὴν

γλωσσάν μας Βοήθειον, μελώνοντες ἐν ἀπὸ τὰ ἐνδοξότερα καὶ σιω-
σματώτερα τὸν ἀρχαίων ὀνομάτων. Ἐπίσης ἀγνωστὸν διατὶ τὸ *Renatus*
ἑξαλληνίσθη Ρηνάδος, κ. τ. λ.

Σελ. λζ', σίχ. 23, Τὸ ὄνομα τινὸς νέου διδασκάλου | τοῦ *Martin Schook*. Ὁ λιβέλλος ἐπιγράφεται *Philosophia cartesiana, sive admiranda methodus novæ philosophiæ Renati Descartes*.

Σελ. μ', σίχ. 7, Ἐξέδωκε . . . τὸ μέγα του σύγγραμ-
μα . . . νὰ ἐκδικηθῆ τοῦ ἐχθροῦ του | Αἰνίττεται ὁ
Συγγραφεὺς τὰς Ἀρχὰς Φιλοσοφίας (*Principia philoso-*
phiæ). Ἦτον δὲ ἡ τριακὴ ἐκδίκησις ἀξία τοῦ εἰπόντος,
" Ὅταν τις με ὑβρίξῃ, προσπαθῶ νὰ ὑψώσω τὸ πνεῦμά μου τόσον,
ὥστε νὰ μὴ με φθάσῃ ἡ ὑβρις ". Μόνον τὸ ἀπόφθεγμα τοῦτο ἦτον
ἀρκετὸν νὰ δείξῃ πῶσον ὁ Καρτέσιος ἦτον ἐλεύθερος ἀπὸ μνησικακίαν,
καὶ " πρὸς τοὺς χαλεπήναντας καὶ πλημμελήσαντας εὐανακλήτως καὶ
" εὐδιαλλάτως, ἐπειδὴν τάχις αὐτοὶ ἐπανελθεῖν ἐθελήσωσι, δια-
" κείμενος (*Μέτρ. Λυτωίν. Α, ζ',*) ". Ἀλλ' αἱ πράξεις του μπετυ-
ροῦσι τὴν διαθεσὴν ταυτὴν ἀκόμη ἐναργέστερα. Δὲν ἐχρημάζετο ἰσως
πολλὴ μεγαλοφυΐα διὰ νὰ φιλιωθῆ μετὸν Γασσένδον· μέγιστον ὅμως
ἦτον νὰ σέβῃ, πειθόμενος εἰς τὰς παρακινήσεις τῶν φίλων του, νὰ
διαλλαχθῆ καὶ μετὸν Ροβερβάλον, καὶ μετὸν ἀκόμη τὸν Βόιτον.
Ἀλλ' ὁ μὲν πρῶτος, ὅταν συνευρέθη μετὸν Καρτέσιον, ἄρχισε νὰ
φιλονεικῇ περὶ τοῦ κενοῦ, καὶ τόσον ἀναψῆ, λέγει ὁ *Brucker*, ὥστε
σχεδὸν ἐξερνεύσε φλόγας κατὰ τοῦ φιλοσόφου, καὶ ἐζητοῦσε παντοιοτρό-
πως πρόφασιν νὰ τὸν δαγκάσῃ: *nisi in congressu virorum*
doctorum, de vacuo ad motum necessario disputanti ma-
thematico (sc. Robervalio) adeo ebullisset sanguis, ut totus
igne accensus, non nisi flammam contra Cartesium evomeret,
omnemque occasionem eum mordendi anxie perquireret
(*Histor. Critic. tom. V, p. 241*). Ὁ δὲ ἥρως Βόιτος, λαμπρῶς
θηριακιδεῦων, ἀπέρριψε πᾶσαν διαλλαγὴν, καὶ ὑπεσχέθη νὰ κειροφυ-
λακτῆσῃ διὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἀθλοῦ του (*Αὐτὸθ., σελ. 237*).
Παρομοίως ὁ δούξ τῆς Φερράρρας, ἀφ' οὗ μετὰ τὰς τυραννίας του ἔφερον
εἰς παραφροσύνην τὸν Τάσσον, δὲν ἠθέλησε νὰ τὸν συγχωρήσῃ.
Τόσον ἀληθὲς εἶναι ὅτι οἱ περισσώτεροι γίνονται ἄσπενδοὶ ἐχθροὶ
ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἐκακοποίησαν.

Αὐτὸθ., σίχ. 21, Τοὺς θεολόγους τοῦ Βαταυικοῦ
Λουγδούνου | Πιθανολογοῦσι τινὲς ὅτι εἶχαν κινήθῃ κρυφίως ἀπὸ
τὰς σκευωρίας τοῦ Βόιτου. Δὲν ἔφθασαν ὅμως τὴν κακίαν του, καὶ
τὰ ὀνόματα αὐτῶν δὲν εἶναι διαβόητα ὡς τὸ ἐδικόν του. Ἰσως δὲ
ἦθελαν μείνη πάντῃ ἀγνωστοί, ἂν δὲν εἶχαν δυσφημισθῆ μετὰ τὴν

καταδρομῶν των κατὰ τοῦ Καρτεσίου. Ὁ ἕνας ὠνομάχιστο Ἰάκωβος Ρεύος, καὶ ἑ ἄλλος Ἰάκωβος Τριγλάνδισ.

Σελ. μβ', σίχ. 20, Δεξιῶταται καὶ ἀκριβέσταται ἐκτιμήσεις τῆς μεταφυσικῆς τοῦ Καρτεσίου] Τραπέται εἶναι ἀλλθῶς αἱ κρίσεις τοῦ Αυγ. Στευάρτου, καὶ δὲν ἀναμφίβωλῳ ὅτι ὁ Συγγραφεὺς ἤθελε δώσει εἰς αὐτάς τὰ πρωτεῖα, ἃν εἶχαν φανῆ, ὅταν ἔγραφε (1814). Τὰ δύο τοῦ Βολταίρου ἄρθρα (Cartésianisme καὶ Ame, sect. III) δὲν μὲ φαίνονται, ὁμολογῶ, ἀξία τόσοῦν ἐπαίνων. Τὸ πρῶτον εἶναι ξηρὰ ἀπαρίθμησις τῶν σφαλμάτων τοῦ Καρτεσίου, εἰς 27 βραχύτατα κεφάλαια συνισαμένη, ἀπὸ τὰ ὅποια 19 ἀναφέρονται εἰς τὴν φυσικὴν, 6 εἰς τὴν φυσιολογίαν, καὶ δύο μόνον (το κέ καὶ κζ') εἰς τὴν μεταφυσικὴν. Καὶ τὸ μὲν κέ εἶναι ἀπλῶς εἰρωνεία (περὶ τοῦ κωναρίου), τὸ δὲ τελευταῖον, κατὰ κρίσιν τῆς περὶ ζῶων ὀψέως. Γενικῶς δὲ περὶ τοῦ Καρτεσίου λέγει ταῦτα: *il ne substitua qu'un chaos au chaos d'Aristote. Par-la il retarda de plus de cinquante ans les progrès de l'esprit humain!!* . . . . Τὸ δὲ ἄλλο ἄρθρον δὲν εἶναι οὔτε διδασκαλικώτερον, οὔτε δικαιώτερον. Εἰς αὐτὸ (Sect. VIII) συγκαταλέγει τὸν Καρτέσιον καὶ τὸν Μαλεβράγγιον μὲ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτελὴν πλὴν τοῦτο δὲν εἶναι τιμὴ διότι κατ' αὐτὸν αἱ δύο τελευταῖαι δὲν ἦσαν παρὰ τυφλοὶ τυφλοῦς ἐδηγούντες, καὶ διδάσκαλοι πλάνης (maîtres d'erreur). Τὸ πρὸς τοὺς μεγαλεψεῖς ἄνδρας σέβας, ὅταν μεταβάλλεται εἰς ἄλογον λατρείαν, γίνεται ἀναμφίβωλῳ βλαβερὸν καὶ ἀξιοκατάκριτον· δὲν ἤξεύρω ὅμως ἂν δὲν ἦναι συγγνωστότερον παρὰ τὴν τόσων ἀγνωμοσύνην καὶ προπέτειαν. Ὁ φιλόσοφος κατὰ τοῦτο διαφέρει εἰς τὰς κρίσεις του, ὅτι κρατεῖ τὸ μέσον, καὶ ἀποφεύγει τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην ὑπερβολὴν. Εἶδεν ἄνωτέρω ὁ ἀναγνώστης τὸν ἀλλθῶς φιλοσοφικὸν τρόπον τοῦ Δαλιεμβέρτου. Παρόμοιος εἶναι καὶ ὁ τῶν συγγραφέων τοῦ παρόντος βίου, καὶ ἡ κατ' αὐτοῦς ὑποτύπωσις τῆς Καρτεσιανῆς φιλοσοφίας μὲ φαίνεται ποτὶς προτιμωτέρα παρὰ τὰ σημειωθέντα ἄρθρα τοῦ Βολταίρου. Ἠθάλα ἀναφέρει ἐφ' ὧ καὶ τινὰς κρίσεις τοῦ Στευάρτου, ἃν δὲν ἐσκοπεύσα νὰ μεταφράσω τὴν ἀξιολογὴν ἰσορίαν, εἰς τὴν ὅποιαν εὐρίσκονται.

Σελ. μδ', σίχ. 5, Ἐκ μεταφράσεως τοῦ Δούκῳς *de Luynes*] Ὁ Καρτέσιος ἐπεθεώρησε τὴν μετάφρασιν ταύτην, καθὼς καὶ τὴν τῶν ἐνστάσεων κ. τ. λ., τὴν ἐξεργασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Clerselier.

Ἀνθῶθ. σίχ. 14, Αἱ σημειώσεις . . . . τοῦ Ποῖσσῶνος] Κατὰ τὸν τελευταῖον ἐκδότην A. A. Renouard, ὁ Πατ. Ποῖσσῶν ἀλλάξεν εἰς πολλὰ μέρη, καὶ διώρθωσεν ἀναρμύτως τὸ κείμενον τοῦ περὶ Μεθόδου Λόγου αὐτοῦ· δὲ τὸ ἀπεκατέστησεν εἰς

τὴν ἀρχικὴν του καθαρότητα, παραβίων μὲ ἀκρίθειαν τὰς πρώτας ἐκδόσεις τὰς τυπωθείσας εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἄλλου. Γνώστην τοῦ Renouard τὴν ἐκδοσὶν (ἐν Παρισίοις, 1824, εἰς 18.ον) μετεχειρίσθην εἰς τὴν μετάρρῳτίν μου. Εἰς αὐτὴν περιέχονται μόνον ὅσα μετέφρασα, καὶ σύντομος τοῦ Καρτεσίου βίος ὑπὸ A. A. Michelot. Μετεφράσθη δὲ ὁ περὶ Μεθόδου Λόγος μὲ τὴν Διοσκουρίδην κ. τ. λ., εἰς τὴν Λατινικὴν γλώσσαν ἀπὸ τὸν διδάσκαλον de Courcelles, καὶ ἐξεδόθη τὸ 1644 ἐν Λευδούω τῶν Βαττικῶν εἰς 4.ον μ' ἐπιγραφὴν Specimina philosophiæ, sive Dissertatio de Methodo etc. Ο Καρτεσίος ἐπιθεώρησεν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τὴν μετάρρῳσιν τούτων, ὡς δικαίως ἔχει τὸσον κίρος, ὅσον καὶ τὸ πρῶτότυπον.

Ἀπὸ γράμμα φίλου διακρίβουτος εἰς Παρισίους μνησάτω δτι ὁ περίφημος διδάσκαλος Cousin ἐπιχείρησε νέην ἐκδοσὶν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Καρτεσίου. Δι' ἑλλειψίν φιλολογικῶν ἐφημεριδῶν μὲ εἶναι κατὰ δύστροχον ἀδύνατον νὰ δώσω εἰς τοὺς Ἑλληνας λεπτομερετέραν εἰδησὶν τῆς ἐκδόσεως ταύτης· πλὴν τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδοτοῦ ἐγγυᾶται ἱκανῶς τὴν ἀξίαν της.

Σελ. 1, στίχ. 3, Δέν . . . ἐπιθυμοῦν περισσότερον ἀπ' ὅσον ἔχουεν.] Εἶπε καὶ ὁ Charon δτι « Τὸ ἄριστον χρίσμα, τὸ ὅποιον ἔκαμιν ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους, εἶναι ἡ κρίσις. Διότι καθεὶς εὐχαριστεῖται εἰς τὴν ἐδικήν του, καὶ νομίζει δτι ἔχει ἀκριτέην. » Πλὴν ἀκολουθεῖ ἀρχὴ γὰρ ἐκ τούτου δτι ἡ δύναμις αὕτη εἶναι ἴση εἰς ὅλους; Ἡ παρετήρησις καὶ ἡ πείρα δεικνύουσι δτι μετὰ τῶν ἀνθρώπων τραπέντων καὶ παιδευθέντων μὲ τον αὐτὸν τρόπον καὶ εἰς τὰς αὐτὰς περιστάσεις, σπάνιον εἶναι δύο κίην νὰ ὁμοιάσουν ἐντελῶς εἰς τὰς ἑξέας. Κίηνεὶς δὲν ἠέλησεν ν' ἀρνηθῆ τὴν μεγίστην τῆς μεθόδου ροπήν· δὲν πρέπει ὅμως ν' ἀποδιδεχαι τὸ πᾶν εἰς αὐτήν· διότι « ἀρχὴ πάντων ἡ φύσις » ἡ δὲ παιδεία καὶ ἡ ὀρθὴ μέθοδος ἀναπτύσσουσι καὶ αὐξάνουσι τὰς δυνάμεις ἐκείνου ἀναλόγως μὲ τὴν ἐκ φύσεως ἀφορμὴν καὶ χρησίαν. -- Ὅλοι συναισθάνονται, ὡς φαίνεται, τὴν ὑπεροχὴν τῆς κρίσεως πρὸς τὰς ἄλλας δυνάμεις, καὶ διὰ τὴν φυσικὴν εἰς ὅλους φιλαυτίαν κίηνεὶς δὲν ὑπορίσκει νὰ στοχασθῆ δτι εἶναι ἄκριτος, ἢ μαρός. Τοιοῦτος εἶναι, νομίζω, ὁ ἀληθὴς λόγος τῆς κοινῆς πληροφορίας.

Αὐτέθ. στίχ. 11, διαφόρως θεωροῦντες τὰ αὐτὰ πράγματα καταντοῦμεν εἰς ἀνόμοια συμπεράσματα.] Πλησιέστερον εἰς τὴν κίην τοῦ πρωτοτύπου ἤθελεν εἶναι, ἂν ἐμετάφραζα οὕτως· « Ὀλογοῦμεν « τὰς νοήσεις ἡμῶν κατὰ διαφόρους τρόπους, καὶ δὲν θεωροῦμεν « τὰ αὐτὰ πράγματα. » Πλὴν ἐπροτίμησα ν' ἀπομακρυνθῶ ὁπποῖον ἀπὸ τὸ γράμμα, διὰ νὰ ἐξηγήσω σαφέστερα (ὡς νομίζω) τὸ πνεῦν

μα. Η ἐξῆς περικοπή τοῦ Destutt — Tracy (Logique, p. 195) μὲ φαίνεται χρήσιμος ἀνάπτυξις τοῦ ἀνωτέρου λογικοῦ αξιώματος. α Όταν ἔχοντες παρούσας εἰς τὸν νοῦν δύο ιδέας κρίνωμεν ὅτι ἡ μία περιέχει τὴν ἄλλην, ἢ μὲ ἄλλας λέξεις, ὅτι ἡ λεγομένη κατὰ τὴ γόρημα εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ συστατικά τῆς λεγομένης ὑποκειμένου, ἀναμφιβόλως ἢ κρίσις ἀληθεύει, καὶ λεγώ μάλιστα ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴν ἀληθεύῃ . . . . .

« Τῷ ὄντι, ἐ κρίνων ὅτι ιδέα τις εἶναι μεταξύ τῶν συστατικῶν ἀλλης, βλέπει, ἢ αἰσθάνεται τὴν πρώτην εἰς τὴν δευτέραν. Ἀλλ' ἐπειδὴ μόνον εἰς τὸν νοῦν μας ὑπάρχουσιν αἱ ιδέαι, καὶ δὲν εἶναι ἄλλο παρ' ὅτι συναισθανόμεθα, πάντοτε καὶ ἐξ ἀνάγκης εἶναι τοιαῦται, ὅπως τὰς αἰσθανόμεθα καὶ λοιπὸν μία ιδέα περιέχει ὄντως ἄλλην ἐπὶ ὅταν κρίνωμεν οὕτως, διότι καὶ μὲνον οὕτως κρίνεμεν.

« Διὰ τοῦτο ἐρῶς λέγεται ὅτι δύο ἄνθρωποι ἔχοντες ἀκριβῶς δύο καὶ τὰς αὐτὰς ιδέας, πάντοτε καὶ ἐξ ἀνάγκης τὰς κρίνουσιν ἀπαρλλάκτως. Ἀν ὁ πρῶτος κρίνῃ ὅτι ἡ μία περιέχει τὴν ἄλλην, ἐν ᾧ ὁ δευτερός κρίνει ὅτι δὲν τὴν περιέχει, τότε εἰς τὴν ιδέαν, τὴν οὖσαν ὑποκειμένον τῆς κρίσεως τοῦ πρώτου, περιλαμβάνεται ἀληθῶς ἐν συστατικῶν περισσώτερον, καὶ ἀκελεύθως αὐτὸς δὲν ἔχει ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν ιδέαν μὲ τὸν δευτερόν.

« Διὰ τοῦτο ὁμοίως ἀληθεύει ὅτι δύο ἄνθρωποι ἐννοοῦντες ἐντελέφρατα ἕνα τὸν ἄλλον, εἶναι πάντοτε σύμφωνοι ὅταν δὲ φιλονεικῶσι, νομίζου μὲν ὅτι ἐννοοῦνται, τῷ ὄντι ὁμοῦς δὲν καταλαμβάνονται ἐντελῶς. Διότι ἀφ' οὗ τὴν ιδέαν, τὴν ὅποιαν νομίζουσι τὴν αὐτὴν, εὐθίσου νὰ τὴν ἐξηγήσου ὁ ἕνας εἰς τὸν ἄλλον μὲ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ περιέχῃ καὶ διὰ τοῦς δύο τὰ αὐτὰ συστατικά, πάντοτε καὶ ἐξ ἀνάγκης κρίνουσι περὶ αὐτῆς ἀπαρλλάκτα. »

Σελ. 6. σίχ. 13 τῶν μυθιστορικῶν μας ἡρώων] des paladins de nos romans. Ἀν καὶ τῶν μυθευμένων παλαιῶν ἡρώων ὁ βίος ὁμοιάζῃ ἀρκετὰ μὲ τὸν βίον τῶν ἀπὸ τοῦς νεωτέρους μυθιστορουμένων, ἔχει ὁμοῦς καὶ διαφοράς, μάλιστα κατὰ τὴν γυναικισέβειαν. Διὰ τοῦτο ἤθελα προτιμήσει νὰ δεχθῶ τὴν λέξιν Παλαδίνος ὡς ἱστορικὴν, ἂν τὰ τῶν Παλαδίνων ἦσαν εἰς ἡμᾶς γνωστότερα.

Σελ. 16, σίχ. 1, κατὰ τὴν τέχνην τοῦ Λουλλίου] Ἰδ. τὴν Σύνοψιν τῆς Ἱστορ. τῆς Φιλοσοφ. τοῦ Τεννεμάννου, σελ. 167.

Αὐτόθ. στ. 3 κάτωθ., Ἀηλαδὴ, ν' ἀποφεύγω, κ. π. λ] Τὸ μέρος τοῦτο τοῦ κανόνος εἶναι πολὺ ἀκριβέστερα ἑρμηνευμένον εἰς τὴν Λατινικὴν μετάφρασιν, τῆς ὅποιας δὲν γνωρίζω εἰμὴ τὰς περικοπὰς τὰς ἀναφερομένας ἀπὸ τὸν Brucker καὶ τὸν Tenne-

mann' έχει δὲ οὕτως: ut omnem præcipitantiam atque antipicipationem in iudicando diligentissime vitarem, nihilque amplius conclusione complecterer, etc. ἤγουν, ἢ ἀποφεύγω ἐπιμελῶς πᾶσαν προπέτειαν καὶ πρόληψιν εἰς τὰς κρίσεις, καὶ νὰ μὴ περιλαμβάνω τίποτε περισσώτερον εἰς τὰ συμπεράσματα μου, παρ' ἕτι, κ. τ. λ.

Σελ. 24, στίχ. 2, τοὺς στοχασμούς μας] Ἦθελα γράφει τὰς ἐπολήψεις μας καὶ ἐδῶ καὶ εἰς ἄλλα δύο μέρη τοῦ παρόντος παραγράφου, ἂν δὲν μ' ἴφαινετο προκριώτερον ἢ ἀκολουθήσω πιστὰ τὴν φιλοσοφικὴν γλώσσαν τοῦ Συγγραφέως. Ἰδ. τὰ σημειωθέντα εἰς τὴν 31 σελ.

Σελ. 29, στίχ. τελευτ. Ἰδὲν εἰς ἔρημίαν ἄβυστον] Θαυμασιῶς περιγράφει ὁ Καρτέσιος τὴν φιλοσοφικὴν ἐν Ολλανδίᾳ ζωὴν του εἰς τὴν πρὸς τὸν Balzac ἐπιστολὴν (15 Μαΐου, 1631). Εἰς αὐτὴν μάλιστα φαίνεται ὅτι « Οὐδαμῶς οὔτε ἡσυχιώτερον, οὔτε ἀπραγμανεϊστέρων ἄνθρωπος ἀναχωρεῖ, ἢ εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν. »

Σελ. 31, στίχ. 4, φρονῶ, ἄρα ὑπάρχω] Μετεχειρίσθη ἐδῶ τὸ φρονῶ ἀντὶ τοῦ συνηθεστέρου Νοῶ, διότι ἐκείνο συνάπτεται καλλίτερα μὲ τὸ προηγούμενον. Εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλώσσαν συνωνυμοῦσι πολλάκις, καθὼς καὶ τὰ ὀνόματα Νοῦς καὶ Φρόνησις (ἰδ. Κοραῆ σημ. εἰς τὰ Ἀριστοτέλ. Πολιτικ., σελ. 262). Δαμβάνει δὲ ὁ Καρτέσιος τὸ Νοῶ εἰς πολλὰ ἐκτεταμένην σημασίαν, καὶ φανερόν ἐστι αὐτοῦ ὅλας τὰς ἀλλοιώσεις, ὅσαι γίνονται εἰς ἡμᾶς μὲ συνειδήσιν, οἷον ἐννοίας, θελήσεις, φαντασίας ἐστὶ δὲ καὶ αἰσθήματα. Cogitationis nomine intelligo ista omnia, quæ nobis consciis in nobis fiunt, quatenus eorum in nobis conscientia est. Atque ita non modo intelligere, velle, imaginari, sed etiam sentire idem est hic quod cogitare (Princip. philosoph. I, 9). Ατελεύτητον ἤθελεν εἶναι ἡ ἰστορήσῃ τις ὅσα ἐβρέθησαν ὑπὲρ τοῦ Καρτεσιανοῦ ἐνθυμήματος, ἢ κατ' αὐτοῦ. Τὰ ἐξῆς ὀλίγα εἶναι καὶ τὰ οὐσιωδέστατα. « Ο Γασσένδος (λέγει ὁ Buhle) ἔδαινότερος ἀπὸ τοῦ ἀνταγωνιστῆς τοῦ Καρτεσιου, παρῶδῃσι τὸ ἐνθύμημα τούτου, λέγων « Περιπαίζομαι ἄρα ὑπάρχω (ludificor, ergo sum). » Αὐτὸς ἐνόμιζε τὸ συμπεράσμα νόθον εἶναι ὁμῶς ἀκόλουθον. Τῷ ὄντι, πρὶν με περιπαίξῃ τις, πρέπει νὰ ὑπάρχω ἡμπερῶ λειπὲν νὰ συναῶζω τὸ δευτέρον ἀπὸ τὸ πρῶτον, καὶ τὸ « περιπαίζομαι, ἄρα ὑπάρχω » ἀντιστοιχεῖ ἐντελέστατα μὲ τὸ, Νοῶ, ἄρα ὑπάρχω. Ἄλλοι δὲ ἐμέμφθησαν τὸν τρόπον τοῦ ἐνθυμήματος, ὡς διᾶλληλον, ἐπειδὴ ἰσοδυναμῆ μὲ τὸ « εἶμαι νῶν, ἄρα εἶμαι. » Ἀλλὰ τοῦτο ἦτον ἀφευκτον. Ο Καρτέσιος ἐξήγησας

μίαν πρώτην ἀρχὴν, καὶ διὰ τὴν εὐρη, φυσικὸν ἦτον νὰ ἀναδράμῃ ἕως εἰς τὴν ἰδίαν του ὑπαρξίν. Χωρὶς ταιούτων σχετῶν, γελῶν ἐξάπαντος ἠθέλην εἶναι νὰ κἀμῃ γέσεν κίπεν ὁ φιλοσοφὸς διὰ τὸ ἀποδείξῃ ὅτι ὑπάρχει. Αὐτὸς ἐθεωροῦσε τὴν ὑπαρξίν του ὡς πρᾶγμα βέβαιον· ἀλλὰ πῶς ἐφάνεν εἰς τὴν γνώσιν τούτου τοῦ πράγματος; Διὰ τῆς νεπέσεως. Οὐδὲν ᾤριζε τὴν νόησιν πρώτον γνώρισμα τῆς ὑπαρξέως του, καὶ ἀρχὴν ἐναργῆ πάσης γνώσεως. Ἡ πρότασις αὐτοῦ δὲν διαφέρει καθ' αὐτὸ ἀπὸ τοῦ πολυβρύλλουτον ἀξίωμα τοῦ Φίχτη τῆ « Ἐγὼ εἶμαι ἐγώ, καὶ ἐγὼ θέτω ἑμαυτὸν. » Τὸ « ἐγὼ εἶμαι ἐγὼ » εἶναι κρισις, καὶ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ « ἐγὼ κρίνω, ἢ νοῶ, καὶ θέτω ἑμαυτὸν διὰ τῆς νεπέσεως » ἤγουν « Νοῶ, ἄρα ὑπάρχω. » Ἡ διαφορὰ τὴν ὅποιαν ἰσχυρίζετο νὰ δεῖξῃ ὁ Φίχτης μεταξύ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀρχῆς καὶ τῆς τοῦ Καρτεσιού, εἶναι καθαρὰ λεπτολογία. Μόνον ἀνέπτυξεν αὐτὸς τὴν πρότασιν του μὲ περισσοτέραν ἀκλουθίαν παρὰ ὁ Καρτέσιος (*Hist. de la philos. modern.*, t. 3^e, p. 10, 164). — Ἀντὶ τοῦ Καρτεσιανοῦ ἐνθυμηματος ἰ *Maine — Biran* ἔλαβε τὸ ἐξῆς: « Λιθάνεμαι τὴν καταλαμβάνω ἑμαυτὸν αἰτίαν ἐλεύθερον· εἶμαι λοιπὸν αἰτίον. » Ἀλλὰ τὸ Νοῶ συνεμφανίζει ἐνέργειαν, θέλησιν, αἰτίαν. Δὲν διώρθωσε λοιπὸν, ἀλλὰ μόνον διεσχίσθη ὁ ἄρθεῖς μεταφυσικὸς τὴν πρότασιν τοῦ Καρτεσιού (*Massias, Rapport de la nature à l'homme, etc.* t. 2e, p. 280).

Αὐτὸθ. στίχ. 21, ἡ ἐ αὐ τ ὅ τ η ς μ ο υ] Μὲ τὴν λέξιν ταύτην, τὴν ὅποιαν μεταχειρίζεται ὁ Πλάτων (εἰς τὴν Πλάτων. θεολογ., σελ. 328), ἐξήγησα τὸ μοῖ. Ἀλλοι, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἀλλογενῶν, μετεσχμάτισαν τὴν ἀντωνυμίαν Ἐγὼ εἰς οὐσιαστικὸν ὄνομα· εἶον « Ἐάν ἡ φιλοσοφία εἶναι γόνος καὶ τέκνον ἀγλαῶν τοῦ Ἐγὼ, ἀναγκαιῶς τὸ Ἐγὼ πρέπει νὰ εἶναι Ἀρχὴ καὶ πατὴρ καὶ δημιουργὸς ἐκείνης. »

Σελ. 35, στ. 12, Αἱ ἰδέαι Θεοῦ καὶ ψυχῆς δὲν εἰσῆλθαν ποτὲ διὰ τῆς αἰσθητικῆς] Ἐκ τούτου ὁμοῦ δὲν ἀκλουθεῖ ὅτι εἶναι ἑμφοῦται. Διὰ νὰ ἦναι γνήσιον τούτο τὸ συμπέρασμα, ἔπρεπε νὰ δεῖχθῇ ὅτι δὲν εἶναι κἀνὲν ἄλλο μέσον. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξίαν τῶν ἐμφοῦτων ἰδεῶν δὲν ἔπεται ὅτι δλαιμας αἱ ἰδέαι καὶ γνώσεις προέρχονται ἀπὸ μόνην τὴν αἰσθησιν (ἢ τὰς ἐξωτερικὰς αἰσθήσεις).

Σελ. 36, στίχ. 7, Πίθειν ἠξέυρομεν ὅτι αἱ κατ' ὄναρ ἰδέαι εἶναι ψευδέστεραι ἀπὸ τὰς ἄλλας, κ. τ. λ.] Αναφέρει ὁ Πλάτων τὸ ἀμφισβήτημα τούτο ὡς συνηθέστατον εἰς τὸν καιρὸν του. « Ὁ πολλὰκις σε εἶμαι ἀκχεῖναι ἐρωτῶντων, τί ἂν τις ἔχει τεκμήριον ἀποδείξαι, εἴ τις ἔροιτο νῦν οὕτως ἐν τῷ παρόντι, πότιρον καθεύδομεν καὶ πάντα ἃ διανοούμεθα ὄνειρώττομεν, ἢ ἐγρηγόραμεν τε

καὶ ὕπαρ ἀλλήλοις διαλεγόμεθα (Θαιτιήτ., σελ. 252, ἐκδ. Beck)». Ἰννορίζομαι, δὲ τὴν ἀπάτην τῶν ὄντων κατὰ τὸν Λαλεμβέρτον, καταλαμβάνοντες μετὰ τὸ ἐξήγημα ὅτι ὅσα ἐφαινομένη εἰσὶν βλεπόμενα, ἐγγιζόμενα ἢ ἀκουόμενα, δὲν ἔχουσιν κήρυκτον σχέσιν ἢ συνάφειαν εἴτε μὲ τὸν τοῦτον, ὅπου εἴρσκεισθε, εἴτε μὲ ὅσα κατὰ τὴν μαρτυρικὴν τῆς μνήμης, ἐπράξομεν προτερον. Διακρίνεται λοιπὸν ἡ ἐγγήγορσις ἀπὸ τῶν ὕπνοι διὰ τὴν συνακολουθίαν καὶ ἀλλοτενέργειαν τῶν πράξεων μας. Οὔτα, δὲ ἡ συνεχὴς αὐτῶν σειρά διαικίρη ἀπὸ τῶν ὕπνοι, γινώσκοντες ἐξολῶς τὰ πρὸς ἐπιβήντα ἀπ' αὐτῶν χήματα (*Elém. de philosophie*, p. 56). Τὰ κατὰ καὶ ὁ Ancillon, *Essais philosophiques*, t. 2e, p. 159.

Σελ. 43, στίχ. 20. Οταν μὲ τοῦτον τὸν τρόπον, κ. τ. λ.] « Εἰ δὴ τι, ἐξ ἀρχῆς, τὰ πράγματα φαινομένη βλέψομεν, ὡσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις καὶ ἐν τοῖσις κάλλιστ' ἀν' οὕτω θεωρήσομεν (*Αριστοτέλ. Πολιτικ. Α, α*). » Κατὰ δυττοχίαν τούτο εἰς πολλὰ μᾶς εἶναι ἀδύνατον, ὅπου ὅμως γίνεσθαι, δὲν κερτρθόνεται ἀσφαλῶς παρὰ μὲ τὴν ἀνάγκην, ἢ καθὼς αὐτὸς πάλιν λέγει, μὲ τὴν διαίρεσιν τοῦ συνθέτου μέτρου τῶν ἀποθέτων, καὶ ὄχι μὲ ὑποθέσεις.

Σελ. 51, στίχ. 16, καί ποιον ἀνοίγμα] Τὸ ὀνομαζόμενον Βοτάλιον (*trou Botal*), κείμενον εἰς τὴν μεταξὺ τῶν ὠτων φραγμένον αὐτοῦ, στίχ. 18, καί ποιον ἀγωγὸν] Τὸν λεγόμενον ἀρτηριακὸν πόρον (*canal artériel*).

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ.

Ε ν Κ ε ρ κ ύ ρ α.

Ο Εξοχώτατος Λόρδ Μίγκς Αρμυστής ΙΠ. ΦΡΕΔΕΡΙΚΟΣ ΑΔΑΜ . . .	6
Η Εύγενεστάτη Λέδη ΑΔΑΜ	2
Ο Υψηλίστατος Πρόεδρος τῆς Βουλῆς ΙΠ. ΜΑΡΙΝΟΣ ΒΕΓΙΑΣ . . .	4
Ο Εκλαμπρότατος Βουλευτής Βαρίων Θεοτόκης	2
Ο Εκλαμπρότατος Βουλευτής Κομης Δ. Φεσκάδης	2
Ο Ενδοξ. Ρεβ. Φόρος	1
Ο Εκλ. Αρχων τῆς Ἰονίου Ακαδημίας Κομης Γυόφροδ	10
Ο Εξοχώτατος Στρατηγός ΙΠ. Πάτρικ Ρόσς	4
Ο Εφορος τῆς Ακαδημίας Δ.ρ Ιω. Καραντηνός	5
Ο Κύρ. Θεολόγος Φαρμακίδης, Δ.ρ τῆς Θεολογίας	5
— Στυλιανός Σπαθῆς, Ἰατρός, Δ.ρ τῆς Βοτανικῆς	10
— Κωνσταντῖνος Ασώπιος. Δ.ρ τῆς Φιλολογίας	5
Ο Βιβλιοθηκῆριος τῆς Ακαδημίας Δρ Παπαδόπουλος Βρετός . . .	1
Ο Εύγεν. Δημ. Αρλιώτης	1
— Δ.ρ Σ. Γαγγάδης	1
— Κομης Α. Θεοτόκης	1
— Κομης Γ. Καποδίστριας	1
— Π. Καππάδοκας	1
— Δ.ρ Κωνσ. Παλατιανός	2
— Δημήτριος Παλατιανός	1
— Βιάρος Πετριτής	1
— Πλάτων Πετριδης	1
— Δ.ρ Μ. Τ. Πιέρης	1
— Σ. Σορδίνας	1
Ο Κύρ. Αλέξανδρος Βασιλᾶς	1
— Γεράσιμος Γουλημῆς	1
— Α. Δενδρινός	1
— Σπυρίδων Δήμας	1
— Νεόφυτος Δότος	2
— Σ. Καλοσγούρος	1
— Ιω. Κόνιαρης	1
— Ν. Κοντογούρης	1
— Ιω. Κεσκινᾶς	1
— Βασίλειος Κούρτης	1
— Ιω. Μαυρομάτης	1
— Αθανάσιος Πεσσαλιῦς	1
— Αριστομένης Σορδίνας	1

Ο Κόρ. Π. Σαρτός	1
— Γ. Χρυσσβέργης	1
M. ^r Benza, M. D.	1
M. ^r Cartwright	2
M. ^r Falconar	1
M. ^r Hunter	2
M. ^r W. H. Louis	2
M. ^r T. Louwndes	1
S. ^r Vincenzo Nannucci	1
M. ^r John Palk, 32 th reg ^t	1
M. ^r Archibald Riddell	3
M. ^r Scott, M. D.	2
M. ^r C. O. Streatfield, L. ^t R. E.	2
M. ^r J. A. Toole	5
Rev. ^d G. Winnok, chaplain to the forces	5
M. ^r Amherst Wright, R. A.	1

Ε ν Ζ α χ ύ ν θ ω.

Ο Πανιερώτατος Μητροπολίτης Ζακύνθου Γαβριήλ	10
Ο Κόρ. Άγγελος Κυβετός, Αρχιερατικός Επίτροπος	2
— Νικηφόργιος Κοκκίνης, Αρχιερατικός Μέγας Οικονόμος	3
— Νικόλαος Καντουνής, Αρχιερατικός Μέγας Σακελλάριος	1
— Βικέντιος Διέαθνης, Αρχιερατικός Μέγας Καρτοφύλαξ	1
— Στυλιανός Χαλκοματάς, Αρχιερατικός Πρωτοσύγγελλος	1
— Διονύσιος Στουπάνης, Αρχιερατικός Εξαρχος	1
— Γεώργιος Μάνεσσος, Αρχιερατικός Αρχιμανδρίτης	2
— Ιωάννης Νομικός, Αρχιερατικός Σακελλίων	1
— Αναστάσιος Τζεταδίνος, Αρχιερατικός Πρωτέδικος	1
— Γεώργιος Ξένος, Αρχιερατικός Διδάσκαλος	1
— Διονύσιος Φαρισαΐος, Αρχιερατικός Λογοθέτης	1
— Δημήτριος Κατζαούνης, Αρχιερατικός Καστρονήσιος	1
— Προκόπιος Ιερομόναχος Πατρηνός	1
— Αναστάσιος Γρόπας, Ιερέυς	1
— Σπυρίδων Ξένος Ταβουλάρης, Ιερέυς	1
— Μιχαήλ Καλοκύρις, Ιερέυς	1
— Κωνσταντίνος Τζαγκαρουσιάνος, Ιερέυς	1
— Διονύσιος Μανδρικάρδης, Ιερέυς	2
— Αθανάσιος Καίρης, Ιεροδιάκονος, εξ Άνδρου	1
— Αθανάσιος Καμινάρης, Ιερομόναχος	2
— Κύριλλος Μοναχός, ο Επίσκοπος	1

Ο Κύρ. Σεραφείμ Θεριανός, Ηγούμενος Στροβάδων	1
— Ευστάθιος Γαλάτης, Πρωτοσύγγελλος Ιεροκήρυξ	1
— Διονύσιος Κεντοράσης, Ιερέυς	1
— Γεώργιος Γκρούσκας, Ιερέυς	1
— Γεώργιος Καλογεράς, Ιερέυς	1
— Διονύσιος Αινάρδης, Ιερέυς	1
— Κωνσταντῖνος Ασχεθέτης, Πρεσβύτερος	1
Ο Εύγεν. Κόμης Διονύσιος Ρώμας	2
— — — — Κανδιδάκος Ρώμας	1
— — — — Γεβέρτος Σολομός	2
— — — — Δημήτριος Σόλμης	1
— — — — Ιωάννης Ακύνζης	1
— — — — Αντώνιος Κοτσυβάκης	1
— — — — Διονύσιος Μανδρικάρδης	1
— — — — Γεώργιος Ασχεθέτης	1
— — — — Κωνσταντῖνος Μαρτινέγγος	2
— — — — Λούκιωφ Φραγκίσκος Καρβελίς	1
— — — — Μαρῖνος Δικόπουλος	1
— — — — Μαρῖνος Σιγύρος	2
— — — — Αλέξιος Κούρτζελας	2
— — — — Ναδάλις Βολτέρρας	2
— — — — Δημήτριος Πιόσας	1
— — — — Πάυλος Γαίτας	1
Ο Κύρ. Κωνστ. Στουπάθης, ἀναγνώστης	1
— Σπυρίδων Καρατέπουλος, ἀναγ.	1
— Αναστάσιος Κόχλας, ἀναγ.	1
— Σπυρίδων Μίγγουλας, ἀναγ.	1
— Σπυρίδων Τζούκος, ἀναγ.	1
— Μιχαήλ Γιακουμέλος Δαρεῖος, ἀναγ.	1
— Σεφριανός Βορίσης, ἀναγ.	1
— Δημήτριος Πάνος, ἀναγ.	1
— Στυλιανός Κόχλας, ἀναγ.	1
— Παναγιώτης Βορρέως, ἀναγ.	1
— Ιωάννης Δράμης, ἀναγ.	1
— Νικόλαος Καπανάς	1
— Χρῖστος Σχινάς	2
— Γεραρδίνης Ιάκωβος	2
— Θεόφιλος Φραγκόπουλος	2
— Νικόλαος Νεμικός	2
— Δημήτριος Βιλκέτης	2

Ο Κύρ. Ιωάννης Μαρμάτης	ε
— Ναδάλης Γεωργίου Δομενεγίνη	ι
— Διονύσιος Κεφαλληνός Νικολάου	ι
— Κωνσταντίνος .)	
— Ιωάννης . . . . .) Σιγούρου Γερακάρη αδελφοί	ι
— Νικόλαος Καλικιάς	ι
— Κωνσταντίνος Κλάδης	ι
— Αντώνιος Κανδακίτης του Κωνσταντίνου	ι
— Δημήτριος Καρδελάς	ι
— Νικόλαος Αγγέλλου Μεταξάς	ι
— Δημήτριος Ιωάννου Δεονδάρκης	ι
— Παῦλος Ιωάννου Νομικοῦ	ι
— Εὐτύχιος Σωμερίτης	ι
— Διονύσιος Μορχάκης	ι
— Δημήτριος Ψιμάρης	ι
— Διονύσιος Γιαλιᾶς	ι
— Εὐστάθιος Γεννηματᾶς του Στεφάνου	ι
— Ανδρέας Ιωάννου Βλάσσης	ι
— Παναγιώτης Ταβουλάρης	κ
— Πέτρος Σιγούρος	ι
— Αντώνιος Ταπίνης	ι
— Διονύσιος Λαμουλιάνος	ι
— Μαρῖνος Νομικός	ι
— Σπυρίδων Κρωνδιδρόπουλος	ι
— Αντώνιος Κυβετῆς Νικολάου	ι
— Δημήτριος Μελιγός	ι
— Χρῖστος Μπαχδατίλης	ι
— Χρῖστος Διακόπουλος	ι
— Γεώργιος Καρφέρης	ι
— Διονύσιος Γριπάρης	ι
— Ιωάννης Δομενιγίνης	κ
— Ιωάννης Γριπάρης	κ
— Αντώνιος Ρίφιος	ι
— Αντώνιος Πισκοπόπουλος	κ
— Βασίλειος Κρασᾶς	κ
— Διονύσιος Ρίφιος	κ
— Διονύσιος Μάτσης	κ
— Νικόλαος Ξένος	κ
— Ἀλέξανδρος Πουπλίκοιλας	κ
— Ιωάννης Δεβέρης	κ

Ο Κύρ. Νικόλαος Χωριατόπουλος 1
 — Γεώργιος Σκλαβενάκης 1
 — Μαρίνος Δικόπουλος 1
 — Διονύσιος Στραβοπέδης 1
 — Σπυρίδων Μαρτελάος 1
 — Αναστάσιος Γαμπριέλης 1
 — Ιωάννης Βάρδας 1
 — Αντώνιος Στραβοπέδης τῷ Ιακώβου 1
 — Κωνσταντῖνος Στράτης 1
 — Διονύσιος Ζαυραδινός 1
 — Νικόλαος Κερνανίτης 1
 — Δημήτριος Μιχαλίτζης 1
 — Ιωάννης Βεμβέρης 1
 — Δημήτριος Βενόπουλος 1
 — Αντώνιος Πελίτης τῷ Παπᾶ 1
 — Γεώργιος . . . . . }
 — Παναγιώτης . . . . . } Ιωάννου Χαλικιόπουλου 1
 — Παῦλος Βασιόπουλος τῷ Αντωνίου 1
 — Μάρκος Κοκκίνης τῷ Παναγιώτου 1
 — Κωνσταντῖνος Χαχαρόπουλος τῷ Παναγιώτου 1
 — Αλέξ. Αθανασίου Νικολάου 1
 — Ιώσηπος Δαλυβίτης τῷ Δημητρίου 1
 — Διονύσιος Κοντομανόλης Γεωργίου 1
 — Νικόλαος Σπαθῆς τῷ Αντωνίου 1
 — Γεώργιος Βερίκιος τῷ Ιωάννου 1
 — Αντώνιος Ιωάννου Παλαιολόγος 1
 — Δημήτριος Μάρκου Μπότζαρης 1
 — Ιωάννης Δημητρίου Τούντας 1
 — Νικόλαος Θεοδώρου Δικόπουλος 1
 — Δημήτριος Διονυσίου Καλλόνικας 1
 — Σπυρίδων Μπαρευτζῆς τῷ Παναγιώτου 1
 — Δημήτριος Κωνσταντίνου Νεράντζης 2
 — Σπυρίδων Διονυσίου Πελεκάσης 1
 — Δημήτριος Μπισκάρδης τῷ Νικολάου 1
 — Αντώνιος Σιγούρης Ιωάννου 1
 — Ιωάννης Σκουταριδῆς 1
 — Ανδρέας Μηχανός Κοκκίνης 3

Ε ν Κ ε φ α λ λ η ν ῖ α.

L. Colonel C. J. Napier, Resident, ... 5

M. ^r John Pitt Kennedy, I. ^r R. E.	2
Ο Ελλόγιμος διδάσκαλος Νεόφυτος Βάμβας	1
Ο Κύρ. Ιωάννης Χειδᾶς	1
— Μαρίνος Δωβέρδος	1
— Σπυρίδων Αννίνος Καβαλιεράτος Ανδρέου	1
— Νικόλαος Πήλικας	1
— Γεράσιμος Λευκίκοις	1
— Αναστάσιος Πήλικας	1
— Γεώργιος Καλλιγᾶς	1
— Βασίλειος Πανᾶς	1
— Γεράσιμος Σολομός	1
— Σπυρίδων Χωραφᾶς	1
— Σπυρίδων Μεταξᾶς	1
— Νικόλαος Κοργιανίος	1
— Διονύσιος Βέγιας	1
— Γεράσιμος Τζετζίκης Κωνσταντίνου	1
— Α. Γεράσιμος Αννίνος Καβαλιεράτος Ανδρέου	1
— Κωνσταντίνος Ιγκλέσης	1
— Γεράσιμος Θεόφιλος Θεοφίλου	1
— Νικόλαος Σδρίνιας	1
— Αναστάσιος Αννίνος Ανδρέου	1
— Σπυρίδων Βέγιας Ιωάννου	1
— Παναγῆς Μεταξᾶς	1
— Σπυρίδων Λεφαράνας Αρχιεδιάκονος	1
— Γρηγόριος Καμινάρης Ιερεδιάκονος	1
— Παναγῆς Βλάχος Ιερέυς	1

ΣΗΜ. Τὰ λοιπὰ ὀνόματα δὲν ἐπρόφθασαν.

Ἐ ν Ἰ θ ἄ κ η.

Ο Θεοφιλέστατος Επίσκοπος Ιθάκης	3
Ο Κύρ. Δόκτωρ Στελιάνος Μαράτος	2
— Πάνος Πεταλᾶς Γεωργίου	1
— Γεράσιμος Γαλάτης Χριστοδούλου	1
— Αναστάσιος Πεταλᾶς Μαράτος Εὐσταθίου	1
— Μανουῆλ Ιερομύναχος ὁ τῆς Ακακίας Πεταλᾶς	1
— Γρηγόριος Ξανθόπουλος	1
— Δόκτωρ Θεοδοσίος Τζιλιάνης	2
— Γεώργιος Ζαβὸς Φόρου	1
— Ανδρέας Μουατεζούδης	1
— Γεράσιμος Λιβεράτος	1

Ο Κύρ. Αάμπρος Ζαβός	1
— Ευστάθιος Ζαμπέλης	1
— Βασίλειος Πεταλάς π. Κωνσταντίνου	1
— Νικόλαος Ζαβός	1
— Επαμινώνδας Βρετός	1
— Δημήτριος Μαχαλιώτης	1
— Ιωάννης Μαυροκορδάτος Γεωργίου	1
— Γεώργιος Ζαβός Ευσταθίου	1
— Σπυρίδων Νικολάου Βλασσόπουλος	1
— Γεώργιος Πήλλικας	1
— Ανδρέας Φωκᾶς Τζανετάτος Νικολάου	1
— Τηλέμαχος Παίξης Φωκᾶ	1
— Παναγιώτης Κυπαρίσης	1
— Ιωάννης Καραβίας Γιαννούτσος	1
— Στελιανός Πετρόπουλος Αχαρνανεύς	1
— Σπυρίδων Καραβίας Γρηγορίου	1
— Ιωάννης Γενεβίλης	1
— Ευστάθιος Δημητρίου Αλευράς	1
— Γρηγόριος Ιωάννου Πεταλάς	1
— Ζαφείρης Μαράτος	1
— Νικόλαος Ιωάννου Καραβίας	1
— Διαμάντης Ζαλογγίτης	1
— Γεράσιμος Γαλάτης Σπυρίδωνος	1
— Σπυρίδων Δεδομένιος	1
— Δημήτριος Ιωάννου Τζανετόπουλος	1
— Ιωάννης Ζαβός Πέτρου	1
— Κωνσταντίνος Οικονόμος	1
— Τριαντάφυλλος Διδασκαλόπουλος	1
— Παναγιώτης Πεταλάς	1
— Ευστάθιος Πεταλάς Θεοδώρου	1
— Διονύσιος Μαχαλιώτης	1
— Παναγιῆς Βλασσόπουλος	1
— Ιωάννης Μάρκου Δισπότη	1
— Γεώργιος Γεωργόπουλος	1
— Δόκτωρ Καραβίας Ιωάννου	1
— Παναγιώτης Δημητρίου Ανάγνου	1
— Νικόλαος Παπᾶ Θατταλομάγνης	1
— Ιωάννης Κεϊός	4
— Ιωαννανδρέας Βρετός	1
Θ Θεοφιλέστατος Εὐδοκιάδος Γρηγόριος	2

Δόκτωρ Σπύρος Πήλλικας	1
Ω Κύρ. Αντώνιος Κασσιανός	1
— Βαγγέλης Καραβίας Γιαννούτζος	1
— Κωνσταντίνος Ζαμπέλης Γεωργίου	1
— Σπυρίδων Βλασσόπουλος Ιωάννου	1
— Θεόδωρος Βλασσόπουλος Φιλίππου	1

Ε Ν Κ Υ Θ Η Ρ Ο Ι Σ.

Ο Πανιερώτατος Αρχιεπίσκοπος Κυθέρων Προκόπιος	2
Ο Εὐγεν. Ιω. Μάμφιλ Επαρχος	2
— Σπυρίδων Βαλασιμάκης	2
Ω Κύρ. Ιω. Καλούτζης	2
— Αλέξανδρος Αριστοκλής	2
— Ιω. Κλάδος, Ιατρός	2
— Μαρίνος Κλάδος, Διδάσκαλος	2
— Μεθόδιος Ιωάννου Θεσσαλονικιεύς	2
— Γεώργιος Δεβούνης	2
— Εμμικνουίλ Ρενιέρης Κρής	2
— Ιωάννης Κασιμάτης	2
— Αντώνιος Νάξος εκ Τήνου	2
— Ιωάννης Σαγράδος	2
— Ιωάννης Μικέλης	2
— Δημήτριος Νέστωρ, Αρχιδιδάσκαλος τῆς σχολῆς	2
— Κυριακός Διομήδης χ' Νικολάου	2
— Κωνσταντίνος Σεβαστόπουλος	2
— Γρηγόριος Αντωνιάδης	2
— Μιχαήλ Ναύτης, Ιατρός	2
— Παυλῆς Λάτρης	2

Ε Ν Μ Ε Σ Ο Λ Ο Γ Γ Ι Ω

Ω Κύρ. Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος	4
— Γεώργιος Πραϊδης	1
— Αλέξανδρος Νέγρης	1
— Μάγερ Ιατρός	2
— Δ. Παύλου	1
— Ιωάννης Καψάλης	1
— Δημήτριος Αλεξιάδης	1
— Αλέξανδρος Πλατύκας	1
— Κωνσταντίνος Γουλιμῆς	1
— Αποστόλης Τρικούνης	1

Ο Κύρ. Γεώργιος Παπαδόπουλος 1
 — Αποστολῆς Ραζῆς 1
 — Χαράλαμπος Ανδρέου . , ... 1
 — Σπυρίδων Παιδάκης : 2
 — Κύριλλος, πρεσβύτερος Πρωτοεὐ 1
 — Νικόλαος Κωνσ. Κασομούλη Καζανίτης 1
 — Δημήτριος Κωνσταντίνου Αθανασίου 1
 — Παῦλος Πατρίκιος . , ... 1
 — Δημήτριος Φιλάρετος 1

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΑΜΑΡΤΗΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ.

ΣΕΛ. 7', στίχ. 17, γρ. προσοχήν — ΣΕΛ. 28', στίχ. 22, γρ. ὀπαδί. — ΣΕΛ. 27', στίχ. 19, γρ. Φιλόσοφος. — ΣΕΛ. 28', στίχ. 19, γρ. βιβλίου. ΣΕΛ. 28', στίχ. 19, γρ. μέτεορες. — ΣΕΛ. 10, στίχ. 6, γρ. εὐφρόσυνον — ΣΕΛ. 18, στίχ. 10, γρ. ἐν — ΣΕΛ. 19, στίχ. 13, γρ. παιδίον κάμη — ΣΕΛ. 32, στίχ. 9, γρ. τελειότερον — ΣΕΛ. 34, στίχ. 18, γρ. ἐννόησιν — στίχ. 21, γρ. ἐξάπαντες — ΣΕΛ. 35, στίχ. 10, γρ. νῶ, — στίχ. 21, γρ. πράγματος, — ΣΕΛ. 40, στίχ. 20, γρ. κλώσιν' — στίχ. 26, γρ. ἀρίσκοντα — ΣΕΛ. 50, στίχ. 25, γρ. γληγορώτερα. — ΣΕΛ. 64, στίχ. 23, γρ. πρόην — ΣΕΛ. 67, στίχ. 27, γρ. πρὸς — ΣΕΛ. 69, στίχ. 5, γρ. ἔξιν — ΣΕΛ. 74, στίχ. 16, γρ. ἐπι — ΣΕΛ. 81, στίχ. 18, γρ. του — ΣΕΛ. 86, στίχ. 9, γρ. τοῦ — ΣΕΛ. 89, στίχ. 20, γρ. δλιγωτάτην — ΣΕΛ. 92, στίχ. 20, γρ. les . . . Le — ΣΕΛ. 94, στίχ. 5, γρ. ἰμφύτως — στίχ. 6, γρ. ἐνάργειαν —

Εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἐν Κερκύρα συνδραμητῶν πρόσθεσις:
 L.^s Maclean 2

